

**ECRÎ DİVANI'NIN İKTİBASLAR
BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

Nazan METİN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Alper GÜNAYDIN
Şubat, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ECRÎ DİVANI'NIN İKTİBASLAR BAKIMINDAN
İNCELENMESİ

Hazırlayan
Nazan METİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Alper GÜNAYDIN

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Ecrî Divanı’nın İktibaslar Bakımından İncelenmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08/02/2024

İmza

Nazan METİN

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Nazan Metin
	Numarası	2200623537
	Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		ECRÎ DİVANI'NIN İKTİBASLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ
Tez Savunma Sınav Tarihi		08/02/2024
Tez Savunma Sınav Saati		14:30

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT

MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ECRÎ DİVANI'NIN İKTİBASLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Nazan METİN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Şubat, 2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Alper GÜNAYDIN

Bu çalışmada, XVIII. yüzyıl divan şairi olan Ecrî'nin divanı, iktibaslar bakımından incelenmektedir. Çalışmada incelediğimiz divan, Ecrî'nin bilinen tek eseridir. Bu divan, şairin yalnızca uslubu ile ilgili kıymetli malumat ihtiva etmekle kalmaz, hayatı ve kişiliği hakkında da yegane kaynağı oluşturur. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mutasavvıf bir şair olan Ecrî'nin hem hayatında hem de şiirlerinde önemli bir yer tutan Caferilik, on iki imam ve Hazreti Ali muhabbeti, ve hurufilik gibi konular değerlendirildi. İkinci bölümde Ecrî Divanı'nda doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'e yapılan göndermeler ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı kavramların, telmihen yapılan iktibaslar bağlamında kısa bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise Ecrî'nin divanında geçen tüm lafzi iktibaslar tespit edilip şerh edilmektedir. Çalışmada takip edilen yöntem ise kısaca şöyledir: Ecrî'nin divanı tarandı, iktibas ihtiva eden beyitler tespit edildi, bu beyitler tasnif edildi, beyitlerin klasik meal ve tefsirler de gözönünde bulundurularak divan edebiyatı geleneği bağlamında şerhleri yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Ecrî, iktibas, caferilik, tasavvuf, tefsir

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE DIVAN OF ECRÎ IN TERMS OF QUOTATIONS

Nazan METİN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE**

February, 2024

Advisor: Assist. Prof. Dr. Alper GÜNAYDIN

In this study, the divan of Ecrî, one of the eighteenth century divan poets, is analysed in terms of quotations from the Holy Qur'an. The divan analysed in this study is the only known work of Ecrî. This divan not only contains valuable information about the poet's style, but also constitutes the only source about her life and personality. The study consists of four chapters. In the first chapter, issues such as Jafarism, the love of the twelve imams and Hazrat Ali, and hurufism, which have an important place in both the life and poetry of Ecrî, a Sufi poet, were evaluated. The second chapter deals with the direct references to the Qur'ân al-Kerîm in Ecrî Divan. In the third chapter, a brief evaluation of some of the concepts mentioned in the Qur'ân al-kerîm is made in the context of the quotations made by way of allusion. In the fourth and final chapter, all verbal quotations in Ecrî's divan are identified and annotated. The method followed in the study is briefly as follows: Ecrî's entire divan was scanned, the couplets containing quotations were identified, these couplets were classified thematically or in terms of genre, and the couplets were annotated in the context of the tradition of divan literature, taking into account classical texts and commentaries.

Keywords: Ecrî, quotation, jafarism, sufism, tafsir

ÖN SÖZ

Divan şiiri, Osmanlı’da önemli bir yere sahip olan klasik bir şiir geleneğidir. Bu şiir tarzı, genellikle gazel ve kaside formlarında yazılmıştır ve aşk, ayrılık, tabiat, övgü, eleştiri ve mistik temaları içerir. Türk edebiyatının ve kültürünün önemli bir parçası olan bu şiir geleneği, Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselişi sırasında, altın çağında ve son dönemlerine kadar ehemmiyetini korumuştur.

Divan şiiri, zengin kültürel ve dini bir mirasa sahiptir. Divan şairleri, dilin ve sözün güzelliğine önem vererek, duygusal ve estetik bir zenginlik sunmuşlardır. Bunu yaparken de Türk ve İslam kültürünün en temel kültür unsurlarından olan Kur’ân-ı Kerîm’den de sık sık faydalanmışlardır. Türk divan şiiri geleneğinde önemli bir yer tutan Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerini şiirlerinde kullanan Ecrî’nin de kaleminden dökülen her bir beyit, İslam’ın kutsal kitabının izlerini taşımaktadır. Çalışma, bu izleri takip etmeyi amaçlamaktadır.

Ecrî eserinde sıklıkla Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerinden ilham alarak, bu kutsal metni kendi inancı ve bilgi birikimi çerçevesinde yorumlamıştır. Bu çalışmada, divan şairi Ecrî’nin şiirlerinde geçen dini izleri ve Kur’ân-ı Kerîm ayetlerini inceleyerek, her bir beyitin ardındaki derin manayı açığa çıkarmak hedeflenmiştir. Çalışmada, şairin ayetleri nasıl yorumladığı, kendi şiir dilinde ve üslubunda onlara hangi anlamları yüklediği incelenmiştir.

Ecrî Divanı’nda Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinin izini sürmek, araştırmacıların şairin şiirlerini derinlemesine kavramasına yardımcı olmaktadır. Ecrî’nin divanı, kendine özgü bir üslup ve derin anlam katmanları ile bezeli, tasavvufi bir içeriğe sahiptir. Şiirlerinde geçen ayetler, onun zengin düşünce dünyasını ve İslam’a bakışını yansıtmaktadır. Ecrî Divanı’nda geçen Kur’ân ayetleri, şairin kullandığı dil ve sembollerle birlikte açıklanarak şairin Kur’ân ile olan bağını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu tezin hazırlanmasında emeği geçen kıymetli eşime, çalışmam boyunca fikir, öneri ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Alper Günaydın’a, tez savunmamda bulunan ve çalışmama katkı sağlayan Prof. Dr. Hacı İbrahim Delice ve Dr. Öğr. Üyesi Kudret Ayşe Yılmaz hocalarıma da bu süreçte gösterdikleri sabır, anlayış ve yardımları için teşekkürlerimi sunarım.

Nazan METİN
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ECRÎ'NİN HAYATI, EĞİTİMİ, TARİKATI

1.ECRÎ	5
1.1. ECRÎ'NİN HAYATI.....	5
1.2. ECRÎ'NİN EĞİTİMİ	5
1.3. ECRÎ'NİN TARİKATI.....	6
1.4. ECRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUF	7
1.4.1. Hurufilik	10
1.4.2. Nacilik	12
1.4.3. Caferilik.....	14
1.5. ECRÎ'NİN İKTİBAS ÜSLÛBU.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'E, DİĞER KUTSAL KİTAPLARA VE SUHÛFLARA YAPILAN TELMÎHLER

1.TELMÎHLER	20
1.1. ÜMMÛ'L-KİTÂB	20
1.2. FURKÂN.....	22
1.3. MUSHAF	22
1.4. İNCİL	25
1.5. SUHUF VE DÖRT KİTAP.....	25

1.6. KUR'AN EL-HAKİM.....	26
1.7. KUR'AN-I MECİD	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ECRÎ DİVANINDAKİ TELMİHİ İKTİBASLAR

1.TELMİHİ İKTİBASLAR.....	30
1.1. MELEKLER, KÂBE-İ 'ULYÂ, BEYTÜ'L-MA'MÛR, KİRÂMEN KÂTİBİN, RIDVÂN, GİLMÂN, HÛRÎ, FİRDEVŞ, ME'VÂ	30
1.2. CEBRAİL, REFREF, HZ. MERYEM, HZ. İSA, RÛHÜ'L-KUDS, NEFHA.....	34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LAFZÎ İKTİBASLAR

1.LAFZÎ İKTİBASLAR.....	37
1.1. 'ALLÂ ME'L-ESMÂ.....	37
1.2. ÜMMÜ'L-KİTÂB	39
1.3. AHSEN-İ TAKVÎM.....	44
1.4. Bİ'SMİLLÂH	46
1.5. BEZM-I ELEST	48
1.6. ELİF LÂM.....	51
1.7. FE EYNEMÂ	53
1.8. HABLİ'L-VERİD.....	54
1.9. HAMD'ÜLİLLÂH	56
1.10. HÂZİHÎ CENNÂTÜ 'ADNİN FEDHULÛHÂ HÂLİDİN	57
1.11. HEL ETÂ.....	59
1.12. HÛVE'L-ZÂHİR HÛVE'L-BÂTİN	61
1.13. HÜDEN Lİ'L-MUTTEKÎN	62
1.14. KÂBE KAVSEYN.....	63
1.15. KEVSER.....	64
1.16. KUL KEFÂ.....	66
1.17. KÜLLİ FÂN	68
1. 18. KÜN FE-YEKÛN	69
1.19. KURRETÜ'L-'AYN.....	70
1.20. LÂ-YEMÛT	71

1.21. LİMÂ YÜRÎD	72
1.22. LÜ'LÜ VE'L-MERCÂN.....	73
1.23. NESTA'ÎN	75
1.24. SEB'A'L-MESÂNÎ.....	76
1.25. SIRÂTE'L-MÜSTAKÎM.....	81
1.26. TÂHÂ	83
1.27. TARFETÜ'L-'AYN.....	84
1.28. TEVELLÂ	84
1.29. ÜLÜ'L-'AZM.....	85
1.30. URVETÜ'L-VÜSKÂ	86
1.31. VASBİRÛHÛM.....	87
1.32. VE'L-LEYLİ	88
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	89
KAYNAKÇA	93

GİRİŞ

Divan edebiyatının tam olarak anlaşılabilmesi için önce şairlerin ve eserlerinin edebiyat tarihindeki yerlerinin tespit edilmesi, sonra bu eserlerin tenkitli neşrinin yapılması daha sonra da bu metinlerin farklı şablonlar ve metotlar kullanılarak incelenmesi gerekmektedir. Bir şairin sadece hayatının yazılması, onun tam olarak tanındığı manasına gelmemektedir. Eserlerinin incelenmesi ve üslubunun da tam manasıyla ortaya konulması gerekmektedir.

Mutasavvıf bir şair olan Ecrî'nin divanı daha önce birkaç defa yayınlanmış ve genel olarak transkripsiyonu yapılmış, günümüz Türkçesine aktarılmış ve içindeki unsurlar tematik olarak incelenmiştir.

Ecrî Divanı'nın İktibaslar Bakımından İncelenmesi adlı bu çalışmada, Ecrî Divanı'nda ehemmiyetli bir yer tutan iktibaslar incelenmektedir. Ecrî Divanı'nda, Kur'ân-ı Kerîm'den yapılan alıntılar hem sayılarının çokluğu bakımından hem de muhteva ve bağlam bakımından oldukça dikkat çekici mahiyettedir.

Bu çalışmada, önce, XVIII. yüzyıl şairi olan ve hayatı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmayan Ecrî'nin şiirlerinden hareketle hayatı ortaya konulmaya çalışıldı. Daha sonra da Ecrî'nin bilinen tek eseri olan divanındaki iktibaslar, şairin üslubu ile birlikte dinî ve tasavvufî hayatını da ortaya koyacak şekilde incelendi.

Ecrî divanı ile ilgili yapılan diğer bazı çalışmalar: Daha önce Ecrî divanı üzerinde yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz üç yüksek lisans çalışması şöyledir:

Timuçin Aykanat tarafından 2011 yılında hazırlanan “Ecrî Divanı (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)”¹ adlı yüksek lisans çalışmasında, şair ve eseri hakkında kısa bir incelemeden sonra Ecrî divanının Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmış ve şiirler günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

¹ Timuçin Aykanat, *Ecrî Divanı İnceleme-Metin-Sadeleştirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Melis Devrim tarafından yine 2011 yılında hazırlanan “Ecrî Dîvanı (İnceleme-Metin)”² adlı yüksek lisans çalışmasında Ecrî divanındaki nazım şekilleri incelenmekte daha sonra da metnin Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmıştır.

Adnan Tanrıkulu tarafından 2022 yılında hazırlanan “Ecrî Dîvân’ının Tahlili”³ adlı yüksek lisans çalışmasında ise Ecrî divanı “Din ve Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” ana başlıkları altında tahlil edilmiştir.

Bizim çalışmamızda kullanılan beyit ve bentlerin numaralandırılmasında Timuçin Aykanat tarafından hazırlanan Ecri Divanı (İnceleme-Metin-Sadeleştirme) adlı çalışma referans olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızda, beyit ve bentlerin okunmasında yukarıdaki çalışmalardan yararlanılmakla birlikte gerekli görüldüğünde metne kendi okumamıza dayalı müdahaleler de yapıldı. Beyitlerin günümüz Türkçesine aktarılmasında ve nesre çevrilmesinde de yine kısmen bu çalışmalardan yararlanılmakla birlikte çoğu zaman kendi aktarmalarımız tercih edildi.

İktibas’ın tanımı, tasnifi ve kapsamı: Sözlükte ateş yakmak için köz almak manasına gelen iktibas terimi, genel olarak yazılı ve sözlü anlatımdaki tüm alıntılarını karşılar.⁴

Divan şairleri hem şiirlerinin anlam boyutunu genişletmek hem de manevi bereketinden yararlanmak için sık sık Kur’ân-ı Kerîm’den alıntılar yapmışlardır.⁵

Şairlerin şiirlerinde yaptıkları farklı türlerdeki alıntılar, belagat ve edebi sanatlar bağlamında farklı isimlerle adlandırılmaktadır: *iktibas*, Kur’ân’dan yapılan alıntılar için; *tenvîr* hadislerden yapılan alıntılar için; *tazmîn* başka şairlerin şiirlerinden yapılan alıntılar için; *irsâl-i mesel* ise atasözü ve deyimlerin alıntılanmasını adlandırmak için kullanılmaktadır. Bu çalışmada *iktibas* terimi yalnızca Kur’ân-ı Kerîm’den yapılan alıntıları tanımlamak için kullanılmaktadır.

² Melis Devrim, *Ecrî Dîvanı İnceleme-Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011.

³ Adnan Tanrıkulu, *Ecrî Dîvân’ının Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2022.

⁴ İsmail Durmuş, “İktibas”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 52.

⁵ Mustafa İsmet Uzun, “İktibas - Türk Edebiyatı”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 52-54.

Kur'ân'dan yapılan iktibaslar ise yine farklı yönleri bakımından farklı tasniflere tabi tutulurlar: Ayetin bir kısmının alıntılandığı iktibaslara *kısmî iktibas*; ayetin tamamının alıntılandığı iktibaslara ise *tam iktibas* denilmektedir.

Ayetin Arapça aslı ile aynen alıntılanmasına *lafzan iktibas*; ayetin tercüme edilerek alıntılanmasına *mealen iktibas*, ayetin lafzen veya mealen alıntılanmayıp yalnızca bir gönderme yapılarak hatırlatılmasına ise *telmihen iktibas* denilmektedir.

İktibasların muhtevası ve kullanım amacı bakımından da farklı isimlerle adlandırılması söz konusudur: Kur'ân ayetleri alıntılanırken *zarûret-i şî'*den dolayı anlamı bozmayacak şekilde lafızda, bazı ufak ekleme ve çıkarmalara müsamaha ile bakılmaktadır. Manada ise, öğüt vermek gayesiyle ayetin anlamına uygun bir şekilde alıntılanırsa *müstahsen iktibas* (güzel iktibas) kastedilen mananın hilafına yapılan tasarruflar ise uygun görülmeyerek *müstehcen iktibas* (çirkin iktibas) şeklinde adlandırılırlar.⁶

Çalışmanın bölümleri ve kapsamı: *Ecrî Divanı'nın İktibaslar Bakımından İncelenmesi* adlı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde şairin bilinen tek eseri olan divanından hareketle hayatı, eğitimi, tarikatı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İkinci bölümde Ecrî'nin doğrudan Kur'ân'a yaptığı göndermeler ele alınmaktadır. *Furkân*, *Mushaf*, *Kurân-ı Hakîm*, *Kur'ân-ı Mecîd*, *Ümmü'l-Kitâb* gibi kavramlar üzerinden şairin Kur'ân'ı nasıl tanımladığı tespit edilip yorumlanmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümü ise Kur'ân'da geçen bazı kavramlara yapılan telmihlerle alakalıdır. Kur'ân'da geçen *sabır*, *melek*, *cennet*, *gılman*, *huri* gibi bazı kavramların Ecrî'nin divanına nasıl yansıdığı ve bu kavramların hangi bağlamda kullanıldıkları incelenmektedir.

Dördüncü ve son bölümde ise Kur'ân-ı Kerîm'den yapılan lafzi iktibaslar ele alınmaktadır. Bu bölümde, iktibas edilen ayetler önce Arap harfli olarak verilmiş, sonra Latin alfabesine transkripsiyonları ve mealleri kaydedilmiştir. Daha sonra da bu ayetlerin

⁶ Alper Günaydın, *Ahmed-i Dâî Divânı'nın Edebî Sanatlar Bakımından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 26.

geçtiği beyitler, klasik tefsirler göz önünde bulundurularak ve divan şiiri geleneğindeki kullanımlar bağlamında şerh edilmiştir.

Ana hatları ile çalışma: Çalışmada öncelikle iktibasın bir belagat ve edebiyat terimi olarak genel bir tanımı yapılmakta, iktibas türlerine ve bazı tasniflere yer verilmektedir.

Çalışmanın odak noktasını ise Ecrî divanındaki iktibasların tespit edilerek yorumlanması oluşturmaktadır. Bu kısımda, hangi ayetlerin iktibas edildiği tespit edilmekte, bu ayetlerin Ecrî divanında kaç defa geçtiği belirlenmekte, aynı ayetlerin alıntılandığı beyitler gruplandırılarak kaydedilmekte, transkripsiyonları yapılmakta ve günümüz Türkçesine aktararak, klasik tefsirlerle ve divan edebiyatı geleneğindeki mazmun ve telakkilerle de ilişkili olarak şerh edilmektedir.

Bunların yanı sıra, Kur'ân ve ayetlerinin Ecrî'nin şiirinde nasıl alıntılandığı üzerinde durulmakta; şairin Kur'ân'ı nasıl anladığı, iktibası hangi amaçla ve nasıl kullandığı, üslubuna katkısı ve tefsir algısı da ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın orijinal yanları: Bu çalışma birkaç farklı yönden orijinal bir tez ve uygulama ihtiva etmektedir:

Mutasavvıf ve ehl-i tarik olan şairlerin divanında iktibaslar oldukça ehemmiyetli bir yer tutmaktadır. Bu iktibasların incelenip yorumlanması hem şairin üslubunu ortaya koymakta hem de şairin dini-tasavvufi bağlamda Kur'ân'ı nasıl algıladığının ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır.

Çalışmada teklif edilen ve uygulanan metot, diğer dinî-tasavvufi minvalde şiir yazar pek çok divan şairinin divanına da uygulanabilecek bir şablondur.

Bu çalışma ile ilk defa bir divan, baştan sona iktibaslar bakımından incelenmektedir.

Yeni bir metin şerhi metodu ve metin tahlili şablonu olarak sunulan bu çalışma, farklı bir üslupbilim metodu olarak da uygulanmaya müsaittir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ECRÎ'NİN HAYATI, EĞİTİMİ ve TARİKATI

1. ECRÎ

1.1. ECRÎ'NİN HAYATI

Hayatı hakkındaki bilgiler yetersiz olan Ecrî'nin 18. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Divanında geçen şiirler göz önüne alındığında Mısır'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Buna kaynak olarak, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya yazdığı kaside gösterilebilir.

Aşağıdaki şiirinde Ecrî, aslen Kavalalı olan ve 1805 yılında Mısır'a vali olarak gönderilen Mehmet Ali Paşa'yı medhetmektedir. Şiirde, Mehmet Ali Paşa, gazi olarak tanıtılmaktadır:

Şânına Gâzî Mehemed 'Ali Paşa dediler

Evliyâ vü enbiyâ mevcûd olan insân sana (9/6 G.)

Aktarma: Evliyâ ve enbiyâ mevcut olan tüm insânlar senin şânına Gazi Mehemed Ali Paşa dediler!

1.2. ECRÎ'NİN EĞİTİMİ

Eğitimi hakkında da yeterli bilgi bulunmayan Ecrî'nin divanından yola çıkarak ayet ve hadisleri kullanacak kadar dini muktesabata sahip olduğunu söylemek mümkündür. İslam dünyasında tanınmış bir İslam âlimi olan İmam Celâleddin es-Suyûtî'nin tefsir ile alakalı eserine atıfta bulunan şair, ondan haberi olduğu bilgisini bize göstermektedir. Bu da bize şairin arka planda geniş bir bilgi birikimine sahip olduğunu gösterir. Aşağıdaki beyitte bunu görmekteyiz:

Rumûz-ı Suyût-ı⁷ ‘ilm-i ledünnîden haber söyler

Okuyup Mushâf-ı hüsnünden esrâra olan vâris (43/2 G.)

Aktarma: Güzelliğinin Mushaf’ını okuyup esrara vâris olanlar, Suyûtî’nin ilm-i ledünnîsinden haber verirler!

1.3. ECRÎ’NİN TARİKATI

Ahlaki ve manevi değerlere yönelmiş olduğunu bildiğimiz Ecrî tarikat ehlidir. Şair, aşağıdaki beytinde tarikat yoluna girdiğini ifade etmektedir:

Kanâ‘at hırkasın giymiş gönül Furkân’e el sunmuş

Ser-â-pâ mu‘ciz-i ‘âlem ki dervîşâne el sunmuş (175/1 G.)

Aktarma: Kanaat hırkasını giymiş gönül, baştanbaşa âlemi aciz bırakan Furkân’a dervîşçe bağlanmıştır!

Beyitte geçen *kanaat*, *hırka giy-*, *Kur’ân’a el sun-* ve *dervîşâne el sun-* deyim ve tabirleri, tasavvuf geleneğinde, tarikata giriş merasimleri ile alakalıdır.

Şair, Kur’ân’a el basarak ve yemin ederek hırka giymiş ve dervîş olmuştur. Ayıran manasına gelen Furkân, şair tarafından, hayatının *ehl-i dünya* olarak yaşadığı dönemi ile *ehl-i tarik* olduktan sonraki hayatını birbirinden ayıran temel belirleyici unsur olarak kullanılmaktadır. Baştanbaşa mucizelerle dolu olan ve bu haliyle tüm âlemi aciz bırakan Furkân, Ecrî’nin de önceki hayatıyla Kur’ân’a el basarak girdiği dervîşlikten sonraki hayatını birbirinden ayırmaktadır. Yani Kur’ân, Ecrî’nin hayatında belirleyici bir rol oynamaktadır.

⁷ Yazma nüshada13b’de bulunan bu kısım metinde çok açık değildir. Bir kaç imale ve zihafıla *süyûtî* (سیوطی) veya *sî vü dü* (سی و دو) şeklinde okunabilmektedir. Metinde yazdığı şekliyle her hangi bir mana çıkarılamakta, bizim teklif ettiğimiz her iki okuyuş şekli ise metnin genel bağlamına daha uygun olabilmektedir. *Süyûtî* lafzı, tefsir ve tefsir usulü ile alakalı ehemmiyetli eserleri olan Celâleddin Suyûtî ile alakalı olarak; *sî vü dü* izafeti ise hurufilikte çokça gönderme yapılan Fars alfabesindeki otuziki harf ile alakalı olarak yorumlanabilmektedir.

1.4. ECRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUF

Mutasavvıf bir şair olan Ecrî, şiirlerinde sık sık Allah'a duyduğu aşkı dile getirir. Şairin divanında sıkça kullanılan bazı terimler, tasavvufta daha çok da Bektaşilik geleneğinde kullanılan temel kavramlarla örtüşmektedir.

Ecrî divanında dikkat çeken bazı tasavvufî göndermeler maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

Dergâh: Tarikat ehlinin toplandığı, ibadet ve zikir ile meşgul oldukları ve manevi eğitim aldıkları yere dergâh denilmektedir. Aşağıdaki beyitte *abdâl*, *şâh* ve *dergâh* lafızları bir tenasüp grubu içinde geçmektedir:

Ecrî: Ecrî bir bölük abdâl-ı Hüdâ'yız şâhım

Bize rahm eyle ki kûyun olur dergâh deriz (148/5 G.)

Aktarma: Ey şâhım, Ecrî gibi, Hüdâ'nın bir bölük abdâlıyız. Bize merhamet eyle; ki “Senin bulunduğun yer, dergâh olur.” deriz.

Cem: Bilhassa Bektaşilikte ortak ibadet, zikir ve manevi toplantıların adı *cem*dir. Aşağıdaki beyitte *cem* ayini/'*ayn-i cem* kavramı aşıkların derdine ilaç olarak sunulmaktadır:

Ehl-i 'aşkın derdine dermân-ı gamlar yazdılar

Derdin içinde nice bin 'ayn-ı cemler yazdılar (91/1 G.)

Aktarma: Aşk yolunun takipçilerinin gamına ilaç yazdılar. Derdin içinde nice bin cem ayini yazdılar!

Mezhep ve Tarik: Tasavvufta manevi bir yola giriş anlamına gelir. Mürit, dergaha intisap ettiğinde Allah'a giden “yol”a girmiş olur. Ecrî aşağıdaki bendinde mezhebini ve tarikatini açıkça ve gururla söylemektedir:

İlm-i edyân-ı ledünün 'âşık-ı ser-'askeri

Bu tarîkin h(v)âce-i dâîsî Âl-i Haydâr'ı

Hem şerî'at hem tarîkat ma'rifet rehberleri

Hem hakikat ‘âleminde Ca‘ferîyim Ca‘ferî

Mezhebim pâk-i ilâhî sâbıkâdandır bana (6/6 MH.)

Aktarma: Ledün ilminin aşığı ve baş askeriyim, bu tarikatin bilge hocası âl-i Haydar’ı, hem şariat hem tarikat hem marifet rehberleri, hem de hakikat âleminde Caferî’yim, mezhebim ilahi ve temiz bir geçmişten gelir bana!

Aşağıdaki beyitte de şair *tarîk* ve *sırâta’l-müstakîm* lafızlarını birlikte kullanmaktadır:

Bu tarîk-i Hak sırâte’l-müstakîmimdir benim

Müstakîm idrâk olan tab‘-ı selîmimdir benim (203/1 G.)

Aktarma: Bu hak yol sırâte’l-müstakîm’imdir benim! Müstakim idrak olan selim tabiatımdır benim!

Pir: Tarikat geleneğinde rehber ve öğretmen anlamına gelir. Pir, şeyh veya müridi temsil eder. Aşağıdaki beyitte şair, *pîr-i mugân* tabiri ile tarikat şeyhini, *bâde* ile de irşad veya himmeti kastetmektedir. Şair, ayrıca *piri*, gelenlere *ab-ı hayat* ikram eden bir *sakiye* benzetmektedir:

Nûş eylemeye bâdeyi kim pîr-i mugândan

Gelsin beri ol teşnelere âb-ı hayâtız (152/2 G.)

Aktarma: Pîr-i Mugân’dan bade içmeyen beri gelsin ki biz o susamışlara ab-ı hayat gibiyiz!

Aşağıdaki beyitte ise şair *pîr-i ezel* izafeti ile yaratıcıyı kastetmektedir. İkinci mısradaki şair, Allah’a teslim olanların bir gün onun cemalini seyredeceklerini ifade etmektedir:

Teslîm ola gör pîr-i ezel râhına Ecrî

Bir gün ola dîdâr-ı Hüdâ dâhiliyiz biz (156/6 G.)

Aktarma: Ecrî, ezel pirinin yoluna tam bir teslimiyetle bağlan ve bir gün olur ki Allah’ın cemalini görenler grubuna dâhil olursun!

Aşağıdaki beyitte *pîr-i aşk* tabiri geçmektedir. *Hangâh* ve *kûşe-i vahdet* ifadeleri de bu pirin bir tarikat şeyhi olduğuna işaret etmektedir:

Kûşe-i vahdet nişînân-ı dilim ey pîr-i ‘aşk

Hânkâh-ı şevk-ı hüsne âşînâ olsam gerek (193/3 G.)

Aktarma: Ey aşk piri, gönlün vahdet köşesinde outran benim, güzellik şevkinin hangâhına aşîna olsam gerek!

Aşağıdaki beyitte ise şair *pir-i mugân* terkihi ile yaratıcıyı kastetmektedir. Bezm-i elest’e gönderme yapan şair, bu mecliste sarhoş olanların mahşer gününe kadar ayılamayacağını düşünmektedir:

Ezelden nûş eden pîr-i mugânın câm-ı lâ‘linden

Ki yani mest-i lâ-ya‘kıl

Eylemez haşre dek ey sâkî-i gül-çehre bî-pervâ

Olur kim vâlih ü hayrân (14/2 MST.)

Aktarma: Ezelden pîr-i mugân’ın yakut renkli kadehinden içen ki onlar aklını kaybetmiş sarhoşlardır; ey gül yüzlü saki, haşre kadar korkmazlar çünkü hayran ve şaşkın olurlar!

İkrar: Pek çok tarikatta bağlılık ve sadakat yemini anlamına gelir. Tarikata katılanlar, bir dizi ilke ve değere bağlılıklarını ifade eden bir *ikrar* yaparlar. Aşağıdaki beyitte şair, ikrarın iman ile ilişkili olduğunu söylemektedir. Şaire göre *ikrâr*, âşıkları Hakk’a ulaştıran sırlarla dolu bir yoldur:

Vâhid-i Ferd ü Samed’dür menzili ‘âşıkların

Ecriyâ esrâr-ı Hakk ikrâr-ı îmânımdadır (97/5 G.)

Aktarma: Ey Ecrî, âşıkların menzili Vâhid, Ferd ve Samed’tir! Ey Ecrî, Hakk’ın esrarı benim imanımı ikrarımdadır!

Aşağıdaki beyitte şair, yine *ikrâr* ve *îmân* ilişkilendirmesi yapmaktadır. Şaire göre insanın şefkat ve merhamete ulaşması, imanını ikrar etmesi ile mümkündür:

Hüdâyâ birliğin ikrâr-ı imânımda gelmiştir

Anınçün merhamet şefkat ki sultânımda gelmiştir (88/1 G.)

Aktarma: Allah'ım, senin birliğini ikrar etmem imanımdandır! Onun için merhamet ve şefkat, sultanımdan bana ulaşmıştır!

1.4.1. Hurufilik

Ecrî'nin, divanında, Hurufilik etkisiyle yazılan şiirlere baktığımız zaman harf ve sayılara özel anlamlar yüklediğini görmekteyiz.

Ecrî'nin aşağıdaki beyti, Gölpınarlı'nın Hurufilik ile ilgili: "*Hurûfîlik namazı, orucu, hacı, zekâtı, bütün hükümleri yirmi sekiz ve otuz ikiye tatbik edip bu harflerin de insanda olduğunu Kabul eder. Ayrıca kıyâmeti, kıyâmetten önce Mehdî'nin, Dâbbatü'l-'Ard'ın zuhûrunu, İsa'nın inişini, güneşin batıdan doğmasını, sırâtı, mîzânı, cenneti ve cehennemi de te'vîl edip bu harflere tatbik eder.*"⁸ şeklindeki ifadelerinin bir yansımasıdır.

Ecrî'ye göre tüm harflerin sırrı bir noktada saklıdır. Şair, insanın yüzündeki ben/hâl ile Arap alfabesindeki yirmi sekiz ve Fars alfabesindeki otuz iki harfi ilişkilendirmektedir:

Mükemmel sî vü dü-yi bist ü heşt ol hâl-i hüsnünü

Harâbât ehli derler ki gel âdem-i ârifân söyler (112/4 G.)

Aktarma: Otuz iki ve yirmi sekizi ifade eden o mükemmel ve güzel yüzündeki ben için harabat ehli şöyle derler: Gel, irfan sahibi insanı gör!

Aşağıdaki beyitte şair, *seb'a'l-mesânî* kavramı ile Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfî/hurûf-ı bist ü heşt ve Allah'ın Hz. Adem'e öğrettiği esmâ ilmini/*ilmi el-esmâ* ilişkilendirmektedir:

⁸ Abdalbaki Gölpınarlı, Hurûfîlik Metinleri Kataloğu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973, Ankara.

Sıfât-ı âyet-i seb‘a’l-mesânı eyleyip tekâmîl

Hurûf-ı bist [ü] heşti ‘alleme’l-esmâ’yı ben verdim (202/2 G.)

Aktarma: Seb‘a’l-mesânî’nin ayetlerinin sıfatını mükemmel hale getirerek yirmi sekiz harf ile ilm-i esmâ’yı ben verdim!

Aşağıdaki beyitte ise insan yüzünün, Kur’ân’ı veya Fâtiha suresini ifade eden *seb‘a’l-mesânî* kavramı ile ilişkilendirilmesi sözkonusudur. İnsanın yüzündeki iki kaş, dört kirpik ve kâkül toplamda yedi ayetten/*heft hatt* oluşan Fâtiha suresine tekabül etmektedir:

Ey kaşınla kirpiğin hurşîd-i hüsnün kâkülün

Heft hatt-ı âyet-i seb‘a’l-mesânimdir benim (204/2 G.)

Aktarma: Kaşın, kirpiğin, kâkülün ve güzellik güneşi (olan yüzün) benim için yedi ayetli Fâtiha suresidir!

Aşağıdaki beyitte şair, aşk (عشق) lafzını kodlamaktadır:

Âdemi ‘irfân eden üç harf ile beş noktadır

Mest-i ser-gerdân eden üç harfle beş noktadır (127/1 G.)

Aktarma: Ademi irfan eden üç harf ile beş noktadır. İnsanın başını döndüren üç harf ile beş noktadır.

Aşağıdaki beyitlerde de Ecrî, gazelin tamamında redif olarak *Fâtımâ* (فاطمه) isminin harflerini kodlamaktadır. İkinci beyitte ise *dâl-lâm bâ-sîn-te-yâ* harfleri ile aşık olan manasına gelen *dil-bestî* (دل بستى) terkiibini kodlamaktadır:

Aldı idrâkım hüveydâ Fâ-i tâ-i mîm-i hâ

Ben ana Mecnûn ol Leylâ Fâ-i tâ-i mîm-i hâ

Dâl-ı lâm-ı bâ-yı sîn tâ yâ tahallüs şânına

Hakk edip nasîb müsemma Fâ-i tâ-i mîm-i hâ (13/1-2 G.)

Aktarma: İdarakimi açıkça Fatıma aldı, ben Mecnûn oldum o Fatıma, Leyla oldu. Dal-lâm-be-sin-te-ye (harflerini) onun şânına Hak nasip etti, Fatıma ile müsemma kıldı!

Aşağıdaki beyitte de şair, Ali (علی) isminin harflerini kodlamaktadır:

‘Ayn-ı lâm-ı yâ ile yâd etsem ismin Ecriyâ

Kim müsemmâ dilberin yâdında her dem ây gelir (128/5 G.)

Aktarma: Ey Ecrî ayın, lâm ve yâ harfleriyle sevgilinin ismini her andığımda akla ay elir!

Aşağıdaki beyitte şair, beş duyu (görme, tatma, işitme, dokunma, koklama) manasına gelen *havâss-ı hamse* ile Allah (الله) lafza-i celalindeki beş harfi ilişkilendirmektedir. Şaire göre *ism-i a‘zam* ve yine Allah’ın isimlerinlerinden biri olan *Hây* (حی) da harflerle alakalıdır:

Pençe-i havâss-ı hams beş hurûf üstündedir

İsm-i a‘zam lafz-ı iclâlinde hep hey hey gelür (128/3 G.)

Aktarma: İnsanın beş duyusu beş harf ile ilgilidir; ism-i azam olan lafza-i celâlinde hep hey hey gelir!

1.4.2. Nacilik

Fırka-i Naciye ifadesi, İslam tarihinde özel bir anlam taşıyan ve özellikle Şiilik mezhebinde kullanılan bir terimdir. Bu ifade, kurtuluşa eren topluluk ya da kurtuluşa ermiş grup anlamına gelir.

Ehl-i Beyt’e olan özel bir bağlılık ve sadakatle tanınan Müslümanlar, özellikle Şiilikte, “Fırka-i Naciye” olarak adlandırılmışlardır. Bu terim, Hz. Ali ve onun soyundan gelen On İki İmamın yolunu takip eden, bu liderlere özel bir sevgi ve saygı besleyen müslümanları ifade eder.

“Fırka-i Naciye” kurtuluşa eren topluluk olarak görülür. İmamet, on iki imamın Allah tarafından belirlendiğine inanılan özel bir liderlik ve rehberlik inancıdır. On iki imam; Ali ibn Ebu Talib, Hasan ibn Ali, Hüseyin ibn Ali, Ali Zeynel Abidin ibn Hüseyin, Muhammed al-Bakır ibn Ali, Cafer es-Sadık ibn Muhammed, Musa el-Kâzım ibn Cafer, Ali er-Rıza ibn Musa, Muhammed et-Tâkî ibn Ali, Ali el-Hâdî ibn Muhammed, Hasan el-Askerî ibn Ali, Muhammed el-Mehdi ibn Hasan (Mehdi İmamı, gizli imam).

Gürûh-ı nâci-i âl-i resûle ‘âşık-ı cânız

Muhibb-i hânedânda zâhirâ bâtında cânânız (144/1 G.)

Aktarma: Fırka-i naci olan âl-i rasûle candan aşığız, zahirde hanedanın muhibbiyiz, batında cananız!

Aşağıdaki beyitte *nâciyye* lafzı geçmektedir. Şair, *gurûh-ı Nâciyye* şeklinde ifade ettiği bu grubu en çok sevilen imamlardan olan üç imamı da zikrederek açıklar. Şair, *fırka-i nâciyyeye* dahil olanları asker/leşker olarak ifade eder:

Tâkî vü Bâkır’a dil viren gamdan berî derler

Gürûh-ı Nâciye hep leşkeri ol ‘Askerî derler (259/5 Ms.)

Aktarma: Muhammed et-Tâkî ibn Ali ve Muhammed el-Bakır ibn Ali’ye gönül verenler gamdan uzaktır derler! Kurtuluşa erenlere hep Hasan el-Askerî ibn Ali’nin askeri derler!

Şair, aşağıdaki beyitte de *fırka-i naciyyeye* dahil olanları altın renkli bayrak taşıyan askerler/*asker* olarak ifade eder. Bu ordunun sancaktarlığını/*livâ* ise bir imam yapmaktadır:

Asker-i pür-nâciyân altın ‘alemler çekdi hep

Ecriyâ ol server-i sâhib-livâyı kim bulur (104/5 G.)

Aktarma: Ey Ecrî, Naciyyenin askerleri altın bayraklar çekti, o sancak sahibi serdarı kim bulur?

Ecrî Divanı’nda *mehdi* ve *ahir zaman mehdisi* kavramları da sıkça geçmektedir. Mehdi İmamı, Şiilik inancına göre gelecekteki gizli bir imam olup, İslam’ın dünya hükümetini kuracak ve adil bir dünya düzeni sağlayacaktır.

Aşağıdaki bent, ahir zamanda gelecek olan *mehdî* ile alakalıdır. Mehdi, Kur’ân’ın öğretilerini en iyi anlayan, yorumlayan ve insanlara rehberlik eden kişidir. Mehdi, İslam geleneğinde bazen halihazırdaki lider için kullanılmıştır bazen de gelecekte ortaya çıkacak,

adil bir düzen kuracak ve İslam'ın gerçek anlamını insanlara öğretecek kişi olarak düşünülür.⁹

Aşağıdaki bentte şair, mehdî'yi ahir zamanda gelecek bir lider olarak görmekte ve *hel etâ* ayetinin de onun hakkında indiğini ifade etmektedir:

Hüccet-i tenzîl-i Kur'ân mehdî-yi âhir zamân

Fâtih-i ebvâb-ı burhân mehdî-yi âhir zamân

Fazl-ı Yezdân-ı nümâyân mehdî-yi âhir zamân

Sırr-ı Tâhâ kenz-i Furkân mehdî-yi âhir zamân

Eyledi tecdîd-i îmân mehdî-yi âhir zamân

Hel etâ şânında şâyân mehdî-yi âhir zamân (233/1 Ms.)

Aktarma: Ahir zamanın mehdisi, Kur'ân'ın inişinin delili; burhan kapılarının fatihi; Yezdan'ın fazlını gösteren, Furkân'ın hazinesi, Tâhâ'nın sırrı, imanı yenileyen, *hel atâ* onun şânında gelendir!

1.4.3. Caferilik

Caferi mezhebine mensup olduğunu ve bu mezhebin öğretileriyle uyumlu bir şekilde şiirlerini kaleme aldığını bildiğimiz Ecrî, şiirlerinde sıkça *ehl-i beyt* sevgisine yer vermiştir. Ecrî, Hz. Ali ve Oniki İmam'a duyduğu hususi sevgi ve bağlılığı da sıkça ifade etmektedir. Bu, onun Caferi geleneği içinde öne çıkan bir özelliğidir. Şairin eserlerindeki bu özellikler, onun Caferi geleneğiyle uyumlu bir şekilde tasavvufi düşüncüyü ve dini değerleri işlediğini göstermektedir.

Aşağıdaki beyitte şair *şariat*, *tarikat*, *marifet* ve *hakikatte* Caferi olduğunu *Câferiyim Caferi* şeklinde vurgulu bir şekilde ve gururla ifade etmektedir.

Caferilik, İslam'ın Şia mezheplerinden biridir ve Caferi mezhebine mensup olanlar, İslam'ın öğretilerini özellikle Hz. Ali'nin soyundan gelen On iki İmam'a dayandırır. Bu

⁹ Yusuf Şevki Yavuz, İslam İnancında Mehdi, DİA, C. 28, 2003, Ankara, s. 371-374.

nedenle şair, Caferilik bağlamında hakikat alemine dair öğretileri benimsemiş olduğunu ifade eder.

Şeriat, İslam'ın temel hukuki ilkelerini ve kurallarını içeren, Allah'ın emirlerini yerine getirmeye odaklanan bir kavramdır. Tarikat ise, İslam tasavvuf geleneğinde manevi yükselişi hedefleyen bir yol veya tarzı ifade eder. Şair hem dini hükümlere riayet ettiğini hem de manevi yolda ilerlediğini belirtmektedir:

Hem şerî'at hem tarikat ma'rifet rehberleri

Hem hakikat âleminde Câferî'yim Câferî (6/6 Mh.)

Aktarma: Hem şeriat hem de tarikat ve marifet rehberleri, hem hakikat âleminde Câferî'yim Câferî!

Ecrî'nin, şiirlerinde Caferilikle alakalı kullandığı bazı kavramlar şu şekilde sıralanabilir:

İmam: Caferilikte özellikle Oniki İmam anlayışı önemlidir. İlk İmam, Hz. Ali ve ardından gelen On iki İmam, öğretmen ve rehber olarak kabul edilir.

Ecrî, aşağıdaki mısralarında Muhammed Bakır'ın rehberliğiyle hareket ettiğini ve ona tabi olduğunu belirterek, tüm yaşamının bu ilahi düzene adanmış olduğunu ifade etmektedir. On iki imamdan biri olan Muhammed Bakır'ı hatırlatan “*Ahsen-i takvîm şânında Mehemmed Bakır'ım*” ifadesi ile şair, bu imamın nezdinde tüm insanların potansiyeline işaret etmektedir:

...

Ahsen-i takvîm-i şânında Mehemmed Bakır'ım

Hükm-i kudret ol imâm-ı pîşevâdandır bana (6/5 Mh.)

Aktarma: ... *Ahsen-i takvîm* şânında gelmiş olan Mehmet Bakır'ım! Kudret'in hükmü o önde gelen imamdandır bana!

Aşağıdaki beyitte ise şair, müşriklerden ve düşmanlardan intikam alan Mehmet Ali Paşa'yı minnetle anmaktadır. Bu minnetini tekit etmek için on iki imamın dahi kendisini saygı ile andıklarını söylemektedir:

İntikam aldın ‘adûdan müşriki kıldun helâk

Hep senâ-gû oldılar on iki imâmân sana (9/10 G.)

Aktarma: Düşmanlardan intikam aldın, müşrikleri helak ettin. On iki imamın hepsi sana duacı oldu!

Aşağıdaki beyitte şair, on iki imamın önde gelen isimlerinden olan Zeyne’l-Âbidin, Muhammed Bâkır ve Câfer-i Sâdık’ın isimlerini zikretmektedir:

Ol imâm-ı şâh-ı Zeyne’l-Âbidin ü Bâkır’ı

Câfer-i Sâdık imâm-ı piş(e)vâdır kaygusuz (145/6 G.)

Aktarma: Şüphesiz, imamların şâhı Zeynel Abidin’dir, Muhammed Bâkır’dır, İmamların öncüsü Cafer-i Sadık’tır.

Ehl-i Beyt: Caferilikte, Hz. Muhammed’in ailesi olan Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’e özel bir vurgu yapılır. Bu aileye “Ehl-i Beyt” denilir:

Sezâ mı hânedân-ı ehl-i beyte nefsdan lezzet

Dimâğın zehr-i mâr eyler çekersin hayli dem mihnet (7/2 Mh.)

Aktarma: Ehl-i beyt’in soyundan olanlara nefse hoş gelen lezzetler layık mıdır? Dimâğını yılan zehirler de hayli mihnet çekersin!

Aşağıdaki beyite ise şair, ehl-i beyt sevgisine vurgu yapmaktadır:

Hubb-ı ehl-i beyt olanın başına ‘Alî vü Tâkî

Mu‘cizât ile olur tâc-ı mücevher yâ ‘Alî (260/10 G.)

Aktarma: Ey Ali, ehl-i Beyt’in muhibbi olanın başına Ali ve Takî gibi mucize ile mücevherli taç konulur!

1.5. ECRÎ'NİN İKTİBAS ÜSLÛBU

Kur'ân-ı Kerîm, İslam'ın kutsal kitabı olarak Müslümanlara rehberlik eden bir kaynaktır. Bu kutsal metinden iktibas yapmak, divan şiiri geleneğinde sıkça kullanılan bir yöntemdir.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın kelimidir ve evrensel bir mesaj içermektedir. Bu nedenle, İslam kültüründe ve edebiyatında Kur'ân'dan alıntı yapmak, metinlere derinlik ve maneviyat katma vesilesi olarak görülür.

Ecrî divanında iktibaslar oldukça geniş bir yer tutar. İktibas yapmak, Ecrî divanında şiirin anlamını güçlendirmiş, şiire manevi bir derinlik katmış ve şiirlerin daha etkili bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Ecrî'nin şiirlerinde yalnızca Kur'ân-ı Kerîm'den alıntılar yapmadığını, bazı tefsir metotlarından da faydalandığını görmekteyiz. Aşağıdaki beyitte Ecrî hadis, tefsir, fıkıh vs. çeşitli ilim dallarında eserler veren çok yönlü bir İslam alimi olan Celâleddin es-Suyûtî'ye gönderme yaparak onu tanıdığını bize göstermektedir:

Rumûz-ı Suyûd-ı 'ilm-i ledünnîden haber söyler

Okuyup Mushâf-ı hüsnünden esrâra olan vâris (43/2 G.)

Aktarma: Esrara vakıf olan varisler, güzelliğinin Mushaf'ından okuyarak Suyûtî'nin *ilm-i ledünnîsinden* haber verirler!

Ecrî'nin Suyûtî'ye yaptığı gönderme onun yalnızca Kur'ân'dan alıntılar yapmadığını, tefsir ile ilgili bazı ilmi kitapları okuyup aslında bir tefsir metodu fikrine de sahip olduğunu göstermektedir.

Ecrî divanında *ilm-i ledün* meselesi de geniş yer tutar. İlm-i ledün Arapça kökenli bir ifadedir ve “Allah'ın özel bilgisi” veya “gizli/ilahi bilgi” anlamına gelir. Bu terim, şair tarafından özellikle Allah'a mahsus olan, insanların sınırlı akli ve algısıyla erişilemeyen derin bilgiyi ifade eder. Dini ve tasavvufî literatürde *ilm-i ledün*, Allah'ın bilgisine açık olan, insanlar tarafından öğrenilemeyen, ancak Allah'ın lütfu ve iradesiyle verilen bilgileri kapsar.

Ecrî'nin düşüncesine göre Kur'ân-ı Kerîm ile de alakalı olan *ilm-i ledûn*, zahîrî bilginin ötesinde, Allah'a doğrudan yakınlığı ve anlayışı temsil eder:

Kim ki almaz dersini 'ilm-i ledünnîde müdâm

Ecrî-yi 'âşık gibi Kur'ân'ı bilmez kandedir (85/5 G.)

Aktarma: Aşık Ecrî gibi ilm-i ledünnîden ders almayan, *Kur'ân'ı* anlamayan nerdedir?

Ecrî Divanı'nda ayetlerin ötesinde gizli manalar ve esrarlar vardır. Ayetlerin yalnızca zahiri tarafına odaklanmak yerine batını özelliklerine de vurgu yapılır.

Aşağıdaki beyitteki şair, *kenz* lafzı ile, bir hadis-i kudsî olduğuna inanılan *küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-'uref* sözüne gönderme yapmaktadır. Bu söz “Ben gizli bir hazine idim ve bilinmeyi istedim.” manasına gelmektedir:

Sıfât-ı sûret-i rahmân-ı mutlak zât-ı kenzindir

Hüve'z-zâhir hüve'l-bâtın muhît oldu makâlimde (239/2 G.)

Aktarma: Mutlak Rahman olan Allah'ın suretinin sıfatları, senin zatının hazinesidir! O, hem zahir hem de batındır; makalimde muhit oldu!

15. yüzyılda İran'da etkili olan, harflerin ve sayıların sembolik anlamlarının derin manevi sırlar içerdiğini öne süren *hurufilik* öğretisi Ecrî'nin şiirlerini de etkilemiştir. Hurufilikte özellikle Arap alfabesinin harflerini kullanarak, bu harflere özgü sayısal değerlere atfedilen anlamların üzerinde durulur. Harfler ve sayılar aracılığıyla gizli manaların ifade edildiğine inanılır.

Hurufilere göre Allah kendisini insanın yüzünde görünür kılmıştır. İnsan yüzündeki burun “elif”, burnun iki yanı “lam”, gözler de “he” harflerini verir. Böylece insanın yüzünde simetrik olarak yazılmış iki tane “Allah” lafzı bulunur.

Aşağıdaki beytin ilk mısrasında geçen *cemâl* ile ikinci mısradaki geçen *vech* lafızları birbirine mukabil olarak kullanılmıştır. Yüz güzelliği ve yüz manasına gelen bu lafızlar, şair tarafından insan yüzü için kullanılmaktadır. Yedi ayetten oluşan ve Ümmü'l-Kitâb olarak isimlendirilen Fâtiha suresi nasıl Kur'ân'ın tüm sırlarını içinde barındırıyorsa temizliğin

timsali olan ve yedi hattan oluşan insan yüzü de Mushaf'ın bir yansımasını temsil etmektedir.

Beyitte geçen ve büyük Mushaf manasına gelen *Mushaf-ı Kübrâ* lafzı Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını, *Ümmü'l-Kitâb* tabiri ise Kur'ân'ın tüm sırlarını içinde barındıran Fâtiha suresini ifade etmektedir. Ayrıca ıaire göre Fâtiha suresinin yedi ayeti, insanın yüzündeki yedi hat ile alakalıdır:

Cemâlin Mushaf-ı Kübrâ rumûzı fâhş-ı tathîrden

Yed-i Ümmü'l-Kitâb-i vechin üzre mebnî her âyât (30/5 G.)

Aktarma: Cemalin, temizliğın timsali olan Mushaf-ı Kübrâ'nın bir rumuzudur; Ümmü'l-Kitâb'ın her ayeti senin yüzünün güzelliğı ile alakalıdır!

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'E, DİĞER KUTSAL KİTAPLARA VE SUHÛFLARA YAPILAN TELMİHLER

1. TELMİHLER

Ecrî'nin divanında doğrudan Kur'ân'a, dört kitap ifadesi ile diğer semavi kitaplara ve bazı peygamberlere verilen suhûflara göndermeler bulunmaktadır.

Ecrî divanında *Ümmü'l-Kitâb*, *Furkân*, *Kur'ân el-Hakîm*, *Kur'ân-ı Mecîd* ve *Mushaf* lafızları ile doğrudan Kur'ân'a; *İncil*, *dört kelâmullâh*, *dört kitâb* ve *Suhf-ı İbrâhîm* lafızları ile de diğer kutsal kitaplara ve suhûflara atıf yapılmaktadır.

Ecrî divanında ayrıca Kur'ân'ı ifade etmek için *Mu'ciz-i Âlem*, *Mushaf-ı Hüsn* ve *Mushaf-ı Kübrâ* tamlamaları kullanılmaktadır. *Mu'ciz-i Âlem* tabiri, tüm âlemi aciz bırakan mucize bir kitap manasına gelmektedir. *Mushaf-ı Hüsn*, güzellik Mushaf'ı; *Mushaf-ı Kübrâ* ise en büyük Mushaf anlamındadır.

Şairin bu göndermeleri de iktibas çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çünkü bu lafızların bazıları doğrudan Kur'ân'dan alıntılanmaktadır ve bu ifadelerin anlaşılması için yine Kur'ân'a bakılması gerekmektedir.

Ecrî divanında Kur'ân ve diğer semavi kitaplar ile alakalı telmihi iktibaslar şöyledir:

1.1. ÜMMÜ'L-KİTÂB

Ümmü'l-Kitâb, *kitapların annesi*, *ana kitap* ya da *asıl kitap* şeklinde Türkçeye tercüme edilebilir.

Ümmü'l-Kitâb terkibi Kur'ân'da; “Allah dilediğini siler, (dilediğini) bırakır. (Bütün) kitap(ların) anası O'nun yanındadır.” (Ra'd, 13/39) ve “Biz düşünüp anlamanız için onu

Arapça bir Kur'ân yaptık. O, katımızda bulunan ümmü'l-kitaptadır..." (Zuhurf; 43/4) ayetlerinde geçmektedir.¹⁰

Ümmü'l-Kitâb, Fâtiha suresi için de kullanılan bir tanımlamadır. İmam Buhârî, tefsir kitabının başında Fâtiha suresine, Ümmü'l-Kitâb adının neden verildiğini "Mushafların yazılışına onunla başlanır ve namazda Kur'ân okumaya Fâtiha ile başlanır" diyerek açıklamıştır. Fâtiha'nın bu adı almasının sebeplerinden biri de, bu surenin Kur'ân'ın bütün muhtevasına haiz olduğu görüşüdür (İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, II, 16).¹¹

Ümmü'l-Kitâb'ın *levh-i mahfûz* olduğu fikri yaygın olmasına rağmen bu konuda farklı görüşler de vardır: İbn Cerir et-Taberî, "Ümmü'l-kitâb helal ve haramdır"; Katade, "Kitabın tümü ve aslıdır"; Dahhak, "Âlemlerin Rabbi yanında olan bir kitaptır"; Ka'b; "Yüce Allah'ın kendisinin neyi yarattığını ve amel edenlerin neyi yaptığını bilmesidir"; İbn Abbas, "zikirdir".¹²

Ecrî divanında *Ümmü'l-Kitâb*'ın Kur'ân'da geldiği söylenmektedir. Yani Ecrî'ye göre Ümmü'l-Kitâb, Kur'ân'ın içindedir. Bu haliyle Ümmü'l-Kitâb, Fâtiha suresi olmalıdır. Aşağıdaki beyitte, yedi ayetten oluşan Fâtiha suresinin, insanın yüzündeki yedi hat ile ilişkilendirilmesine ve yine insanın yüzü -cemâl- ile Mushaf arasındaki teşbihe yer verilmektedir.¹³

Ben ol zât-ı sıfâtım 'âlemü'l-gaybın cemâlinde

Yed-i Ümmü'l-Kitâb ancak ki Kur'ân'ımda gelmiştir (88/4 G.)

Aktarma: Ben, gayb âleminin cemalinde o sıfatta bir zatım ki yed-i Ümmü'l-Kitâb, ancak Kur'ân'ımda gelmiştir!

¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Levh-i Mahfûz", *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 151.

¹¹ Emin Işık, "Fâtiha Sûresi", *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 252.

¹² Yusuf Şevki Yavuz, a.g.e., s. 151.

¹³ Mücteba Altındaş. "Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfuz ve Ümmü'l-Kitab", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11/1, Ocak 2013, ss. 221-242.

1.2. FURKÂN

Furkân “iki şeyin arasını ayırmak” manasına gelen *fark* kökünden mastar olup “hakla bâtilı, imanla küfrü, helâl ile haramı ayırıp belirginleştirmek” manalarına gelmektedir.

Üç ayette geçen Furkân lafzı “hak ile bâtilı birbirinden ayıran” anlamında Kur’ân-ı Kerîm’in bir ismi veya sıfatı olarak kullanılmıştır (Âl-i İmrân 3/4; el-Furkân 25/1). Bakara suresinin 185. ayetinde kelime, Kur’ân’ın hakkı bâtıldan ayırma ve aralarındaki farkı belirginleştirme işlevini ifade etmektedir.

Ecrî divanında Furkân, Kur’ân’ın bir ismi olarak bir defa kullanılmaktadır. Şair, aşağıdaki beytinde, kanaat hırkası giyerek ve Furkân’a el basarak dervişçe bir hayat sürmeye başladığını ifade eder.

Şair, Kur’ân’a el basarak ve yemin ederek hırka giymiş ve derviş olmuştur. Ayıran manasına gelen Furkân, şair tarafından, hayatının *ehl-i dünya* olarak yaşadığı dönemi ile *ehl-i tarik* olduktan sonraki hayatını birbirinden ayıran temel belirleyici unsur olarak kullanılmaktadır. Baştanbaşa mucizelerle dolu olan ve bu haliyle tüm âlemi aciz bırakan Furkân, Ecrî’nin de önceki hayatıyla Kur’ân’a el basarak girdiği dervişlikten sonraki hayatını birbirinden ayırmaktadır. Yani Kur’ân, Ecrî’nin hayatında belirleyici bir rol oynamaktadır:

Kanâ‘at hırkasın giymiş gönül Furkân’e el sunmuş

Ser-â-pâ mu‘ciz-i ‘âlem ki dervîşâne el sunmuş (175/1 G.)

Aktarma: Kanaat hırkasını giymiş gönül, baştanbaşa âlemi aciz bırakan Furkân’a dervişçe bağlanmış!

1.3. MUSHAF

Mushaf kelimesi, kitap haline getirilmiş ve ciltlenmiş sayfalar manasına gelmektedir.

Mushaf kelimesi Kur’ân’da doğrudan geçmemekle birlikte *sahîfenin* çoğulu olan *suhuf* kelimesi “ilâhî vahiy” manasında Hz. İbrâhim ve Mûsâ’ya gelen vahiy ile alakalı

geçmektedir. Kur'ân ayetleri için de değerli sayfalar/*suhuf-i mükerreme* şeklinde kullanılmıştır (Abese, 80/13).¹⁴

Mushaf, divan şiirinde sevgilinin güzelliğiyle alakalı olarak geçmektedir. Divan şairleri tarafından açık tenli sevgilinin yüzü, beyaz kâğıda hüsn-i hatt ile yazılan Kur'ân sayfalarına benzetilmiştir. Mushaf'ın aharlı parlak sayfaları, tezhip ve tezyinatı, harf ve hareketleri farklı teşbih alakaları ile sevgilinin yüzü, kaşları, zülûf ve kirpikleri ile ilişkilendirilir.¹⁵

Mushaf lafzı Ecrî'nin divanında üç yerde geçmektedir. İki defa “güzellik Mushaf'ı” *Mushaf-ı hüsn*; bir defa da “cemalin en büyük Mushaf'tır” *Cemâlin Mushaf-ı kübrâ* şeklinde geçmektedir.

Aşağıdaki kıtanın ilk mısrasında *Mushaf* kelimesi *hüsn*, *âyet* ve *nûr* lafızları birlikte geçmektedir. Peygamberin güzel yüzü ile nur ayeti arasında alaka kuran şair, kendi şiirinin tanınmasının ve bilinmesinin, peygamberin bu güzelliklerinden aldığı ilham sayesinde olduğunu düşünür:

Mushâf-ı hüsnün olupdur âyet-i nûr-ı 'azîm

Güfte-i Ecrî ser-â-ser mesned-i dürr-i yetîm

Şânına gelmiş tahallüs müstakim hulk-ı halîm

Ol sebebdan âşinâ oldu bu kemter merhabâ (16/4 Mr.)

Aktarma: Güzelliğinin Mushaf'ı yani yüzün büyük nur ayetidir. Ecrî'nin güftelerinin mesnedi baştanbaşa Hz. Muhammed'tir. Kurtuluş, senin müstakim ve yumuşak huylu olan tabiatın ile mümkündür. Bu hakir az çok tanınıyorsa senin sayendedir, merhaba!

Aşağıdaki beytin ilk mısrasında geçen *cemâl* ile ikinci mısradan geçen *vech* lafızları birbirine mukabil olarak kullanılmıştır. Yüz güzelliği ve yüz manasına gelen bu lafızlar, şair tarafından insan yüzü için kullanılmaktadır. Yedi ayetten oluşan ve Ümmü'l-Kitâb olarak isimlendirilen Fâtîha suresi nasıl Kur'ân'ın tüm sırlarını içinde barındırıyorsa temizliğin

¹⁴ Mehmet Emin Maşalı, “Mushaf”, *DİA*, C. 31, Ankara 2020, s. 242.

¹⁵ İskender Pala, “Mushaf”, *DİA*, C. 31, Ankara 2020, s. 254.

timsali olan ve yedi hattan oluşan insan yüzü de Mushaf'ın bir yansımasını temsil etmektedir.

Beyitte geçen ve büyük Mushaf manasına gelen *Mushaf-ı Kübrâ* lafzı Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını, *Ümmü'l-Kitâb* tabiri ise Kur'ân'ın tüm sırlarını içinde barındıran Fâtiha suresini ifade etmektedir. Ayrıca şaire göre Fâtiha suresinin yedi ayeti, insanın yüzündeki yedi hat ile alakalıdır:

Cemâlin Mushaf-ı Kübrâ rumûzı fâhş-ı tathîrden

Yed-i Ümmü'l-Kitâb-ı vechin üzre mebnî her âyât (30/5 G.)

Aktarma: Cemalin, temizliğin timsali olan Mushaf-ı Kübrâ'nın bir rumuzudur; Ümmü'l-Kitâb'ın her ayeti senin yüzünün güzelliği ile alakalıdır!

Aşağıdaki beyitte, ledünnî ilmin Süyût'u şeklinde aktarabileceğimiz *Suyût-ı ilm-i ledünnî* tabirinde fıkıh, tefsir ve hadis âlimi Celaledin-i Suyûtî'ye (ö. 1505) bir gönderme yapılmaktadır. Bu izafet, Osmanlı dönemi medreselerinde de ders kitabı olarak okutulan ve imam Suyûtî'nin tefsir metodu ile ilgili *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserine telmih ihtiva etmektedir.¹⁶ Süyûtî'nin *ilm-i bâtın* ile ilgili *el-Bâhir fî hükmi'n-Nebî bi'l-bâtın ve'z-zâhir*¹⁷ adlı bir risâlesi daha vardır. Beyitte geçen *ilm-i ledünnî* tabiri bununla alakalı olmalıdır.

Ecrî'nin Suyûtî'ye yaptığı gönderme onun yalnızca Kur'ân'dan alıntılar yapmadığını, tefsir ile ilgili bazı ilmi kitapları okuyup aslında bir tefsir metodu fikrine de sahip olduğunu göstermektedir.

Şair, aşağıdaki beytinde, Kur'ân'ın bazı sırlı manalarının olduğu fikrine *rumuz* ve *ilm-i ledünnî* lafızları ile gönderme yapmakta, bu sırlara vakıf bazı âlimlerin, insanın yüzünde gizli bazı sırları okuyup tefsir edebileceğini ifade etmektedir:

Rumûz-ı Suyût-ı 'ilm-i ledünnîden haber söyler

Okuyup Mushâf-ı hüsnünden esrâra olan vâris (43/2 G.)

¹⁶ Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 188-198.

¹⁷ Ferzende İdiz, "İmam Suyuti'nin İlmi Batına Dair Bir Risalesi: el-Bahir fi Hükmî'n-Nebî bi'l-Batın ve'z-Zahir", *Ekev Akademi Dergisi*, no.48, 2011, ss. 177-202.

Aktarma: Esrara vakıf olan varisler, güzelliğinin Mushaf'ından okuyarak Suyûti'nin *ilm-i ledünnî*sinden haber verirler!

1.4. İNCİL

Ecrî divanında İncil bir defa geçmektedir. Kur'ân ve İncil karşılaştırması yapan bu beyitte Kur'ân-ı Kerîm belagat ile ve hikmet ile geçerken dağınık halde bulunan İncil'in bir düzene sokulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Aşağıdaki beyitte, Kur'ân *nuk*, *sun'*, *ebed* ve *hikmet* lafızları ile birlikte geçmektedir. Mantık, sanat, sonsuzluk ve hikmet manasına gelen bu lafızlar Kur'ân'ın mantık, belagat ve felsefî açıdan mükemmel ifade kabiliyetini vurgulamaktadır. Dağınık halde bulunan ve tahrif edildiğine inanılan İncil'e ise şairler tarafından bir nizam ve intizam verilmesi gerektiği ifade edilmektedir:

Nâtık-ı sun'-ı ebed hikmet ile söyler hep

İncil'e verse gerek nazm-ı nizâm-ı şu'arâ (1/3 G.)

Aktarma: Ebedî sanatın sözcüsü (olan Kur'ân) hep hikmet ile söyler; İncil'e, şairlerin nazımının nizam vermesi gerek!

1.5. SUHUF VE DÖRT KİTAP

Ecrî divanında Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte *dört kelâmullâh* ve *dört kitâb* ifadeleriyle diğer semavi kitaplara da gönderme yapılmaktadır. Divanda ayrıca Hz. İbrahim'e verilen suhuf da geçmektedir.

Ecrî divanında dikkat çeken unsurlardan bir diğeri ise şairin Hz. Ali'ye olan muhabbetidir. Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Ali'yi suhuflar, Kur'ân ve diğer semavi kitaplarla ilişkilendirmektedir:

'Ali Yâsin-i ve'l-Kur'ân kitâb-ı nâtık-ı hikmet

'Ali'dir suhf-ı İbrâhim 'Ali'dir dört Kelâmullah (253/3 G.)

Aktarma: Ali, hikmet sözcüsü olan Kur'ân'ın Yâsin'idir; Ali, İbrâhim'e verilen suhuftur; Ali, Kelâmullâh olan dört kitaptır!

Şair, kendi şiirlerini topladığı defter(ler)i dört kutsal kitaba benzetmektedir. Çünkü nüktelerle dolu şiirlerinde şair, ilmi hakikatlerden bahsetmektedir.

Ecrî'nin şiirlerini topladığı defterleri dört kitaba benzetmesinin birkaç sebebe bağlanabilir. Şair, divanını tertip etmeden önce şiirlerini dört defter şeklinde toplamıştır veya şiirlerini yazarken dört kitaptan bilhassa da Kur'ân'dan ilham almaktadır:

Defter-i 'ilm-i hakâyık nükte-i Ecrî meğer

Hâme-i kudretle mektûb dört kitâb olmuş döner (98/5 G.)

Aktarma: Ecrî'nin nükteleri hakikat ilimlerinin defteridir, adeta kudret kalemi ile yazılmış dört kitap gibi döner!

1.6. KUR'AN EL-HAKÎM

Kur'ân-ı Kerîm'in diğer bir adı da Kitâb-ı Hikmet'tir. Bu isim doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir.

Ecrî divanında bu izafet *Kur'ân el-Hakîm* şeklinde bir defa geçmektedir. Bu tanımlama sırasıyla yüz güzelliği, ışık ve sırlar manasına gelen *cemâl*, *lem'a* ve *esrâr* kelimeleri ile birlikte geçer. İnsan yüzünde Kur'ân'ın sırlarının gizlendiği telakkisi, şairin diğer beyitlerinde de defaatle geçmektedir.

Hat kelimesi hem yazı hem çizgi hem de tüy manasına gelmektedir. İnsanın yüzündeki iki kaş, iki üst kirpik, iki alt kirpik ve saçlar toplamda yedi hattı tamamlamaktadır. Bu hatlar Kur'ân'ın yazısı ile ilişkilendirilir. İnsanın yüzündeki yedi hat ile Kur'ân'ın tüm sırlarını ihtiva eden ve yedi ayetten müteşekkil olan Fâtiha suresi de ilişkilidir. Şair, aşağıdaki bendinde diğer bazı iktibaslarla birlikte *Kur'ân el-Hakîm* tabirini kullanmakta, kendi yüzünün de bu sırları yansıtmaları için bir nevi dua etmektedir:

Enîsin rûz-ı mahşerde hemân *limâ yürîd* olsun

Selâsil-i feyz-i 'aşka peste-i *hablû'l-verîd* olsun

Seni ta'n eyleyen kurb-ı muhabbetden ba'îd olsun

Müyesser eyledi ol dil-berâ vuslat mezîd olsun

Rehindir cezbe-i Hakk'dan *sırâta'l-müstakîm* Ecrî

Cemâlin lem'a-i esrâr-ı *Kur'ân el-Hakîm* Ecrî (258/3 Ms.)

Aktarma: Rûz-ı mahşerde enisin daima *limâ yürîd* olsun; aşkın feyzinin zincirine peste-i *hablû'l-verîd* olsun; seni ayıplayan muhabbetten uzak olsun; o dilbere vuslat müyesser oldu, ziyade olsun; ey Ecrî, cezbe-i Hak ile yolun *sırata'l-müstakîm*'dir; cemalin *Kur'ân el-Hakîm*'in esrarının ışığıdır!

1.7. KUR'AN-I MECÎD

Kurân-ı Mecîd izafeti şerefli Kur'ân manasına gelmektedir. Bolluk, azamet ve cömert gibi manalara gelen *mecîd* lafzı¹⁸ m-c-d masterından türemiş sıfat-ı müşebbehedir ve Allah'ın en önemli Esmâ-i Hüsnâ'sı arasındadır.

Mecîd lafzı Kur'ân-ı Kerîm'de dört ayette yer almaktadır. Bunlardan iki tanesi “çok şerefli” manasıyla doğrudan Kur'ân'ın sıfatı olarak (Kâf 50/1; el-Burûc 85/21), bir tanesi Allah'a izafe edilmekte (Hûd 11/73), diğeri ise Allah'ın zatının veya arşın sıfatı olarak (el-Burûc 85/15) geçmektedir.¹⁹

Ecrî divanında iki defa geçmektedir. Aşağıdaki kıtada şair, *Kur'ân-ı Mecîd* izafetini tüm insanlarla ilişkilendirmektedir. Şair bu izafeti *âdem*, *nefs*, *hidayet*, *aşk* gibi kavramlarla birlikte kullanmaktadır. Şaire göre *mecîd* olan Kur'ân, insan hakkında gelmiştir.

Bentte, Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir'in mağara arkadaşlığına da telmih yapılmaktadır. Hz. Muhammed'in hicreti sırasında ona arkadaşlık eden Hz. Ebu Bekir'e Farsça “mağara arkadaşı” manasına gelen *yâr-ı gâr* denilmektedir.²⁰ Bu hadiseye Kur'ân'da, mağaradayken yakalanacaklarından korkan Hz. Ebu Bekir'e Hz. Muhammed'in “Üzülme, Allah bizimledir” (Lâ tahzen! İnnellâhe maanâ) (Tevbe 9/40) dediği aktarılacak yer verilir.

¹⁸ Bekir Topaloğlu, “Mecîd”, *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 239.

¹⁹ a.g.e., ss. 238-239.

²⁰ Mustafa İsmet Uzun, “Yâr-ı Gâr”, *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 324.

Bentteki *nefs* ve *Yezîd* ilişkilendirmesi de dikkat çekicidir. Kerbelâ hadisesine telmihte bulunan şair, gerçek kahramanlığın nefsi öldürmek olduğunu düşünür. Bentte geçen ve hidayet kılıcı manasına gelen *seyf-i hidâyet* ve Hz. Ali'nin kılıcının adı olan *zûlfikâr* lafızları da bu bağlamda bir tenasüp grubu oluşturmaktadır. Şair, Zülfikâr'ın, kötü nefsi -nefs-i emmâre- öldüren ve insanı hidayete erdiren manevi bir kılıç olduğunu düşünür.

Şair, son mısradaki *muhibb-i hânedân* izafeti ile Ehl-i Beyt'e olan muhabbetini ifade ederek yine kibir ve nefis ile ilişkilendirdiği Yezid'i ikaz etmektedir:

Âdemiz kim hakkımızda geldi Kur'ân-ı Mecîd

Üstümüzde rûz [u] şeb Hallâk olur lemmâ yürîd

Seyyid-i sâdât-ı 'aşkız zâtımız sa'd-ı sa'îd

Bizdedir seyf-i hidâyet her dem ey nefis-i Yezîd

Nefs-i şûmu katl eden ol yâr-ı gârımdan sakın

Ben muhibb-i hânedânım zü'lfikârımdan sakın (230/2 Ms.)

Aktarma: Âdemoğluyuz ki Kur'ân-ı Mecîd bizim hakkımızda geldi. Hallâk olan Allâh, üstümüzde gece gündüz *lemmâ yürîd* olur! Seyyid-i sâdât'a aşığız, zatımız saadet ve bereket kaynağıdır; ey Yezid nefis, hidayet kılıcı her dem bizdedir! Kötü nefsi katleden o *yâr-ı gârımdan* sakın! Ben o hanedanın muhibbiyim, Zülfikâr'ımdan sakın!

Kur'ân-ı Mecîd izafeti aşağıdaki bentte ise insanın yaratılışı ile ilişkilendirilmektedir. Âdemoğlu güzel yaratılmıştır. Bunu Allah bizzat Kur'ân'da ispat etmektedir diyen şair, *ahsen-i takvim* şeklinde kısaltılan ve tamamı “Biz insanı en güzel şekilde yarattık” (Tîn, 95/4) şeklinde olan ayete telmih yapmaktadır.

Şair, bentte, yine yukarıdaki gibi bir Kerbelâ telmihi yapmakta, Ehl-i Beyt'e âşık olduğunu ve asla ümitsizliğe kapılmadığını ifade etmektedir. Çünkü hem Allah'ın hem de Kur'ân'ın bir sıfatı olan *mecîd* lafzı, Allah'ın *kerîm* ismi ile ilişkilidir. Şair, son mısrada kullandığı *lutf* ve *bahş* lafızları ile neden ümitsizliğe kapılmadığını ayrıca vurgulamaktadır:

Hilkat-i sırr-ı sıfâtım zâtı bir eşref sa'îd

Sâbit eyler hüsn-i isbâtımda Kur'ân-ı Mecîd

Teşne-i âteş-fezâ oldu Rızâ Şâh-ı Şehîd

'Âşık-ı sâdât-ı 'aşkım olmazam hiç nâ-ümîd

Lutf-ı bahşa hep Hüseyinî Kerbelâ'dandır bana (6/3 Mh.)

Aktarma: Sıfatımın sırlı yaratılışı eşref ve saîd olan bir zattandır! Kur'ân-ı Mecîd güzelliğimin ispatını sabit eyler! Ateşe susayan Rıza, Şâh-ı Şehîd oldu! Aşk seyyidinin aşığıyım, hiç ümitsizliğe kapılmam! Bana lütuf edilen ve bahşedilen hep Kerbela'nın Hüseyin'indendir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ECRÎ DİVANINDAKİ TELMÎHÎ İKTİBASLAR

1. TELMÎHÎ İKTİBASLAR

Doğrudan bir ayeti veya ayetin bir kısmını alıntılama yerine Kur'ân'daki bir hadiseye, bir ayete veya hükme telmih yapılmasına *telmîhî iktibas* denilmektedir.

Cennet, cehennem, melek, huri, gılman vb. kavramlara yapılan atıf veya telmihler bu tür iktibaslara misal olarak verilebilir. Mealen yapılan veya doğrudan ibarenin alıntılındığı iktibaslardan farklı olmakla birlikte bu tür alıntılamaclar açıklanırken de Kur'ân'a bakılmalıdır.

Ecrî divanında bu tür iktibaslar da geniş yer tutmaktadır. Ecrî divanında geçen telmihi iktibasların bazıları şu şekildedir:

1. 1. MELEKLER, KÂBE-İ 'ULYÂ, BEYTÜ'L-MA'MÛR, KİRÂMEN KÂTİBÎN, RIDVÂN, GİLMÂN, HÛRÎ, FİRDEVŞ, ME'VÂ

Ecrî divanında meleklerle *melek*, *melâ'ik*, *gılmân*, *hûrî*, *kirâmen kâtibin*, *Rıdvân* vb. lafızları ile atıf yapılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin müstesna güzelliği, meleklerin sürekli ona secde ettiği söylenerek vurgulanmaktadır. Sevgili, meleklerle karşılaştırılmakta ve meleklerden daha güzel kabul edilmektedir. Şair, meleklerin insana secde etmesi ile alakalı bilgiyi bir hüsn-i talil bağlamında sevgilinin çok güzel olmasına bağlamaktadır:

Sücûdu her zaman eyler melekler hüsnüne dilber

Misâl-i ka'be-i 'ulyâ sana ey pâk-ı müstesnâ (10/4 G.)

Aktarma: Ey dilber, ey pâk-i müstesnâ, melekler her zaman güzelliğine secde eder, tıpkı kâbe-i ulyâ'ya secde ettikleri gibi!

Aşağıdaki beyitte de Allah tarafından Âdem'in yaratılışı ve meleklerin ona secde etmelerini istemesi ile alakalı ayetlere telmih yapılmaktadır (Bakara, 2/34). Meleklerin insana secde etmesi ve bunun sebebi farklı bir ayette daha geçmektedir: "Hani Rabbin meleklerle şöyle demişti: Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım! Onu şekillendirip

içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanın! Derken bütün melekler topluca secde ettiler. Ancak İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.” (Sad, 38/171-174).²¹

İkinci mısradaki *ka‘be-i ‘ulyâ* tabiri ise yüce Kâbe anlamına gelmektedir. Yeryüzündeki Kâbe’nin bir benzerinin semada olduğu ve onu da meleklerin tavaf ettiğine dair telakkiler mevcuttur. *Beytü’l-Ma‘mûr* adı da verilen bu mabedi Hz. Muhammed mi‘râc sırasında ziyaret etmiştir. Bazı hadislerle göre Beytü’l-Ma‘mûr, yedinci semada melekler için inşa edilmiş, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu bir mabettir.²²

Âdem idim secde-gâh-ı beyt-i ma‘mûr-ı melek

Her kişi eyler tavâfım Ka‘be-i ‘ulyâ mıyım (221/6 G.)

Aktarma: Beyt-i Ma‘mûr’un meleklerinin secdegahı Âdem idim, (evimi) herkes tavaf ediyor, Kâbe-i ‘Ulyâ mıyım?

Beyt-i Ma‘mûr tasavvufî olarak müminin kalbi manasına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, nurlarla dolan kalbinin meleklerin ziyaret ettiği bir mabede dönüştüğünü söylemektedir:

Tıfl-ı hallâk-ı cihândır bana tenvîr-i kulûb

Beyt-i ma‘mûr-ı melâ’ik oldu tasvîr-i kulûb (28/1 G.)

Aktarma: Kalplerin nurları bana cihanın yaratılışının çocuğu gibidir, kalplerin tasviri meleklerin beyt-i mamuru oldu!

Kur’ân-ı Kerîm’de Kirâmen Kâtibîn meleklerinin yapılan tüm amelleri yazdığı ve muhafaza ettiği geçmektedir (Kâf, 50/17-18). *Kirâmen kâtibin* aşağıdaki beyitte *hâme*, *yaz*-, *defter*, *mektûb* ve *oku*- lafızları ile birlikte bir tenasüp grubu içerisinde geçmektedir:

²¹ Hasan Keskin, “Kur’an’da Meleklerin Hz. Âdem’e Secdesinin Yorumu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2, Aralık 2002, ss. 107-126.

²² Abdurrahman Küçük, “Beytülma‘mûr”, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, ss. 94-95.

Defter-i ‘uşşâka yazdı hâme-i kudretle hep

Ol Kirâmen Kâtibîn’de okunur mektubumuz (151/4 G.)

Aktarma: Âşıklar defterine kudret kalemi ile yazdı, o Kirâmen Kâtibîn’in yazdıklarında hep mektubumuz okunur!

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen *gılman* (et-Tûr, 52/24), cennet ehlinin hizmeti ile görevli hizmetçiler manasına gelmektedir. Bu hizmetçiler, çocuk yaştaki gençler olarak tarif edilmektedir. Bu hizmetçilerin sayıları için çeşitli rivayetlerde cennete giren her bir kişiye 10.000 Gılman’ın verileceğine dair rivayetler bulunmaktadır.²³ Şair bu rivayetlerden hareketle aşağıdaki beytinde “gılmânlar ordusu” manasına gelen *leşker-i gılmân* demektedir:

Tevhîd-i Hüdâvend ile memlû olaldan

Ser-leşker-i gılmân ile firdevse duhûlüz (143/3 G.)

Aktarma: Hûda’nın tevhidi ile dolduğumuzdan beri Gılman askerlerinin komutanı ile Firdevs’e dâhil olmuşuz!

Aşağıdaki beyitte *me’vâ* ve *hûri* kelimeleri birlikte geçmektedir. Sığınılacak ve barınılacak yer manalarına gelen *me’vâ* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de cennet ile beraber bir yerde geçmektedir (en-Necm 53/13-15). Hûri de Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bir kavramdır (Tûr, 52/19-20; Bakara, 2/25).

Şair, aşağıdaki beyitte zahide seslenmekte cennetteki huriler senin olsun, bana meyhane pirinin kızı yani şarap yeter demektedir. Şarap için kullanılan üzümün kızı veya meyhane pirinin kızı tabiri ile tasavvuftaki feyz ve şarap ilişkilendirmesini birleştiren beyitte, şeyh ve meyhane piri istiaresi de yapılmaktadır:

Hûri-yi me’vâ ise zâhid helâl olsun sana

Duhter-i pîr-i muğânın kim harâmımdır benim (187/2 G.)

²³ Yusuf Şevki Yavuz, “Gılman”, *DİA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 50.

Aktarma: Ey zahit, me'vâ cennetinin hurisi sana helal olsun; pir-i muğânın kızı benim mahremimdir!

Hûr kelimesi beyaz, beyaz tenli, açık tenli vb. manalarına gelmektedir. Şair, aşağıdaki beytini, kelimenin bu anlamı üzerine kurmaktadır. Şair, melek yüzlü olarak gördüğü sevgilisini, cennet hûrisi olarak vasıflandırır. Beyaz tenli olması ise onun güzelliğini tamamlayan bir unsur olarak vurgulanır:

Bir melek ruhsâr gördüm gabgabı zîbâ beyâz

Hûri-yi cennet meğr kim vech-i müstesnâ beyâz (179/1 G.)

Aktarma: Güzel gerdanı beyaz olan bir melek yüzlü gördüm, cennet Hûrisi gibi yüzü alışılmadık bir şekilde bembeyaz!

Rıdvân, cennetin muhafızı olarak kabul edilen meleğin adıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de ahirette müminleri selâmlayarak karşılayacak cennet bekçilerine (er-Ra'd 13/23-24; el-Enbiyâ 21/103; ez-Zümer 39/73) değinilmektedir. Bu meleklerin reislerinin adının Rıdvân olduğu ise bir hadiste geçmektedir (Süyûtî, s. 67).²⁴

Divan şiirinde âşıklar cenneti bekleyen meleklerle; sevgilinin evi, mahallesi ya da şeyhin asitanesi de cennete benzetilir.

Aşağıdaki beyitte *rıdvân* lafzı *beklemek* ve *cennet* kelimeleri ile tenasüp oluşturacak şekilde zikredilmektedir. Sevgilinin evi ve mahallesi manasına gelen *âsitân* ve *kûy* kelimeleri ile *cennet* lafızları arasında da bir ilişkilendirme yapılmaktadır:

Âsitânın beklemek üftâdegâna rûz u şeb

Cennet-i kûyunda her dem hüsn-i Rıdvân'dan mirâs (41/3 G.)

Aktarma: Üftadelerine gece ve gündüz, her zaman, cennet gibi mahallende âsitânemi beklemek güzellikler Rıdvân'ından mirastır!

²⁴ M. Sait Özervarlı, "Melek", *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 40.

Aşağıdaki beyitte de yukarıdaki gibi *asitane* ile *cennet* arasında bir teşbih alakası kurulmakta, sevgiliye “cennet gülü” şeklinde hitap edilmekte ve “gönül kuşu” da Rıdvân ile karşılaştırılmaktadır. Sık sık kuşa benzetilen gönül ile kanatlara sahip olmak ve uçmak bakımından yine kuşa benzetilen melekler arasında bir ilişki kuran şair, bu iki teşbihi birleştirerek kullanır:

Âsitânın bekler ey cennet gülü

Murg-ı dilden özge Rızvân'ın mı var (113/4 Kt.)

Aktarma: Ey cennet gülü asitaneni bekleyen gönül kuşundan acayip bir Rıdvân'ın mı var?

1. 2. CEBRAİL, REFREF, HZ. MERYEM, HZ. İSA, RÛHÜ'L-KUDS, NEFHA

Cebrail, dört büyük melekten biridir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *Cibrîl*, *Rûh*, *Rûhu'l-Kuds*, *er-Rûhu'l-Emîn* gibi farklı isimlerle ifade edilir. Ecrî, aşağıdaki beytinde Hz. Muhammed'in miracı bağlamında Cebrail ve Refref'e yer vermektedir.

Tasavvufta genellikle Cebrâil akı, refref ise Allah'a ulaşmanın vasıtası olan ilâhî aşkı sembolize etmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Burak Allah sevgisinin, Refref ilâhî aşkın, sidretü'l-müntehâ ise imanın singeleridir.²⁵ Miraç sırasında Hz. Muhammed'i sidretü'l-müntehâ'dan itibaren Refref taşımıştır.

Şair, aşağıdaki beyitte Cebrail'in Refref'ten öteye gidemediğine değinir. Kur'ân-ı Kerîm'de Refref kelimesi cennetin tasviri sırasında geçer (er-Rahmân 55/76). Şair, tecrit yoluyla kendine, hikmet Refref'ine binmesini ve bu vesileyle, Cebrail'in de yardımıyla tıpkı Nuh peygamberin gemisinin selametle kıyıya ulaşması gibi menziline ulaşacağını söylemektedir:

Refref-i esrâr-ı hikmetden süvâr ol Ecrîyâ

Ergüre menzil-gehin urdukça Cebrâil çü Nûh (55/4 G.)

Aktarma: Ey Ecrî, hikmet sırlarından refrefe bin. Cebrail, Nuh gibi (seni de) menziline ulaştırır!

²⁵ İsmail Taşpınar - Ömer Zülfe, “Refref”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, ss. 534-535.

Aşağıdaki beyitte şair, Cebrâil'in Hz. Meryem'e Nefhâ-ı İlâhi'yi üflemesine telmihte bulunur. Nefh, üflenene rûh manasına gelmektedir:

Meryem'e nefh eyleyen ol kudsiyân-ı lâ-yemût

Rûh-ı zât-ı Mustafâ yâ hazret-i 'Îsâ benim (214/7 G.)

Aktarma: Meryem'e nefh eyleyen o ölümsüz kudsiler; ya Mustafa'nın zatının ruhuyum ya da Hazret-i İsa benim.

Şair, aşağıdaki beytinde sufiye seslenmektedir. Meryem'in oğlu olarak doğan Hz. İsa'nın kıssasını bir de benden dinle demekte ve Meryem'e ruh üfleyen Ruhü'l-Kuds'ün kendi canında geldiğini söylemektedir:

Hemân 'Îsâ-yı Meryem kıssasın benden işit sûfî

Ana nefh eyleyen Rûhü'l-Kudüs cânımda gelmiştir (88/3 G.)

Aktarma: Ey Sufi, Meryem oğlu İsa'nın hikâyesini (bir de) benden işit, ona nefh eyleyen Ruhü'l-Kuds, canımda gelmiştir.

Aşağıdaki beyitte ise şair, Meryem oğlu İsa'nın ilahi bir nefes ile hayat bulması gibi gönlünün hayat bulduğunu söylemektedir. Şair, ölmeden önce ölünüz manasına gelen "mûtû kable en temûtû" sözüne de bir gönderme yaparak bu makamın gerçek hayatı bulma olduğunu ifade eder. Yani şaire göre gerçekten yaşayanlar ölmeden önce ölenlerdir:

Nefhâ-i Rûhü'l-Kuds 'Îsâ-yı Meryem'dir velî

Mûtû kable menziline şimdi ihyâdır gönül (201/3 G.)

Aktarma: Rûhu'l-Kuds'ün nefhası Meryem oğlu İsa'dır lakin ölmeden önce ölmek menziline gönül şimdi ihya olmuştur.

Hız. İsa'nın kuş şeklini verdiği çamuru canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alaca hastalığına tutulanları iyileştirmesi *Kur'ân-ı Kerîm*'de geçmektedir (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Doğrudan Kur'ân'da geçmemekle birlikte Hız. Muhammed'in de ölüleri diriltme mucizesine çeşitli rivayetlerde yer verilmektedir.

Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Meryem'in Rûhü'l-Kuds'ün bir nefesi ile hamile kalmasına ve bu nefesin bereketiyle Hz. İsa'nın ölüleri, üfleyerek diriltmesi mucizesine işaret etmektedir. Ölüleri diriltme mucizesi Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in ortak mucizeleridir:

Mürdeler Meryem'den aldı Rûh-ı Kudsî bir nefes

Mu'cizât-ı Mustafâ yâ hazret-i 'İsâ mıyım (221/3 G.)

Aktarma: Ölüler Meryem'den Ruh-ı Kudsî bir nefes aldı. Mustafa'nın mucizeleri mi yoksa hazret-i İsâ mıyım?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LAFZÎ İKTİBASLAR

1. LAFZÎ İKTİBASLAR

1.1. ‘ALLÂ ME’L-ESMÂ

Ayet: وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Transkriptasyon: Ve ‘alleme âdeme’l-esmâe küllehâ sümme aradahüm ale’l-melâ’iketi fe kâle enbiûnî bi esmâi hâülâi in küntüm sâdikîn.

Meali: Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle sunup: “Eğer doğru söyleyenlerden iseniz bunların isimlerini bana bildirin.” dedi (Bakara, 2/31).

Hiz. Âdem’in yaratılışı ile ilgili Bakara sûresinde geçen bu ayet, Ecrî divanında üç yerde ‘alleme’l-esmâ-yı ‘âdem veya ‘ilme’l-esmâ şekliyle iktibas edilmektedir.

Bu ayet melek ve insan arasındaki fark ile alakalıdır. Allah, meleklerle bu farkı anlatmak için bir imtihan tertip etmiştir. Hiz. Âdem’e bütün isimleri, yani maddî ve manevî varlıkların, kavramların isimleriyle bunların özelliklerini veya isim verme, dil icat etme kabiliyetini öğretti ve sonra bunları meleklerine gösterdi. Yüce Allah, kendinin bildiği ve meleklerin bilmediği hikmetler, gerekçeler sebebiyle meleklerin şahsında insanları gözlem, deney ve düşünceye yönlendirmeyi murat ettiği için bir imtihan düzenledi. Yüce Allah, meleklerden, Hiz. Âdem’e verilen kabiliyetlerin fazlasıyla kendilerinde mevcut bulunduğu kanaatindeyseler, bunların isimlerini bilip söylemelerini istedi. Fakat melekler kendilerine verilen ilimle Hiz. Âdem’e verilen ilmin farklı olduğunu ve bu sebeple halife olmaya onun ehil olduğunu anlayıp, yanıldıklarını itiraf ettiler.²⁶

İnsan, kendini bilmeye başladıktan sonra eşyayı tanır, işlevlerini kavrar onlara isimler koyar, isimler üzerinden semboller üretir, kavramsal içerikler oluşturur. Allah’ın Hiz. Âdem’e esma ilmini öğretmesi şu şekilde tarif edilebilir: Dış dünyadaki nesnelerin

²⁶Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, s. 105.

işlevlerini tanımak, onları kullanmak ve onlara isim koymak daha sonra da onlardan yeni nesneler oluşturmak.

Aşağıdaki bendin ikinci mısrasında geçen '*alleme'l-esmâ-yı Âdem* ibaresi Âdem'e öğretilen esmâ ilmi manasına gelen ayete işaret etmekte; azamet, büyüklük ve ululuk manasına gelen *kibriyâ* lafzı ise Allah'a işaret etmektedir. Yani şair, aşağıdaki bentte, Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin Allah tarafından tüm insanoğluna verildiğini söylemektedir:

Bâ-yı *bismillâh* envâr-ı Hüdâ'dandır bana

'*Alleme'l-esmâ-yı Âdem* Kibriyâ'dandır bana

Mihr-i esrâr-ı nübüvvet Mustafâ'dandır bana

Mazhar-ı nâm-ı velâyet *kul kefâ*'dandır bana

Âyet-i tenzîl-i hüccet *hel etâ*'dandır bana (6/1 Mh.)

Aktarma: Bismillah'ın bâ'sı bana Hüdâ'nın nurlarındandır. Âdem'e öğretilen isimler bana Kibriyâ'dandır. Peygamberlik sırlarının güneşi bana Mustafa'dandır. Velilik makamına mazhar olmak bana *kul kefâ*'dandır. Kur'ân'ın inen ayetleri bana *hel etâ*'dandır.

Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Âdem'in nezdinde tüm insanoğluna esmâ ilminin verildiğini söylemektedir. Şair, bu ilmin, Seb'a'l-Mesânî'yi ve Mushaf'ı da hatırlatarak, insanlık menziline uğrayan herkesin kalbine ilham edildiğini düşünmektedir:

Mushaf-ı kalbinde gözler âyet-i seb'al-mesân

Âdemiyyet menziline 'alleme'l-esmâ bulur (78/3 G.)

Aktarma: Kalbinin mushafında Fâtiha suresini gözler, insanlık menziline isimlerin ilmini bulur!

Aşağıdaki beyitte şair, *ilm-i esmâ* ve *Kur'ân* ilişkilendirmesi yapmaktadır. Klasik tefsirlerde çok sık karşılaşılmayan bu ilişkilendirme, Hurufilik ile de ilişkili olarak da oldukça farklı bir tevil de ihtiva etmektedir.

Yirmi sekiz harften oluşan Arap alfabesi ve Kur'ân'ın bu harflerle yazılıyor olması arasında bir ilişki kuran şair, Allah'ın, Âdem'e öğrettiği ilmi, ona bu harfler vasıtası ile

ulaştırdığını düşünmektedir. Şair, Hz. Âdem'e öğretilen *ilm el-esmâ* ile *Fâtiha* suresini veya *Kur'ân*'ı işaret eden *seb'al mesânî* arasında da bir ilişki kurmaktadır:

Sıfât-ı âyet-i seb'al-mesânî eyleyip tekmi'l

Hurûf-ı bist [ü] heşti 'alleme'l-esmâ-yı ben verdim (202/2 G.)

Aktarma: Fâtiha suresinin ayetlerinin vasıflarını tamamlayarak, yirmi sekiz harfî ve isimlerin ilmini ben verdim!

1.2. ÜMMÜ'L-KİTÂB

Ayet: *وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ*

Transkripsiyon: Ve innehû fî ümmi'l-kitâbi ledeynâ le 'aliyyün hakîm.

Meal: Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta (Levh-i Mahfuz'da) mevcuttur, çok yücedir, hikmetlerle doludur (Zuhruf, 43/4).

Zuhruf, altın veya mücevher anlamına gelmektedir. Sûrede bunlardan söz edildiği ve Allah'ın insana sahip olduğu altın ve mücevherle değil, inanç ve davranışlarına göre değer verdiği anlatıldığı için sûre bu adla anılmıştır.

Ümmü'l-kitâb terkibi kitabın anası, kitabın aslı gibi anlamlara gelmektedir. Müfessirlere göre “ana kitaptan maksat *levh-i mahfûz*dur veya Allah'ın ezeli ilmidir. Evrende değişecek veya değişmeyecek olan her şey O'nun ezeli ilminde mevcuttur.”²⁷

Kitabın aslı, temeli, anası anlamına gelen *ümmü'l-kitâb* izafeti, hadislerde de geçmektedir ve bu tabirle Fâtiha sûresine işaret edilmektedir. *Ümmü'l-kitâb* ile birlikte kullanılan ve yine Kur'ân'da geçen *seb'a'l-mesânî* terkinin anlamı hususunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Kimine göre 7 ayetten oluan Fâtiha suresi, kimine göre Kur'ân'ın 7 uzun suresi veya Kur'ân'ın tamamıdır.²⁸

Aşağıdaki beyitte Ecrî'nin, insanın yüzünü Kur'ân-ı Kerîm'e benzetmesinin sebebi yüzün saflığı ve temizliğinden dolayıdır. Yüzün kitap olarak düşünülmesi, diğer bazı

²⁷ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006.

²⁸ Fatih Usluer. “Nesimî Şiirlerinin Şerhlerinde Yapılan Yanlışlıklar.” *Electronic Turkish Studies*, 4.2, 2009.

güzellik unsurlarının yazı olarak düşünülmesine sebep olur. Tasavvufta insanın yüzü ilahi tecellinin yansıdığı yerdir. Yüzdeki çizgilerin veya tüylerin aynı zamanda yazı anlamına gelen *hatt* lafzı ile isimlendirilmesi, bu çizgilerin ve tüylerin Kur’ân ayetlerine benzetilmesi, insanın yüzünde Allah’ın müşahedesine sebep olur.

Hurufilik anlayışı bağlamında, yedi ümmî ve/veya yedi ebî hat nedeniyle seb‘a’l-mesânî’ye tekabül ettiği ve bu nedenle insan yüzünün *kelâmullah* ve *levh-i mahfûz* olarak kabul edildiği bilinmektedir.²⁹

Vech-i pâkimde hatt-ı *min ‘indehû ümmü’l-kitâb*

Kim sıfât-ı Âdemîdir bu kitâb-ı müstetâb (23/1 G.)

Aktarma: Ümmü’l-kitâb’taki hat temiz yüzümdedir ki bu temiz kitap Âdem’in sıfatlarıdır!

Yüzdeki yedi hatt, yedi ayetten oluşan Fâtiha suresini sembolize eder. *Cemâl* sıfatı hem Allah’ın hem de insanın yüz güzelliğine işaret etmektedir. Şair, yedi hatta sahip olan insan yüzü ile yedi ayetten oluşan ve *ümmü’l-kitâb* olarak adlandırılan Fâtiha suresi arasında bir alaka kurmaktadır.

Şair, Kur’ân yazmalarının ilk sayfasını oluşturan, tezhipli ve müzeyyen bir şekilde yazılan Fâtiha suresini, *sıfât* kelimesi ve yüz güzelliği manasına gelen *cemâl* lafzı ile insan yüzünün güzelliğini estetik bakımdan ilişkilendirmektedir:

Ben ol zât-ı sıfâtım ‘âlemü’l-gaybın cemâlinde

Yed-i ümmü’l-kitâb ancak ki Kur’ân’ımda gelmiştir (88/4 G.)

Aktarma: Gayb aleminin cemalinde ben öyle bir zatım ki Fâtiha suresi ancak Kur’ân’ımda gelmiştir!

Fâtiha suresi, yedi ayettir ve yedi de adı vardır. Bu sure, insan yüzündeki yedi hatta işaret eder. Kur’ân, Fâtiha’dan Fâtiha, besmeleden besmele de altındaki noktadan ibarettir.

²⁹ Fatih Usluer. “Divan Şairleri ve Hurûfilik”, *Türkoloji Dergisi*, 23.1, 2019, ss. 80-104.

Şair, sevgilinin zülfü ile Fâtiha'nın yedi çizgisi arasındaki ilgiye dikkat çekmekte, yüz kitabının Allah'ın bir tecellisi olduğunu düşünmektedir.

Divan şairleri genellikle şiirlerinde *zülkü* siyahlığı sebebiyle *küfr* işareti olarak kullanmışlardır. Ecrî aşağıdaki beyitte saç/zülf, Fâtiha suresini tamamlayan bir unsur olarak tanımlamakta ve saç olumlu bir anlam yüklemektedir:

Heft-hatt-ı ümmü'l-kitâb zülf-i dil-berde tamâm

Mushaf-ı hüsnünde Ecrî sî vü dü ma'nâya bak (190/5 G.)

Aktarma: Sevgilinin zülfü ile "Fâtiha'nın yedi çizgisi" tamamdır. Ey Ecrî, güzelliğinin kitabında otuz iki harfin manasına bak!

Şair, aşağıdaki beyitte, insanın yüzü/*cemâl* ile *Mushaf* arasında güzellik bakımından ilişki kurmaktadır. Büyük Mushaf manasına gelen *mushaf-ı kübrâ* tekibi tüm Kur'ân-ı Kerîm'in tamamına, *ümmü'l-kitâb* izafeti ise Fâtiha suresine işaret etmektedir.

Şair, insan yüzünü hem Kur'ân'la hem de Fâtiha suresi ile ilişkilendirmektedir. Şaire göre yedi ayetten oluşan Fâtiha suresinin her bir ayeti de insanın yüzü/*vech* ile alakalıdır.

Yedi ümmî hat ve bunun *seb'ü'l-mesânî* ile bağlantısı Hurûfilikte şu şekilde açıklanmaktadır: Kur'ân, Fâtiha suresiyle başlamakta, namaza da Fâtiha ile başlanmakta ve bu surenin mutlaka namazda okunması gerekmektedir. Ayrıca Fâtiha suresi, Kur'ân'daki mânâların aslını ihtiva etmektedir. Bu nedenlerle bu sûre *ümmü'l-kitâb* yani "kitabın anası" olarak isimlendirilmiştir:³⁰

Cemâlin Mushaf-ı kübrâ rumûz-ı fahş-ı tathîrden

Yed-i ümmü'l-kitâb-ı vechin üzre mebnî her âyât (30/5 G.)

Aktarma: Temizliğin timsali olan cemalin Mushaf-ı Kübra'dır. Ümmü'l-kitâb'taki her ayet yüzün ile alakalıdır!

³⁰ Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhari ve Tercemesi*, C. IX, 1987-1990, s. 4165-4166.

Şekli, kokusu, rengi sebebiyle divan şiirinde çokca geçen *zûlf* siyahlığı, dağınıklığı ve çokluğu/*kesret* sebebiyle çoğu zaman bir *küfr* işareti olarak yorumlanır. Fakat Ecrî, aşağıdaki beyitte zülfü, insanın yüzündeki yedi hatttan biri olarak kabul etmekte ve sevgilinin güzelliğini tamamlayan bir unsur olarak görmektedir:

Yed-i ümmü'l-kitâbı hıfz edersen

Olursun zûlf-i müşg-âsâya vâris (45/3 G.)

Aktarma: Ümmü'l-Kitâb'ı hıfzedersen misk kokan zülfe mirasçı olursun!

Aşağıdaki beyitte kaşları ve kirpikleri *ümmü'l-kitâba*, Fâtiha suresine ve/veya Kur'an-ı Kerim'e benzeten Ecrî, yukarıdaki beyitte olduğu gibi saçın küfründe de gizli bir iman nuru görür.

Şair, *küfr* kelimesinin örtmek manasından yola çıkarak, saçın yüzü örtmesi sebebiyle bir *küfr* alameti sayılabileceğini ama daha dikkatli bakıldığında ondaki gizli *îmân* nurlarının fark edilebileceğini ifade etmektedir. Çünkü iki kaş ve altı üstlü dört kirpik toplamda altı olmakta ve yüzdeki yedinci *hatt* olan saç olmadan tamam olmamaktadır.

Saç, kaş ve kirpikler yedi ayetten müteşekkil olan Fâtiha suresiyle ilişkilendirilmiştir. Tasavvufta küfre karşılık gelen bu unsurlar Ecrî tarafından olumlu bir bağlamda kullanılmaktadır. Allah'ın cemalinin gizli hazinesi bulmak isteyenlerin saçlarla gizlenmiş olan insan yüzüne bakmalarını söyleyen şair, bu fikrini de tasavvuf literatüründe sıkça tekrar edilen *küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en uref* hadîs-i kudsi'si ile de ilişkilendirir.

Hurûfîler, yüzdeki yedi ana (ümmî) hat -saç, iki kaş ve dört kirpik- ile yedi ayetten meydana gelen Fâtiha suresini ilişkilendirerek her ikisine de “ümmü'l-kitâb” demişlerdir.³¹

Ayrıca, Fâtiha suresi, yedinin katı olan 21 çeşit harften oluşmaktadır. Fâtiha'da olmayan 7 harf de Havva'nın yani kadının yüzünde olmayan baba hatlara delalet eder. Ayrıca Kur'an'daki mukattaat harfleri de toplamda yedinin katına tekabül eden 14'tür. Âdem'in yüzü de 28 harfi barındırmaktadır ki bu da yedinin katıdır. Hurûfîlik anlayışıyla

³¹ Fatih Usluer, *Hurufilik*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2014, s. 16.

düşünülecek olursa, insanın, Kur'ân'ın ve yaratılışın aslı yedi ve yedinin katları ile zincirleme bir bağlantı arz etmektedir. Böylece Allah, insan ve yaratılış arasında yedinin ve ümmü'l-Kur'ân olan seb'ü'l-mesânî'nin ilişkisi ortaya çıkmaktadır. *Fâtihatü'l-Kitâb* olan Fatihâ suresi yani *seb'ü'l-mesânî* de böylece yüzdeki yedi ana hatta karşılık gelmekte, hem Kur'ân, hem Fâtiha hem de insanın yüzü yaratıcıyı yansıtan bir ayna olmaktadır:

Kaşlarınla kirpiğin ümmü'l-kitâb olsa no'la

Ey saçın küfründe îmân küntü kenz esrâr-ı şûh (58/2 G.)

Aktarma: Kaşlarınla kirpiğin Fâtiha suresi olsa ne olur! Ey saçının küfründe (siyahında) iman hazinesinin sırrı -saklı olan- şuh!

Aşağıdaki beyitte *ümmü'l-kitâb*, sekiz cennet, Suyûtî'nin tefsir ile alakalı eseri ve *hikmet* göndermeleri vardır.

Yüzdeki yedi hatt, istiva hattı ile saç tam ortadan ikiye bölünürse 7+1 yani 8 olmaktadır. Yani şair, bu eserin, Kur'ân'ın hikmetlerinin ve onun bir yansıması olan insan yüzünün daha iyi anlamasına yardımcı olacağını düşünmektedir.

Divan şiirinde cennetin sekiz kapısı olduğuna ve her kapının sekiz kata açıldığına sıkça gönderme yapılmaktadır. Beyitte, Süyûtî'nin seksen bölümden (8x10) oluşan *el-itkân* adlı eserine de bir gönderme yapmaktadır:³²

Beyt-i heşt-i Süyût-ı ümmü'l-kitâbı vechini

Ma'rifet bâbında dürlü dürlü hikmet gösterir (73/2 G.)

Aktarma: Suyûtî'nin ümmü'l-kitâbının sekiz kapısı, yüzünde bilginlik kapısında türlü türlü hikmet gösterir.

Ecrî, aşağıdaki şiirde Fâtiha suresi ile Hz. Havva arasında bir ilişki kurmaktadır. *Ümm* kelimesinin anne manasına gelmesiyle de alakalı olarak, Hz. Havva nasıl tüm insanların annesi ise Fâtiha suresi de Kur'ân'ın aslıdır:

³² Mehmet Ali Sarı, “el-İtkân”, *DİA*, C. 23, İstanbul 2001, s. 464.

Kanı Âdem'den beri kim bildi esrâ neydiğin

İnde hû ümmü'l-kitâb anla Havvâ neydiğin

Nokta-i zât-ı hakâyık bil bu dünyâ neydiğin

Bilmez iken âlem-i kevneyn ü eşyâ neydiğin

Kendimi kendim dahi aslım nedir yâ neydiğin (232/1 Th.)

Aktarma: Hani Âdem'den beri esrâ'nın ne olduğunu kim bildi! Ümmü'l-Kitâb'tadır, Havvâ'nın ne olduğunu anla! Hakikatlerden bir noktadır bu dünyanın ne olduğunu anla! İki âlem, eşyanın ne olduğunu bilmezken, kendim dahi kendi aslımın ne olduğunu bilmezken.

1.3. AHSEN-İ TAKVÎM

Ayet: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

Transkripsiyon: Lekad halakne'l-insâne fî ahseni takvîm.

Meal: Ant olsun ki insanı en iyi biçimde yarattık (Tîn, 95/4).

Tîn suresi Kur'ân'ın 95. suresidir. Sure, 8 ayetten oluşur. İsmi ilk ayetinde geçen ve “incir” anlamına gelen *tîn* kelimesinden almıştır. Mekke'de inmiştir.³³ Surede bazı varlıklar üzerine yemin edilerek insanın en güzel şekilde yaratıldığından, iman edip hayırlı işler yapanlara mükafat verileceğinden, Allah'ın hüküm verenlerin en iyisi olduğundan bahsedilir.

“Ahsen-i takvîm” ifadesi, divan edebiyatında özellikle güzellik bağlamında sıkça iktibas edilen ayetlerdendir. İbaredeki *ahsen* kelimesi, en güzel, en hoş anlamına gelirken, *takvîm* ise zamansal bir hesaplama ve düzenlemeyi ifade eder. Yani *ahsen-i takvîm* izafeti, en güzel düzen, en güzel tertip, en güzel düzenleme şeklinde tercüme edilebilir.

Divan şairleri, sevgilinin güzelliği ve estetiği ilgili “ahsen-i takvîm” izafetini ifadesini sıkça kullanırlar. Tasavvuf edebiyatında ise *ahsen-i takvîm*, güzellikle, düzenle ve estetikle ilgili tasavvufi bir temayı ifade eder. Genellikle Allah'ın insanı en güzel şekilde yarattığı ile ilgili kullanılır.

³³ Abdulhamit Bırışık, “Tîn Sûresi”, *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 189.

Ecrî divanında *ahsen-i takvîm* terkihi bir defa iktibas edilmektedir. Şairin aşağıdaki bendi, bu iktibas çevresinde şerh edilebilmektedir. Şair, bentte, kendi varlığını, aşkının kudretini ve sırlarını bilmekte olduğunu ifade etmektedir.

Yaptığı iktibas ile insanın en güzel şekilde yaratıldığını hatırlatan şair, *on sekiz bin ‘âlemin serdârıyım* diyerek *eşref-i mahlûk* olan insanın tüm mahlukatın en önde gelen varlığı olduğunu düşünür.

*Kâdir-i kayyûm-ı ‘aşkı*m ifadesi ise en güzel şekilde yaratıldığını ve insanın aşka kabiliyetinin olmasının da bunun en önemli delili olduğunu ifade eder. Konuşma becerisine sahip olmak anlamına gelen *güft [ü] gûya kâdirim* ibaresi de yine *ahsen-i takvîm* ile alakalıdır.

On iki imamdan biri olan Muhammed Bakır’ı hatırlatan *Ahsen-i takvim şânımda Mehmed Bakır’ım* ifadesi ile şair, bu imamın nezdinde tüm insanların potansiyeline işaret etmektedir.

Birinci ve üçüncü mısralarda geçen *hâzır* ve *nâzır* ifadeleri, insanın en güzel kıvamda yaratılmasının bir neticesi olarak Allah tarafından kısmen de olsa ona verilen sıfatlardır:

On sekiz bin ‘âlemin serdârıyım ger nâzirim

Kâdir-i kayyûm-ı ‘aşkı m güft [ü] gûya kâdirim

Men ‘aref esrârının sâlârıyım hem hâzırım

Ahsen-i takvîm şânımda Mehmed Bâkır’ım

Hükm-i kudret ol imâm-ı pîşevâdandır bana (6/5 Mh.)

Aktarma: Hem nâzırım hem de on sekiz bin âlemin serdarıyım, aşkın yüceliğine gücüm yeter, söz söylemeye kâdirim! *Men ‘aref* esrarının başıyım, hem de hâzırım! *Ahsen-i takvîm* şânında gelmiş olan Mehmed Bakır’ım! Kudret’in hükmü o usta imamdandır bana!

1.4. Bİ'SMİLLÂH

Ayet: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Transkripsiyonu: Bismillahirrahmanirrahim.

Meali: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla (Fâtiha,1/1).

Kur'ân-ı Kerîm'de her surenin başında geçen, Fâtiha suresinin ilk ayeti ve ayrıca Neml suresinin 30. ayeti olan besmele, yalnızca Tövbe suresinin başında yer almaz.

Ecrî divanında birkaç defa iktibas edilen ayet genellikle vezin gereği kısaltılarak *bismillah* şeklinde geçer.

Besmele herhangi bir işe başlarken Allah'ın adını anmak bu ve başlanılan işin hayırlı ve bereketli olması için dua etmektir. Besmele çeken kişi Allah'ın ona bu iş için yardım edeceğine ve bu işi onu yardımıyla bitireceğine inanır.

Be (ب) harfî, ilmi temsil eden bir harftir. *Kütüb-i Sitte* içinde Tirmizî'nin *Sünen*'inde rivayet edilen bir hadis, "Ben hikmet eviyim, Ali de onun kapısıdır." şeklindedir. Tirmizî'nin dışında Ukaylî, Taberânî, İbn Adî ve Hâkim'in rivayetlerinde ise bu hadis, "Ben ilim şehriyim. Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gelsin." şeklindedir.

Sin (س) harfî ile devam eden besmelede sin harfî insanı ifade eder. Mim (م) harfî ise üçüncü harfidir. Hz. Muhammed'e (s.a.v) işaret eden bir harftir. Devamı ise Allah (الله) lafzıdır. Bazı âlimler bu tertipten, insanın Hz. Muhammed vasıtasıyla Allah'a ulaşmasının yolu ilimdir manasını çıkarmaktadır.

Bismillâh lafzı Ecrî divanında 3 defa iktibas edilmektedir.

Aşağıdaki beyitte geçen *kenz* kelimesi hazineyi veya değerli bir şeyi ifade eder. *Kenz* lafzının sıfatı olan *lâ-yefnâ* ise tükenmez veya bitmez anlamına gelir. Beytin ilk mısrasındaki *esrâr-ı hüviyet* terkibi ise varlık sırları demektir. İlk mısranın sonundaki *subûr* kelimesi ise *sabır* kelimesinin çoğuludur. İkinci mısranın başındaki *bâ-i bismillah* ifadesi başlayan kısım ise bismillah ile açılan kapı manasındadır. '*Ayn-ı inayet* terkibi ise ihsan ve lutfun gözü, pınarı veya kaynağı manasındadır.

Ecrî, bitmek tükenmek bilmeyen hazinelerin kapısının *bismillah* terkininin ilk harfi olan b (ب) ile açıldığını söylemektedir. Allah'ın ismi ile açılan bu hazine ise *sabır*dır.

Beyitte, *sabr* kelimesinin cemisini kullanan şair, çokça sabretmenin bir hazine kıymetinde olduğunu söylemekte ve sabrın ehemmiyetini vurgulamaktadır. Sabrın kaynağı ise Allah'ın inayetidir. İkinci mısradaki 'ayn-ı inayettir subûr diyen şair, sabrın inayetle aynı olduğunu veya onun kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Pınar, göz veya kaynak manalarına gelen 'ayn lafzı şeklen, besmelenin başında bulunan b (ب) harfinin altındaki noktaya de benzemektedir:

Kenz-i lâ-yefnâ-i esrâr-ı hüviyyetdir subûr

Bâ-i bi'smillâh ile 'ayn-ı 'inâyetdir subûr (74/1 G.)

Aktarma: Tükenmeyen hazinenin varlığının sırlarıdır sabır! Besmele'nin be'si ile birlikte inayettir sabır!

Aşağıdaki beyitte, İslam kültüründe özellikle de Caferilik geleneğinde önemli bir figür olan Hz. Ali'den övgüyle bahsedilmektedir. Şaire göre Hz. Ali, peygamberin dostudur. Hz. Ali'nin, Allah'ın merhametini temsil ettiği vurgulanır. Rahman, İslam geleneğinde Allah'ın sonsuz merhameti anlamına gelir. Allah'ın feyz ve lütfuna mazhar olan da Hz. Ali'dir.

Hiz. Ali'yi övmek amacıyla yazılan bu beyitte Hiz. Ali'ye olan sevgi ve saygı görülmektedir. Ecrî divanında sıkça tekrarlanan bu tür beyitler, onun şahsiyetine ve dini liderliğine olan derin bağlılığı yansıtmaktadır.

Tasavufta sıkça kullanılan ve Hiz. Ali'ye atfedilen bir söz şöyledir: "Allah'ın tüm sırları semâvî kitaplardadır. Semâvî kitaplarda ne varsa Kur'ân'da, Kur'ân'da ne varsa Fâtîha'dadır. Fâtîha'da olan her şey besmelede ve besmelede olan her şey besmelenin be'sindedir. Besmelenin be'sinde ne varsa be'nin altındaki noktadadır. Ve ben be'nin altındaki noktayım."³⁴ Aşağıdaki beyit bu söz ile yakından ilişkilidir:

³⁴ Fatih Usluer, *Hurufilik, İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2009.

‘Ali’dir yâr-ı peygamber ‘Ali’dir bâ-i bi’smillâh

‘Ali’dir sûretü’r-rahmân ‘Ali’dir zât-ı Feyzu’llâh (253/1 G.)

Aktarma: Peygamberin dostu, besmelenin bâ’sı, Rahman’ın bir yansıması ve Allah’ın bereketidir Ali!

Tasavvuf şairi olan Ecrî’de ehlibeyt ve hazreti Ali önemli bir yer tutar. İslami inanışta Allah’ın 99 ismi vardır bunlardan ilk ikisi Rahmân ve Rahîm isimleridir. Şefkat ve merhamet edici anlamında kullanılan bu isimler tasavvuf şairi olan Ecrî tarafından hazreti Ali’ye övgü için kullanılır.

Aşağıdaki bentte Ecrî, besmelenin besinin Allah’ın nurları ile kendisine ulaştığını ifade ettikten sonra Hz. Âdem’e öğretilen isimlerden, Hz. Muhammed’e verilen nübüvvetten ve daha sonra da Hz. Ali’ye nasip olan velâyetten bahseder. Tüm bu silsile besmelenin be’si (ب) ile başlamaktadır:

Bâ-yı bismillâh envâr-ı Hüdâ’dandır bana

‘Alleme’l-esmâ-yı Âdem Kibriyâ’dandır bana

Mihr-i esrâr-ı nübüvvet Mustafâ’dandır bana

Mazhar-ı nâm-ı velâyet *kul kefâ*’dandır bana

Âyet-i tenzîl-i hüccet *hel etâ*’dandır bana (6/1 Mh.)

Aktarma: Bismillah’ın bâ’sı bana Hüdâ’nın nurlarındandır. Âdem’e öğretilen isimler bana Kibriyâ’dandır. Peygamberlik sırlarının güneşi bana Mustafa’dandır. Velilik ismine mazhar olmak bana *kul kefâ*’dandır. Kur’ân’ın inen ayetleri bana *hel atâ*’dandır.

1.5. BEZM-I ELEST

Ayet: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

Transkripsiyon: Elestü birabbiküm, kâlû belâ, şehidnâ, en tekûlû yevme’l-kıyâmeti innâ künnâ ‘an hâzâ gâfilîn.

Meal: “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?” dedi. “Evet, Rabb’imizsin, tanıklık ediyoruz.” dediler (A‘râf, 7/171).

Bu âyet-i kerime ile ilgili olarak, gerek ruhlar âleminde yüce Allah'ın ruhlarla yaptığı sözleşme şeklinde, gerekse her yeni doğan insana Allah'ın kendi varlığını, birliğini hatırlatıcı fitratı vermesi şeklinde bir takım yorumlar yapılır.³⁵

Bu sözleşme sırasında yüce Allah, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” şeklinde bir soru sorar. Bu sual karşısında kulların, “Evet! Sen bizim Rabbimizsin.” cevabı, divan şairlerince çokça iktibas edilen âyetlerdendir.

“Bezm-i elest” Türkçe’ye *elest meclisi* veya *elest meydanı* şeklinde çevrilir ve tasavvuf edebiyatında sıkça gönderme yapılır. Elest meclisi, İslam geleneğinde Hz. Adem'in yaratıldığı, Allah'ın insana potansiyel olarak verdiği bilinç ve sorumluluğun açığa çıktığı, ahlaki ve ilahi emir ve yükümlülüklerin insanlara bildirildiği bir meydandır. Bu olay, Allah'ın meleklerle insanları bir araya getirerek insanlara kendi halifeliğini duyurduğu bir anı da ifade eder. Bu meydan ve hadise, aynı zamanda insana özgür iradesiyle hareket etme salahiyetinin tevdi edilmesi ile alakalıdır.

Divan şiirinde âşıklar sevgili ile *bezm-i elest*'ten tanışırlar. Yani âşık, sevgiliyi orada görür, âşık olur ve onun aşkıyla yanmaya başlar. Şiirlerde genellikle bu olaya telmih yapılır. Ecrî divanında ise üç yerde geçer.

Aşağıdaki beyitin ilk mısrasında geçen *medhûş* lafzı dehşete düşmüş manasına gelmektedir. *Mest-i medhûş* izafeti ise çok sarhoş olmuş manasına gelmektedir. Şair, elest meclisinde o kadar sarhoş olmuştur ki bu sarhoşluk sonsuza kadar sürecektir. Bu meclisin sakisi ise Allah'tır ve şair, onun nerede olduğunu bilmemekte ve bunu da bir hüsn-i talil bağlamında elest meclisindeki sarhoşluğuna bağlamaktadır:

Mest-i medhûş olmayan bezm-i elestden tâ-ebed

Meclis içre sâkî-i devrânı bilmez kandedir (85/3 G.)

Aktarma: Ezel meclisinden ebediyete kadar kendinden geçip sarhoş olmayan, meclis içinde dönerek içki sunan sakinin nerde olduğunu bilmez!

³⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006.

Şair, aşağıdaki beyitte ise *ehl-i harâbât*, *bezm-i elest* ve *meyhâne* lafızlarını tenasüp bağlamında kullanmaktadır. Şair, elest meclisinde sarhoş olduğunu bu yüzden meyhane ve harabat ehline bir yakınlık hissettiğini ve onlar ile beraber hareket ettiğini ifade etmektedir:

Biz ehl-i harâbât ile tâ bezm-i elestden

Medhûş olalı sâkin-i meyhâneleriz biz (165/2 G.)

Aktarma: Biz, çok sarhoş olduğumuz bezm-i elestden beri harabat ehli ile meyhane sakinleriyiz!

A'râf suresi 172. ayette geçen “Evet, sen bizim Rabbimizsin dediler.” ayetine gönderme yapılan aşağıdaki beyitte, ilahi bir buluşma ve verilen sözler vardır. Bezm-i elest meclisi, ruhların Allah’a âşık oldukları meclistir. Ecrî, pek çok mutasavvıf şairde de tekrar edilen bu telakkiyi hatırlatırken, kendi gönlünü de tarikat meclislerine çağırmaktadır.

Şair, tecrit ile kendine daha doğrusu gönlüne seslenmekte ve ona eğer *bezm-i eleste* aşk senin kesbin ise dünyada o meclisin bir benzeri olan tarikat sohbetlerine sürekli gelmesini salık vermektedir:

Ger senin âsâr-ı ‘aşk kesbin ise bezm-i elest

Olma dûr bu meclîs-i ‘aşka dilâ hemvâre gel (197/3 G.)

Aktarma: Ey gönül, eğer bezm-i eleste aşkın eserleri senin kesbin ise bu aşk meclisinden uzak olma, her zaman gel!

“Bezm-i elest” ifadesi, İslamiyette Hz. Adem’in yaratıldığı ve meleklerin ona secde ettiği meydandır. Bu mekan, manevi derinlik ve irşadın gerçekleştiği bir sembol olarak kullanılır. Aşağıdaki şiirde Elest meclisinde irşad edilen -muhtemelen Hz. Ali- bilge bir rehberin üstün özellikleri vurgulanarak, ona duyulan saygı ve hayranlık ifade edilmiştir:

O perî sâhib-i rif‘at ola ey ehl-i nifâk

Zülf-i zincîrine bend oldu ser-â-pâ ‘uşşâk

Ana âşık geçer âteşlere olmaz ihrâk

Anı kim bezm-i elest eyledi irşâd-ı hallâk

Ko desinler o mehi tıfl iken irşâd olmaz

Tekye-i gamda anın gibi bir üstâd olmaz (166/2 Ms.)

Aktarma: Ey nifak ehli! O peri yücelik sahibi olsun! Âşıklar baştan ayağa zülfünün zincirinde bağlandı! Ona âşık olan ateşlerde yanmadan geçer çünkü onu ezel meclisinde Hallâk irşat etti! Bırak, o ay gibi güzel, çocuk iken doğru yolu bulamaz desinler! Gam tekkesinde onun gibi bir üstat olmaz!

1.6. ELİF LÂM

Ayet: الم

Transkripsiyonu: Elif. Lâm. Mîm.

Meali: Elif, lam, mim (Bakara, 2/1).

Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi dokuz surenin başında yer alan ve sadece harflerden oluşan ayetler vardır. Bunlara *hurûf-ı mukattaa* denilmektedir.³⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de *elif lâm mîm* harfleri ile başlayan bazı sureler bulunmakla beraber bazen bu harflere *sâd* veya *râ* harfleri de eklenir. Bu sureler sırasıyla şöyledir:

Bakara (2. sûre): 1-*Elif, Lâm, Mîm*; Âl-i İmrân (3. sûre): 1-*Elif, Lâm, Mîm*; A’râf (7. sûre): 1-*Elif, Lâm, Mîm, Sâd*; Yûnus (10. sûre): 1-*Elif, Lâm, Râ*; Hûd (11. sûre): 1-*Elif, Lâm, Râ*; Yûsuf (12. sûre): 1-*Elif, Lâm, Râ*; Ra’d (13. sûre): 1-*Elif, Lâm, Mîm, Râ*; İbrahim (14. sûre): 1-*Elif, Lâm, Râ*; Hicr (15. sûre): 1-*Elif, Lâm, Râ*; Ankebût (29. sûre): 1-*Elif, Lâm, Mîm*; Rûm (30. sûre): 1-*Elif, Lâm, Mîm*; Lokman (31. sûre): 1- *Elif, Lâm, Mîm*; Secde (32. sûre): 1-*Elif, Lâm, Mîm*.

Kur’ân’daki bazı surelerin başında geçen mukattaa harfleri, insanlara Kur’ân’ın mucizevi taraflarını hatırlatır. Elif Lâm Mim gibi ifadeler genellikle gizemli bir şekilde algılanır. İslam geleneğinde bu harflerin sırları üzerine çeşitli yorumlar yapılır, ancak tam

³⁶ M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 401.

anlamıyla neyi ifade ettiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bu yorumlardan bazıları şunlardır:

1. Elif lâm mîm'in elifi "Allah", lâmu "Latîf", mîmi de "Mecîd" ismine tekabül eder.
2. "Elif lâm mîm", "Ben Allah'ım, bilirim.", "elif lâm râ", "Ben Allah'ım, görürüm.", "elif lâm mîm sâd", "Ben Allah'ım, bilirim ve hükmederim." demektir.
3. İbn Abbas'tan rivayet edilen ve Dahhâk'ın da tercih ettiği bir görüşe göre "elif lâm mîm" deki elif Allah'a, mîm Muhammed'e, lâm ise Cebrâil'e delâlet eder ve bu terkip, "bu kitap Allah katından Cebrâil vasıtasıyla Muhammed'e indirilmiştir" anlamına gelir.
4. Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilen işârî tefsir kitabında yer alan bilgilere göre "elif lâm mîm" harfleri sırasıyla Allah, Cibrîl ve Muhammed isimlerinin kısaltmalarıdır. Varlığın (vücûd) evveli Allah, ortası Cibrîl, sonu Muhammed'dir. Bu üçü bir daire oluşturduğu gibi üç harf de tüm varlığın bütününe işaret eder.
5. Yahudilerden bir grup geldiğinde, Hz. peygamber onlara Bakara suresinin başından "Elif-lâm-mîm'i" okudu. Onlar, ebced sistemiyle bunu hesaplayıp: "ömrü yetmişbir yıl olan bir dine nasıl girelim? dediler. Rasûlullah, onlara tebessüm etti. Bunun üzerine, "Başka da var mı?" dediler. Hz. peygamber onlara "elif-lâm-mîm-sâd", "elif-lâm-râ" ve "elif-lâm-mîm-râ" ayetlerini de okudu. Bunun üzerine, "Bize iş karıştı. Hangisini esas alacağımızı bilmiyoruz." dediler.

Tefsillerde, *elif lâm mîm* ve Kur'ân-ı Kerîm'deki diğer mukattaa harfleri ile alakalı yukarıdakilere ilave olarak daha pek çok yorum daha bulunmaktadır.

Ecrî divanında bir yerde iktibas edilir. Aşağıdaki beyitte şair, *elif* ve *lâm* harflerinin bazı sırları olduğunu söylemektedir. Bu sırları çözen kişinin Allah'a kavuşacağını düşünen şair, bunu gizli bir hazineyi bulmaya benzetir. Bu hazineyi bulanlar da sonsuza kadar bu hazineyi seyredeceklerdir. Bu da cennette *cemâlullahın* seyri ile alakalıdır.

Şaire göre elif (ل) ve lâm (ل) harfleri *lafza-i celâl* de denilen Allah (الله) lafzını şifrelemektedir. Bu şifreyi çözenler de sonsuza kadar onun cemalini izleyeceklerdir.

Sevgilinin güzel yüzüne kavuşmak manasına gelen *vasl-ı dîdâr* izafeti de bunu ifade etmektedir.

Gerçek mânâları bilinmeyen bu harfler, derin anlamlar içermektedir. Elif lââm harflerinin sırrını bu dünyada çözen kişi yüce Allah’a kavuşmuş olur. Bu sırrı çözmek için onu duymak lazımdır. İlk mısradaki geçen *gûş it-* tabiri duymak manasına gelmektedir. Elif lââm’ın rumuzunu bu âlemde anlayan, idrak eden veya farkına varan, derin bir manevi gerçekliği ve sırrı da anlamış olur. Şair, bu sırların içsel bir keşif ve anlam arayışının bir parçası olduğunu düşünmektedir:

Elif lââmın rumûzun gûş eden ‘âlemde ey cânım

Bulupdur vasl-ı dîdârı

Gezip bu mülk-i şehri buldular gencîne-i ahfâ

Temâşâ hadd-i bi-pâyân (14/4 Mst.)

Aktarma: Elif lââmın sırlarını dünyada duyan, ey canım, sevgiliyi (Allah’ı) bulmuştur. Bu şehrin mülklerini gezerek gizli hazineyi buldular, sonsuz ve sınırsız seyrettiler!

1.7. FE EYNEMÂ

Ayet: وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيَّامًا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Trankripsiyon: Ve li’l-lâhi’l-meşriku ve’l-mağribu fe eynemâ tüvellû fe semme vechu’l-lâh inna’l-lâhe vâsi’un ‘alîm.

Meal: “Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır (Bakara, 2/115).

Bu âyet hakkında bazı rivayetlerde, kıblenin hangi yönde olduğunun bilinmemesi veya bilinse bile hastalık, yolculuk, savaş gibi özel durumlar sebebiyle o yöne dönmenin güç ya da imkânsız olması gibi hallere ilişkin özel bir hüküm belirlediği ifade edilmiştir.³⁷

Güzellik unsuru olarak en başta gelen unsur yüzdür. Görünen yüz, görünen güzellik Allah'ın güzelliğidir nereye bakarsak bakalım Allah'ı görürüz.

Beyitte şair, güzellik temasını vurgulayarak, sevgilinin yani Allah'ın güzelliğinin her yerde apaçık olduğunu ve insanların bu güzellikleri özellikle aramak zorunda olmadıklarını ifade ediyor.

Şair, vahdet-i vücud anlayışı bağlamında, her yerde ve her şeyde Allah'ın ve onun güzel yaratışının yansımalarının olduğunu söylemektedir. Ayetin “her nereye” manasına gelen *fe-eynemâ* kısmı ile “yüzünüzü çevirin” masına gelen *tevellû* kısmını iktibas eden şair, nereye dönerseniz dönün onu görürsünüz manasına gelen ayeti, tasavvufi bir telakki ile birleştirerek kullanmaktadır:

Gün gibi hüsn-i cemâlin âşikâr olduğuçün

Ger *tevellâ* eyleyip *fe-eynemâ*dan saydılar (90/6 G.)

Aktarma: Yüzünün güzelliği gün gibi ortada olduğu için; yüzlerini o tarafa çevirip “fe-eynemâ”dan saydılar!

1.8. HABLİ'L-VERÎD

Ayet: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

Transkripsiyon: Ve lekad halakne'l-insâne ve na'lemu mâ tüvesvisü bihî nefsihü ve nahnü akrebü ileyhi min habli'l-verîd.

Meal: Andolsun, insanı yarattık ve onun nefesine kendi hakkında ne gibi düşünceler verdiğini biliriz. Biz, ona şüphesiz kendi şah damarından daha yakınız (Kâf, 50/16).

³⁷ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, s. 195.

Şah damarı, insan vücudundaki en önemli damarlardan biridir ve genellikle hayati öneme sahiptir. Allah'ın bize şah damarımızdan bile yakın olması ifadesi, Allah'ın insanlara son derece yakın olduğunu anlatır. Allah sonsuz ilmi, merhametiyle insanlara çok yakındır ve her an insanın yanındadır.

Genellikle “şah damarı” manasına gelen *habli'l-verîd* terkininin “göbek kordonu” veya “göbek bağı” şeklinde yorumlayan araştırmacılar da vardır.³⁸

Ecrî, divanında, Kâf sûresinin 16. ayetinin genellikle “şah damarı” şeklinde tercüme edilen *habli'l-verîd* izafetini bir defa iktibas etmektedir. Bu ayet genellikle Allah'ın kullarına aslında çok yakın olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Şair, aşağıdaki bentte, *hablû'l-verîd* lafzı ile *aşk* kavramını ilişkilendirmektedir. Şair, ayette geçen daha yakınız/*habli'l-verîd* ifadesi ile yakın arkadaşlık/*kurb-i muhabbet* izafeti arasında da bağlantı kurar. *Kurb* ve *ba'îd* lafzıları arasında ise tezat vardır.

Şair, *kurb* lafzı ile *aşk*, *feyz* ve *muhabbet* kelimelerini arasında da bir bağlantı kurmaktadır:

Enîsin rûz-ı mahşerde hemân *limâ yürîd* olsun

Selâsil feyz-i ‘aşka peste-i *habli'l-verîd* olsun

Seni ta'n eyleyen *kurb-ı muhabbet*den ba'îd olsun

Müyesser eyledi ol dil-berâ vuslat mezîd olsun

Rehindir cezbe-i Hakk'dan *sırâta'l-müstakîm* Ecrî

Cemâlin lem'a-i esrâr-ı *Kur'ân el-Hakîm* Ecrî (258/3 Ms.)

Aktarma: Rûz-ı mahşerde enisin daima *limâ yürîd* olsun; aşkın feyzinin zincirine peste-i *hablû'l-verîd* olsun; seni ayıplayan muhabbetten uzak olsun; o dilbere vuslat müyesser oldu, ziyade olsun; ey Ecrî, cezbe-i Hak ile yolun *sırata'l-müstakîm*'dir; cemalin *Kur'ân el-Hakîm*'in esrarının ışığıdır!

³⁸ Rıfat Atay - Mustafa Cîğ r. “Bir Kur'an Terimi Olarak Habl-I Verid İfadesinin Tarihsel Süreci”, *Harran İlahiyat Dergisi*, 48, Aralık 2022, ss. 58-86.

1.9. HAMD'ÜLİLLÂH

Ayet: الْحَمْدُ لِلَّهِ

Transkripsiyonu: el-Hamdü li'l-lâh.

Meali: Hamd Allah'adır (Fâtiha, 1/1).

Her türlü övgünün Allah'a mahsus olduğunu ifade eden *elhamdülillâh* sözü, *lehü'l-hamd*, *fe lillâhi'l-hamd* gibi şekillerde Kur'ân-ı Kerîm'de toplam yirmi üç yerde geçmektedir.³⁹

El-hamdü lillâh terkibi dua ve zikir manasınadır. *Besmele*, *hamdele* ve *salvele* geleneği içerisinde, ibadetlerde ve gündelik yaşamda hemen hemen her işe başlarken besmeleden hemen sonra muhakkak hamdele tekrarlanır.

Ecrî, aşağıdaki beytinde Allah'a hamdederken, aynı zamanda Şah Sinan'ın kulu olmanın kendisine huzur ve sükûnet verdiğini ifade ediyor.⁴⁰ Dertlerin, elemelerin veya ayrılıkların onun için bir zahmet kaynağı olmadığını belirtiyor. Bu beyitte, şairin içsel bir huzur ve bağlılık duygusu içinde olduğu anlaşılıyor:

Hamdüli'llâh ki şehâ şâh-ı Sinân'ın kuluyum

Bana hiç derd [ü] elem zahmet-i hicrân olmaz (153/5 G.)

Aktarma: Ey şah! Sana hamdolsun ki Şâh-ı Sinân'ın kuluyum; bende hiç sıkıntı, üzüntü ve ayrılık acısı yoktur.

Elhamdülillahi şeklinde başlayan Fâtiha suresine halk arasında *elham* denilmektedir. Ecrî de bazı beyitlerinde *elham* lafzını Fâtiha suresi için kullanmaktadır.

Şair, aşağıdaki beyitte tecrit yolu ile kendine seslenmekte ve eğer o güzel sevgiliye yani Allah'a kavuşmak istersen gönlünü *elham* vesilesiyle onunla bir eyle demektedir. Yani

³⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Hamdele", *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 448.

⁴⁰ Ecrî divanında Şah Sinan veya Ümmî Sinan şeklinde geçen bu şahsın Elmalılı Ümmî Sinan olduğu ile ilgili bazı yorumlar için bk. Timuçin Aykanat, *Ecrî Divanı (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

şaire göre *elhamdülillah* lafzı, önce Allah ile gönül birliği sağlamakta sonra da ona vuslata vesile olmaktadır:

Visâl-i arzu-yı dîl-âra ister isen ey Ecrî

Dilin hâlât-ı vâhd eyle rehinde yârin elhamla (247/7 G.)

Aktarma: Ey Ecrî! Sevgiliye kavuşmak ister isen gönlünü sevgilinin yolunda elhamla birliğe bağla!

Ecrî, *hamd ola* şeklinde kısaltılan *elhamdülillah* terkiibini aşağıdaki beyitte Allah’a hamdolsun şeklinde kullanmaktadır:

Zevrâk-ı ümmîdi saldım hâsıl-ı maksûda ben

Şimdi tûfân-ı belâdan hamd ola buldum necât (31/4 G.)

Aktarma: Ümit gemisini maksudumu elde etmek için saldım, şimdi hamdolsun ki bela tufanından kurtuldum!

Şair, aşağıdaki beyitte de *elhamdülillah* terkiibini kısaltılarak ve Türkçe yardımcı fiil de ekleyerek *hamd ola* şeklinde kullanmaktadır:

La‘l-i leb-i dildâr dilerdim nice demdir

Hamd ola ki bu bendesine eyledi tasrîh (56/2 G.)

Aktarma: Nice zamandır sevgilinin dudağının yakutunu dilerdim, hamd olsun ki bu kölesine açıkça söyledi!

1.10. HÂZİHÎ CENNÂTÜ ‘ADNİN FEDHULÛHÂ HÂLİDÎN

Ayet: جَنَّاتٍ عَدْنٍ مِّنْهُنَّ الْأَبْوَابُ

Transkripsiyon: Cennâti ‘adnin müfettehaten lehümü’l-ebvâb.

Meal: Adn cennetlerinin kapıları onlara açıktır (Sâd, 38/50).

Sad suresinde Adn cenneti şöyle tasvir edilmektedir: “Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için elbette güzel bir dönüş yeri, kapıları kendilerine açılmış olarak “Adn

Cennetleri” vardır. Onlar orada koltuklara yaslanmış olarak pek çok meyve ve içecek ister. Yanlarında gözlerini kendilerinden ayırmayan yaşıt eşler vardır.” (Sad, 38/50-53).

“Allah mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara içinde ebedî olarak kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenler vaad etmiştir...” En belirgin anlamı ile *adn* “ikamet etme” veya “ikamet edilen yer” demektir ve Kur’ân-ı Kerîm’de cennet ile birlikte zikredilmiştir. ‘Adn cennetleri “İçinde güzel meskenlerin, tahtların, altın ve incilerle süslenmiş ince ipekten yeşil elbiselerin, sabah akşam ikram edilen türlü yiyeceklerin, eşlerine bağlı hûrilerin ve çeşitli ırmakların bulunduğu ebedî bir yurt” olarak tasvir edilmiştir.⁴¹

Sekiz cennet yaratılır. birbirleri arasında derece farkı vardır. En yükseği *adn* cennetidir ki oradaki en büyük lütuf Allah’ı görmektir. Adn cenneti, bütün cennetlerin tam ortasındadır, oradan diğer bütün tabakaları seyretme imkânı vardır.

Ecrî, divanında, Tâhâ sûresi 76. ayette geçen *cennatü adnin* (bunlar adn cennetleridir) ve Zümer suresi 73. ayetinde geçen *fedhulûhâ hâlidîn* (...öyleyse ebedî olarak ona girin) ibarelerini art arda ekleyerek kullanmaktadır. İki ayetin birleştirilerek alıntılanması farklı bir iktibas şekli olarak yorumlanabilir.⁴²

Himmet-i feyz-i beşâret mefhar-i îmân-ı dîn

Nûş edip zehrâbe-i hicrânını âhir mübîn

Rûzuna devlet açıldı uçdu ol rûh-ı emîn

Hâzihî cennâtü ‘adnin fedhulûhâ hâlidîn

Menzîl-i Mahmûd-ı hüsn hulk-ı rızâdandır bana (6/2 Mh.)

Aktarma: Müjde feyzinin himmeti, din ve imanın iftiharî; sonunda açıkça ayrılığın zehirli suyunu içerek devlet açıldı ve o ruh-ı emîn uçtu. Bunlar adn cennetleridir artık oraya giriniz! Güzellik Mahmud’unun menzili bana rıza hasletindendir!

⁴¹ Bekir Topaloğlu, “Cennet: Cennetin İsimleri”, *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 376.

⁴² Benzer bir iktibas, Hayâlî Bey divanında da vardır (Hakan Yekbaş. “Divan Şiirinde Kur’ân”. *İstem*, 16, Aralık 2010, s. 206.)

1.11. HEL ETÂ

Ayet: هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً

Transkripsiyon: Hel etâ ‘ale’l-insâni hînün mine’d-dehri lem yekün şey’en mezkûrâ.

Meal: Anılmaya değer bir şey değilken, insanın üzerinden “dehr” den bir zaman gelip geçmedi mi? (İnsân, 76/1).

İnsân suresi Kur’ân’ın 76. suresidir. Sure 31 ayetten oluşmaktadır. Sure, ismini birinci âyetinde geçen “insan” kelimesinden almıştır. Surede insanın yaratılışından, inanmayanların durumundan, inananların Cennet’te kavuşacakları nimetlerden bahsedilir. Sure, ‘hel etâke’, “ed-dehr”, “el-ebrâr” ve “el-emşâc” isimleri ile de anılır.

İnsanın yaratılışı ile ilgili Yüce Allah’ın bilgi verdiği bu âyet-i kerîmede “Geldi geçti mi?” diye tercüme edilen ‘hel etâ’ lafzı, Ecrî tarafından birkaç defa iktibas edilmiştir. Şaire göre bu âyet insanın yaratılış serüveni ile ilgili bilgi vermektedir:

Pertev-endâz-ı hakikat feyz-i esrâr Ecrîyâ

Bizlere ol *hel etâ* şânında şâyândan mirâs (40/5 G.)

Aktarma: Ey Ecrî! Gerçeğin ışık yayan gizemli bereketi, bizlere kendisinin şanına “hel etâ” inmiş olandan mirastır!

Buhârî’de geçen bir rivayetten hareketle İnsân suresinin 8. âyetinin Hz. Ali hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Nitekim “Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler.” âyetinde muhatap alınan Hz. Ali, bir gün oruç olup hanesinde dört çöreği bulunduğu bir iftar vaktinde bir miskin, bir yetim ve bir esir kapıya gelmiş, Hz Ali de dört çörekten üçünü onlara vermiş ve ailesine bir çörek kalınca bu âyet-i kerîme nazil olmuştur.⁴³ Bu rivayetten hareketle *hel etâ* lafzını şiirlerinde sıkça iktibas eden Ecrî, bu lafızla Hz. Ali’yi kastetmektedir:

⁴³ Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsatü’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, I-XVI, (4. Baskı), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1969, XV, 6276.

Cân-fezâ terk eyledim seyr-i sülûk-ı ‘âşıkım

Mazhar-ı sırr-ı velâyet *hel etâ* olsam gerek (193/2 G.)

Aktarma: Cana can katan her şeyi terk ettim, yola girmiş âşık’ım; veliliğin sırrına ulaşmam ve “hel atâ”nın sırrına mazhar olmam gerek!

Hem halife hem de âlim olan Hz. Ali, peygamberin varisi sayılmıştır. Şair, aşağıdaki beyitte, Hz. Ali’nin peygamberin dostu ve vârisi olduğunu, *hel etâ* ayetinin de onun ile alakalı indiğini vurgulu bir şekilde ifade etmektedir:

Fahr-ı ‘âlem vâris-i yâr-ı pegamber yâ ‘Ali

Hel-etâ şânındadır Allâh ü ekber yâ ‘Ali (260/1 G.)

Aktarma: Ey Ali! Peygamberin sevgilisi, âlemin iftihar duyduğu peygamberin mirasçısı, *hel etâ* senin şânındadır, Allah büyüktür!

Şair, aşağıdaki beyitte de *hel etâ* lafzına Hz. Ali ilgili olarak yer vermektedir. Âlimler, peygamberin mirasçılarıdır. Şair, Hz. Ali’nin velayet makamına sahip olduğunu düşünmekte, *hel etâ* ayetinin onun hakkında inmiş olmasını da buna delil olarak göstermektedir:

Bâ-yı bismillâh envâr-ı Hüdâ’ dandır bana

‘Alleme’l-esmâ-yı Âdem Kibriyâ’ dandır bana

Mihr-i esrâr-ı nübüvvet Mustafâ’ dandır bana

Mazhar-ı nâm-ı velâyet *kul kefâ*’ dandır bana

Âyet-i tenzîl-i hüccet *hel etâ*’ dandır bana (6/1 Mh.)

Aktarma: Bismillah’ın bâ’sı bana Hüdâ’nın nurlarındandır. Âdem’e öğretilen isimler bana Kibriyâ’ dandır. Peygamberlik sırlarının güneşi bana Mustafa’ dandır. Velilik ismine mazhar olmak bana *kul kefâ*’ dandır. Kur’ân’ın inen ayetleri bana *hel atâ*’ dandır.

Aşağıdaki bent, ahir zamanda gelecek olan *mehdî* ile alakalıdır. Mehdî, Kur’ân’ın öğretilerini en iyi anlayan, yorumlayan ve insanlara rehberlik eden kişidir. Mehdî, İslam geleneğinde bazen halihazırdaki lider için kullanılmıştır bazen de gelecekte ortaya çıkacak, adil bir düzen kuracak ve İslam’ın gerçek anlamını insanlara öğretecek kişi olarak düşünülür.⁴⁴

Aşağıdaki bentte şair, mehdî’yi ahir zamanda agelecek bir lider olarak görmekte ve *hel etâ* ayetinin de onun hakkında indiğini ifade etmektedir:

Hüccet-i tenzîl-i Kur’ân mehdî-yi âhir zamân

Fâtih-i ebvâb-ı burhân mehdî-yi âhir zamân

Fazl-ı Yezdân-ı nümâyân mehdî-yi âhir zamân

Sırr-ı Tâhâ kenz-i Furkân mehdî-yi âhir zamân

Eyledi tecdîd-i îmân mehdî-yi âhir zamân

Hel etâ şânında şâyân mehdî-yi âhir zamân (233/1 Ms.)

Aktarma: Ahir zamanın mehdisi, Kur’ân’ın inişinin delili; burhan kapılarının fatihi; Yezdân’ın fazlını gösteren, Furkân’ın hazinesi, Tâhâ’nın sırrı, imanı yenileyen, *hel atâ* onun şânında gelendir!

1.12. HÜVE’L-ZÂHİR HÜVE’L-BÂTİN

Ayet: هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Transkripsiyon: Hüve’l-evvelü ve’l-âhirü ve’z-zâhirü ve’l-bâtîn, ve hüve bi külli şey’in ‘alîm.

Meal: O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir (Hadîd, 57/3).

Ecrî divanında, O Zahir’dır ve O bâtın’dır manasına gelen “hüve’z-zâhir hüve’l-bâtîn” ayeti bir defa iktibas edilmektedir. Allah hem batındır hem de zahirdir manasına elen

⁴⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “İslam İnancında Mehdî”, *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 371-374.

bu ibare Allah'ın hem gizli olduğunu hem de her yerde ve her şeyde aşikâr olduğunu ifade eder.

Aşağıdaki beyitteki şair, *kenz* lafzı ile, bir hadis-i kudsî olduğuna inanılan *küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en- 'uref* sözüne gönderme yapmaktadır. Bu söz “ben gizli bir hazine idim ve bilinmeyi istedim” manasına gelmektedir:

Sıfât-ı sûret-i rahmân-ı mutlak zât-ı kenzindir

Hüve'z-zâhir hüve'l-bâtın muhît oldu makâlimde (239/2 G.)

Aktarma: Mutlak Rahman olan Allah'ın suretinin sıfatları, senin zatının hazinesidir! O, hem zahir hem de batındır; makalimde muhit oldu!

1.13. HÜDEN Lİ'L-MUTTEKÎN

Ayet: ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Transkripsiyon: Zâlike'l-kitâbü lâ raybe fih, hüden li'l-müttekîn.

Meali: İşte bu Kitap ki, O'nda hiçbir şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidayettir (Bakara, 1/2).

Fâtiha Kur'an'ın temeli, Bakara suresi de genel bir özeti gibidir. Yukarıdaki ayet, Bakara suresinin ikinci ayetinde geçmektedir.

Ecrî divanında bir defa iktibas edilen *hüden li'l-müttekîn* ibaresi, “-Kur'an- takva sahipleri için bir hidayettir” manasına gelmektedir. Ayette, Kur'an-ı Kerim'den kendisinde şüphe olmayan ve takva sahiplerini hidayete erdiren kitap şeklinde bahsedilmektedir.

Aşağıdaki bentte şair huy, tabiat, yaratılış gibi manalara gelen *tıynet* ve mayalama anlamına gelen *tahmîr* kelimeleri ile kendi yaratılışından bahsetmekte, yaratılışında ve mayamda *hüden li'l-müttekî* vardır demektedir.

Bentteki iktibasta, aslı *hüden li'l-müttekîn* şeklinde olan ayetinin, kafiye ile alakalı olarak *müttekîn* kelimesinin sonundaki *nun* düşürülmektedir. Vezin zarureti/zarûret-i vezn tabir edilen sebeple iktibaslarda bu tür değişikliklere cevaz verilmektedir. Zira şairin hangi ayeti aldığı anlaşılmakta, ayrıca mananın anlaşılmasında da bir güçlük yaşanmamaktadır:

Seyr-i fi'llâha nazar kıl olma öyle ey şakî

Gûşe-i kalbimde buldum sırr-ı gayb-i mutlâkı

Tıynet-i zâtımda tahmîrim *hüden lil-müttekî*

Kân-ı gevher kân-ı cismimdir takiyy ü bâ-nâkı (?)

Câygâhum ol şeh-i hikmet-nümâdandır bana (6/9 Mh.)

Aktarma: Seyr-i fillâh'a bak, öyle şakî olma! Kalbimin köşesinde mutlak bilinmezlik sırrını buldum! Zatımın yaratılışında mayam *hüden li'l-müttekîn*'dir! Mücevher madeni olan cismim ... (!) Makamım, o hikmetli şahtandır bana!

1.14. KÂBE KAVSEYN

Ayet: فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ

Transkripsiyon: Fe kâne kâbe kavseyni ev ednâ.

Meal: “O kadar ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu.” (Necm, 53/9).

“İki yay kadar” şeklinde tercüme edilen *kâbe kavseyn* ibaresi şu şekilde izah edilebilir: “Araplar, Câhiliye döneminde bir ittifak kurmak üzere anlaşacakları zaman iki yay çıkarır, birini diğerinin üzerine koyarak ikisinin kâbını birleştirir, sonra da ikisini beraber çekip onlarla bir ok atarlardı. Bu, onlardan birinin razı olacağı şeye diğerlerinin de razı olacağını, birisini kızdıran şeyin diğerlerini de kızdıracağını ifade eden bir birlik antlaşmasıydı ve aksi mümkün olmayacak tarzda söz birliği edildiğini gösteriyordu.”⁴⁵

Hz. Muhammed, miraç hadisesi sırasında fiziksel olarak Allah'a en çok yaklaşan peygamberdir. Kâbe kavseyn ibaresi Hz. Muhammed'in ulaştığı bir makamdır. Hz. Muhammed öyle bir makama ulaştı ki Allah'tan doğrudan vahiy aldı. Bu hadise, tasavvufta sık sık bir *hem-hâl* olma olarak tavsif edilir. Aşağıdaki beyitte şair, *kâbe kavseyn* ve *ev ednâ* lafızlarını alıntılarla benzer şekilde bir yorum yapmaktadır.

Şaire göre Hz. Muhammed'in yaşadığı hadise, Allah ile hem-hâl olunabileceğinin bir delilidir. Bu, o kadar açıktır ki şaire göre bu meselede en ufak bir şüphe bile yoktur:

⁴⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili I-X*, Çevik Matbaası, İstanbul 2007, VII, 321.

Kâbe kavseyn ile ev ednâya dâhil şübhesiz

Sâlikâna hem delîl-i Mustafâ'dır kaygusuz (145/2 G.)

Aktarma: *Kabe kavseyn ile ev ednâ*'ya dâhildir şübhesiz! Salıklere Mustafa'nın delilidir şübhesiz!

Şair, aşağıdaki beyitte ayetin yalnızca *kâbe kavseyn* kısmını iktibas etmekte ve iki yay manasına gelen bu tabir ile sevgilinin kaşları arasında bir teşbih alakası kurmaktadır. Şair, sevgilinin yüzünü resmeden hattat veya nakkaşın, onun kaşlarını iki yay gibi çizmesinden bahsetmektedir:

Hatt-ı hüsnün hatt-ı çeşmin hatt-ı zülfün Ecriyâ

İki kaşın kâbe kavseyn üzre gösterdi hitâb (23/7 G.)

Aktarma: Ey Ecrî, güzelliğinin, gözlerinin ve zülfünün nakşı ve iki kaşın *kâbe kavseyn*'den bir hitap gibidir!

1.15. KEVSER

Ayet: *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ*

Transkripsiyon: İnnâ a'taynâke'l-kevser.

Meal: “Şübhesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.” (Kevser, 108/1).

Ayette erkek çocukları yaşamadığı için Hz. Muhammed'e müşriklerin *ebter* yani “soyu kesik” demeleri üzerine Yüce Allah, üzülen Peygamber'ine *Kevser*'i yani bitip tükenmez nimetleri verdiğini müjdelemektedir.

Kevser, bitip tükenmez nimetler demektir; ayrıca cennetteki bir havuzun da adıdır.

Bu kelimenin pek çok tarikatte birden fazla anlamı vardır. Birincisi, Kevser cennette bulunduğu inanılan ırmak ya da havuzdur. Bu havuzun suyu buzdan soğuk ve baldan tatlıdır. Sakisi bazen Hz. Muhammed bazen de Hz. Ali'dir. Kevser'den içen bir daha asla susamaz. İkinci olarak, Kevser, tarikat sohbetleri sırasında dağıtılan şerbetin ismidir. Üçüncü olarak tarikat yolunda ulaşılan marifet veya feyz de Kevser olarak adlandırılır.

Ecrî aşağıdaki beyitte şeyhinin dudaklarını çeşitli unsurlara benzetmektedir. Tarikat sohbetlerinde ve nasihatlerinde müritlere sürekli güzel şeylerden bahseden bu dudaklar, bu sohbetler sırasında içilen şerbet ile de ilişkilendirilmektedir.

Bal, şeker ve su, bu şerbeti hazırlamak ve tatlandırmak için kullanılan malzemeleri, Kevser ise cennetteki havuzu ifade etmektedir. Şair, sohbette konuşulanlar veya dağıtılan şerbet ile Kevser havuzunu ilişkilendirmektedir.

Şair, aşağıdaki beyitte *dört nesne* diyerek cem, *biri* lafzını dört defa tekrarlayarak *bal, şeker, âb* ve *Kevser* lafızları ile de taksîm yapmaktadır:

Dudağın şerbeti hâli değil dört nesneden cânım

Biri baldır biri şeker biri âb u biri Kevser (67/3 G.)

Aktarma: Canım, dudağının şerbeti şu dört nesneden farklı değil: Biri bal biri şeker biri su ve biri Kevser!

Pîr-i mugân terkihi meyhane piri manasına gelmektedir. Fakat tasavvufî edebiyatta *şeyh* manasına kullanılır. Ecrî, aşağıda, tarikat sohbetleri ve zikirlerden sonra içilen şerbeti veya bu sohbetler sırasında hasıl olan feyzi, Kevser havuzunun suyuna benzetmektedir.

Cennet şarabı ve Kevser arasında da hep bir benzerlik kurulur. Saki ise içki, su veya şerbet dağıtan kimseye denilmektedir:

Öyle bir sâkiye ergürdü beni pîr-i mugân

Kâse kâse la‘l-i nâb-ı bâde-i Kevser döker (70/4 G.)

Aktarma: Pir-i mugan beni öyle bir sakiye götürdü ki yakut dudakları kase kase Kevser şarabı döker!

Aşağıdaki beyitte ise şair, şerbet ve Kevser benzetmesi yapmaktadır. Ben susuzken, o peri gibi güzel saki yani şeyh, bana kase kase şerbet sundu ve ben cennetteki Kevser’in tadını aldım demektedir. Yani şair, Kevser’i cennet şarabı gibi düşünülmektedir:

Teşne iken bir kadeh sundu bana ol perî

Nûş edicek bu gönül Kevser eyledi haz (182/5 G)

Aktarma: Susuz iken bana o peri bir kadeh sundu, içince bu gönül Kevser tadı aldı!

Aşağıdaki bentte ise şair, İskender'in karanlıklar ülkesine giderek ab-ı hayatı araması hadisesine telmihte bulunmaktadır. Şair, *âb-ı hayat* veya *çeşme-i hayvân* olarak geçen hayat suyunu Kevser'e benzetmektedir:

Erişsem menzil-i maksûda cânâ 'aşk ile yek-ser

Cehâlet def' olur kalmaz gönülde bâr-ı zeng-efser

Sadef dürdânesidir bahr-ı tab'ımdan çıkan gevher

Metâ'-ı vuslat olsam şevk-ı 'aşk içre görüp dürler

Bu 'aşk ile dolaşdı zulmet-i büldâmı İskender

Erince çeşme-i hayvâna buldu nice Kevserler (139/1 Ms.)

Aktarma: Ey can! Aşk ile tek başıma istediğim menzile erişsem, cehalet gider, gönülde pastan eser kalmaz. Yaratılış denizimden çıkan cevher, inci tanesinin sedefidir. Aşkın şevki içerisinde inciler görerek, vuslat metayı olsam. İskender, bu aşk ile karanlıklar ülkesini dolaştı, ebedilik çeşmesine erişince nice Kevserler buldu!

1.16. KUL KEFÂ

Ayet: قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

Transkripsiyon: Kul kefâ bi'l-lâhi beynî ve beyneküm şehîden ya'lemu mâ fi's-semâvâti ve'l-'ard.

Meal: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter” de! O, göklerde ve yerde olanları bilir.” (Ankebut, 29/52).

Bir uyarı mahiyetinde olan Ankebut suresinin 52. ayeti, Allah'ın Hz. Muhammed'e hitaben inkarcılara, “şahit olarak Allah yeter, de!” mealindedir. Ayet, Hz. Muhammed'den, biraz da onu zor durumda bırakmak maksadıyla, sürekli mucize isteyen inkarcıları uyarmak için gelmiştir. Allah, Hz. Muhammed'e *kul kefâ* yani (onlara) *yeter de* demektedir.

Kul kefâ ibaresi, İsrâ suresinin 96. ayetinde de geçmektedir.

Aşağıdaki bentte Ecrî, önce Hüdâ lafzı ile Allah'ı, daha sonra Hz. Âdem'i, nübüvvet güneşi olan Hz. Muhammed'i ve nihayet *mazhar-ı nâm-ı velâyet* terkibi ile de Hz. Ali'yi saymaktadır.

Şair, nübüvvet makamına ulaşmak gibi velayet makamına ulaşmanın da *kul kefâ* ile mümkün olduğunu düşünmektedir:

Bâ-yı bismillâh envâr-ı Hüdâ'dandır bana

'Alleme'l-esmâ-yı Âdem Kibriyâ'dandır bana

Mihr-i esrâr-ı nübüvvet Mustafâ'dandır bana

Mazhar-ı nâm-ı velâyet *kul kefâ*'dandır bana

Âyet-i tenzîl-i hüccet *hel etâ*'dandır bana (6/1 Mh.)

Aktarma: Bismillah'ın bâ'sı bana Hüdâ'nın nurlarındandır. Âdem'e öğretilen isimler bana Kibriyâ'dandır. Peygamberlik sırlarının güneşi bana Mustafa'dandır. Velilik ismine mazhar olmak bana *kul kefâ*'dandır. Kur'ân'ın inen ayetleri bana *hel atâ*'dandır.

Aşağıdaki beyitte Rüstem, İsfendiyar ve Kahraman gibi İran'ın mitolojik savaşçılara gönderme yapan şair, asıl yiğitliğin *gürz-i şi'âr* ile *kul kefâ* diyebilmek olduğunu düşünür:

Merd-i merdâne-menend gürz-i şi'âr ile bugün

Rüstem-i İsfendiyâr-ı Kahramân-ı kul kefâ (3/2 G.)

Aktarma: Rüstem, İsfendiyar ve Kahraman gibi yani yiğit gibi yiğit olanlar, bugün şiar gürzü ile "yeter" diyenlerdir!

Aşağıdaki beyitte iktibas edilen *kul kefâ* ibaresi *yeter de* manasına gelmektedir. Bendin dördüncü mısrasında şair, uzayıp giden dedikodulara karşı *kul kefâ* yani *yeter de* şeklinde kendine nasihat vermektedir:

Menba‘-ı sırr-ı velâyet mefhar-ı ehl-i safâ

Mahzen-i esrâr-ı hikmet ma‘delet efzâ-nümâ

Tâcvâr-ı muhterem sultân-ı ‘âlem câ-be-câ

Kim dirâz-ı güft-i gû hakkında Ecrî *kul kefâ*

Evvel-i âhir nüzûlân mehdî-yi âhir zamân

Sûre-i Yâsin-i Furkân mehdî-yi âhir zaman (233/4 Ms.)

Aktarma: Velayet sırrının kaynağı, ehli safanın gururu; hikmet sırlarının mahzeni (olan) ve adelet gösteren! Âlemin sultanı, saygın padişah! Uzayıp giden söz hakkında ey Ecrî “kul kefâ” de! En son inenlerin ilki, ahir zaman mehdisi; Kur’ân’ın Yasin suresi, ahir zaman mehdisi!

1.17. KÜLLİ FÂN

Ayet: كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ

Transkripsiyon: Külli men ‘aleyhâ fân.

Meal: Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır (Rahmân, 55/26).

“Yeryüzünde bulunanların hepsi fânîdir.” Allah, Rahmân sûresinde birçok dünya nimetini saydıktan sonra 26. ayette tüm bunların geçiciliğinden söz etmekte, bunlara meyledilmemesi gerektiğini de vurgulamaktadır.

Aşağıdaki beyitte şair, insanın fani olduğunu söylemektedir. Zaten nihayetinde öleceğini, ölmeden önce ölüp canını o sevgilinin yolunda harcarsa Allah’a kavuşacağını ifade etmektedir.

Ölmeden önce ölünüz manasına gelen ve hadis-i kudsî olduğu kabul edilen *mûtû kable en temûtû* sözü ile de ilişkili olarak şair “külli men aleyhâ fân” ayetinin bir kısmını iktibas etmektedir:

Derd-mend-i Ecriyâ kıl cânı sebîl

İstersen yâr ola ol cevri-i cemîl

Mûtû kable gerek bu bahse delîl

Âdem âhir *küllî fân* verir gider (114/8 Mr.)

Aktarma: Ey dertli Ecrî, canını sebil et! İstersen o güzelin cevri sana yar olur! *Mûtû kable* bu bahse delil olmalıdır! Ademoğlu nihayet fanidir -canını- verir gider!

1. 18. KÛN FE-YEKÛN

Ayet: بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

Transkripsiyon: Bedî‘u’s-semâvâtî ve’l-‘ard, ve izâ kadâ emran fe innemâ yekûlû lehû kûn fe yekûn.

Meali: O, göklerin ve yerin Bedî’sidir. Bir şeyin olmasını istediğinde, ona sadece “Ol!” der, o da olur (Bakara, 2/117).

“Ol (der) o da olur” anlamına gelen *kûn feyekûn* âyeti en çok iktibas edilen âyetlerden biridir. Bakara suresi 117 ayette geçen *kûn fe yekûn* ayeti Kur’ân-ı Kerîm’de aynı anlamda yedi yerde daha geçmektedir. Âl-i İmrân/47, 59; En‘âm/73; Nahl/40; Meryem/35; Yâsîn/82; Mü’min/68.

Kûn, Yüce Allah’ın gücünü, kudretini ifade eden bir âyettir. Yüce Allah yaratmayı irade ettiği vakit bunu *kûn* kelimesi aracılığı ile yapar ve yaratır. *Kûn*, *kevn*, *mekân* ve *kâinât* lafızları bu mastardan türetilmektedir.

Kef ve nun harflari ile yazılan *kûn* lafzı divan şarilerince vezin zaruretiden dolayı genellikle *kâf u nûn* şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁶

Şair, aşağıdaki beyitte, tüm varlıkların bir gözyaşı damlasından yaratıldığını söylemektedir. Burada şair, Nur suresi 45. ve Enbiyâ suresi 30-33. ayetlerinde geçen her canlıyı sudan yarattık ifadelerine de mealen bir telmih yapmaktadır.

⁴⁶ Mehmet Yılmaz, “Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler”, *Ansiklopedik Sözlük*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 89.

Ecrî, beyitte, Allah'ın her şeyi ol yani *kûn* diyerek yaratması ile her canlıyı sudan yaratmasını birleştirerek kullanmaktadır. Şair, kef (ك) ve nun (ن) harflerinin şekil itibarıyla birer göz damlasına benzemelerini de kullanmaktadır.

Ayrıca bir gözyaşı damlasını noktaya benzeten şair, herşeyin bir noktadan yaratıldığını da söylemektedir:

Nokta-i eşkimle peydâ oldu eşyâ Ecrîyâ

Hükm eder söylerse dil eş'âr kâf u nûn ile (249/5 G.)

Aktarma: Ey Ecrî, eşya bir gözyaşı noktası ile yaratıldı! Eğer gönül, nun ve kef ile şiir söylerse -eşyaya- hükmeder!

Şair, aşağıdaki beyitte ise kûn (كن) kelimesindeki *kef* ve *nun* harflerinin birleşmesi ile tüm kâinat yaratılmasını, Âdem ile Havva'nın izdivacı ile tüm insanlar yaratılmasına benzetmektedir:

Makâm-ı Âdem'e zât-ı bihişt-efzâyı ben verdim

Tezevvüc kâf u nûndur hilkat-i Havvâ'yı ben verdim (202/1 G.)

Aktarma: Makam-ı Âdem'e cenneti ben verdim, kâf ve nûn'un evlenmesi ile Havva'nın yaratılışını ben verdim!

1.19. KURRETÜ'L-'AYN

Ayet: وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

Transkripsiyon: Ve'l-lezîne yekûlûne rabbenâ heb lenâ min ezvâcinâ ve zürriyyâtinâ kurrete a'yûnin vece'alnâ li'l-muttekâne imâmâ.

Meal: Onlar, “Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle!” diyenlerdir (Furkân, 25/74).

Kur'ân'da üç yerde (Furkân, 25/74; Kasas, 28/9; Secde, 32/17) geçen ve “göz nuru” manasında kullanılan *kurretü'l-'ayn* terkihi, Ecrî' nin divanında bir defa iktibas edilmektedir.

Şair, aşağıdaki beyitte, Hakk’a âşık olanların mihnet zehrini tercih ettiklerini söylemektedir. İkinci mısradaki geçen rıza huyunun güzelliği manasına gelen *hüsn-i hulku’r-rızâ* izafeti ve göz aydınlığı manasına gelen *kurretü’l-‘ayn* izafeti birlikte kullanılmaktadır. Şair, güzel bir haslet olan *rızâ* ile aşk yolunu tercih ettiğini/*ihyâr* ve bunun da kendisi için bir gözaydınlığı/*kurretü’l-‘ayn* olduğunu ifade etmektedir.

Beyitte geçen *rızâ* kavramı ile ayette geçen *ittikâ* kavramı arasında da bir ilişki kurmak mümkündür. Ecrî, Allah’a karşı gelmeyi düşünmediği gibi bilakis Allah’ın kendisine nasip ettiği her şeye karşı tam bir *rızâ* hali içindedir. Bu da âşık olmanın bir şartıdır. *Zehr, mihnet* ve *aşk* lafızları ile şair, neye rıza gösterdiğini ifade etmektedir.

Gazelin tamamında redif olarak kullanılan *kaygusuz* kelimesi ise şeksiz süphesiz anlamındadır:

Zehr-i mihnet ihtiyâr etsek no’la ‘aşkında biz

Kurretü’l-‘ayn hüsn-i hulku’r-rızâdır kaygusuz (145/4 G.)

Aktarma: Aşkında biz mihnet zehrini seçsek ne olur; rıza huyunun güzelliğinde “Kurretü’l-‘Ayn” dır bize süphesiz!

1.20. LÂ-YEMÛT

Ayet: *وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ بُدْنُوبَ عِبَادِهِ خَبِيرًا*

Transkripsiyon: Ve tevekkel ale’l-hayyi’l-lezî lâ yemûtu ve sebbih bi hamdih, ve kefâ bihî bi zünûbi ‘ibâdihî habîran.

Meal: Sen, o ölümsüz ve daima diri olana (Allah’a) tevekkül et. O’nu her türlü övgüyle yücelterek tesbih et. Kullarının günahlarından hakkıyla haberdar olarak O yeter! (Furkan, 25/58).

“Asla ölmeyecek olan O diri varlığa dayanıp güven ve O’nu hamd ile tesbih et!” ayet-i kerîmesinde geçen ve “asla ölmeyecek olan” anlamındaki *lâ yemût* lafzı, Yüce Allah’ın bir sıfatı olarak kullanılmaktadır. Tâhâ suresi 74. ayette ve A’lâ suresi 13. ayette de geçen bu lafız, Ecrî divanında bir defa iktibas edilmektedir.

Şair, aşağıdaki beyitte *Rûhü'l-Kuds* ile ölümsüz manasına gelen *lâ-yemût* sıfatını birleştirmektedir. Şair, Hz. Muhammed'in, Cebrâil'in Hz. Meryem'e üflediği *nefhadan* doğan Hz. İsa ile aynı ruhtan geldiğini ifade eder. Çünkü bu ruh *lâ yemût* sıfatına sahiptir yani ölümsüzdür:

Meryem'e nefh eyleyen ol kudsiyân-ı lâ-yemût

Rûh-ı zât-ı Mustafâ yâ hazret-i 'Îsâ benim (214/7 G.)

Aktarma: Meryem'e üfleyen o ölümsüz nefes benim; Mustafa'nın ya da Hz. İsa'nın ruhu benim!

1.21. LİMÂ YÜRÎD

Ayet: خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ

Transkripsiyon: Hâlidîne fihâ mâ dâmeti's-semâvâtu ve'l-'ardu illâ mâ şâ'e rabbuke, innâ rabbeke fa“âlün limâ yürîd.

Meal: Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedi olarak kalacaklardır. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır (Hûd, 11/107).

Ecrî divanında, Allah dilediğini yapandır manasına gelen *fa“âlün limâ yürîd* ibaresi iki defa kısmen iktibas edilmektedir.

Aşağıdaki bendin ilk mısrasında şair, kendisine hitaben mahşer gününde yardımcın/*enîs* Allah olsun demektedir. Bunu ifade ederken de “Allah dilediğini yapandır” manasına gelen *fa“âlün limâ yürîd* ibaresinin vezin gereği yalnızca *limâ yürîd* kısmını iktibas etmektedir:

Enîsin rûz-ı mahşerde hemân *limâ yürîd* olsun

Selâsil feyz-i 'aşka peste-i *hablü'l-verîd* olsun

Seni ta'n eyleyen kurb-ı muhabbetden ba'îd olsun

Müyesser eyledi ol dil-berâ vuslat mezîd olsun

Rehindir cezbe-i Hakk'dan *sırâta 'l-müstakîm* Ecrî

Cemâlin lem'a-i esrâr-ı *Kur'ân el-Hakîm* Ecrî (258/3 Ms.)

Aktarma: Rûz-ı mahşerde enisin daima *limâ yürîd* olsun; aşkın feyzinin zincirine peste-i *hablû 'l-verîd* olsun; seni ayıplayan muhabbetten uzak olsun; o dilbere vuslat müyesser oldu, ziyade olsun; ey Ecrî, cezbe-i Hak ile yolun *sırata 'l-müstakîm*'dir; cemalin *Kur'ân el-Hakîm*'in esrarının ışığıdır!

Aşağıdaki bentte de şair aynı şekilde bir iktibas yapmaktadır. Burada farklı olarak Allah'ın Hallâk ismini anmaktadır:

Âdemiz kim hakkımızda geldi *Kurân-ı Mecîd*

Üstümüzde rûz [u] şeb Hallâk olur *limâ yürîd*

Seyyid-i sâdât-ı 'aşkız zâtımız sa'd-ı sa'îd

Bizdedir seyf-i hidâyet her dem ey nefis-i Yezîd

Nefs-i şûmu katl eden ol yâr-ı gârımdan sakın

Ben muhibb-i hânedânım zülfikârımdan sakın (230/2 Ms.)

Aktarma: Âdemoğluyuz ki Kur'ân-ı Mecîd bizim hakkımızda geldi. Hallâk olan Allâh, üstümüzde gece gündüz *lemmâ yürîd* olur! Seyyid-i sâdât'a aşğız, zatımız saadet ve bereket kaynağıdır; ey Yezid nefis, hidayet kılıcı her dem bizdedir! Kötü nefsi katleden o *yâr-ı gârımdan sakın!* Ben o hanedanın muhibbiyim, Zülfikar'ımdan sakın!

1.22. LÜ'LÜ VE'L-MERCÂN

Ayet: *يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ*

Transkripsiyon: Yahrücü minhüme'l-lü'lü'ü ve'l-mercân.

Meal: O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar (Rahmân, 55/22).

Ecrî divanında birkaç defa iktibas edilen *lû'lû ve mercân* terkibi iki defa Hz. Ali için; iki defa da tasavvufî sohbetlerin kıymetini tekit için kullanılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Ali için *lû'lû ve mercân* tabiri ile birlikte *şehîd*, *şâh* ve *reh-ber* sıfatlarını da kullanmaktadır:

Buldu ol lû'lû-i ve'l-mercânı şâh-ı Kerbelâ

Kim şehidân olur râhında reh-ber yâ 'Ali (260/3 G.)

Aktarma: Kerbelâ'nın şahı, mercan ve inci buldu çünkü şehitlerin yolunda rehber olan Ali'dir.

Aşağıdaki bentte ise şair, kahramanlığı ve askerliği yönleri ile Hz. Ali'ye gönderme yapmakta, Hz. Ali'ye iki cihanın inci, mercan ve mücevheri şeklinde hitap etmektedir. Bentte geçen Hasenü'l-Askerî ise İsnâaşeriyye Şiası'nın on birinci imamıdır. Ordugâh şehri olan Sâmerrâ'da ikamet ettiği için Askerî nisbesiyle anılmaktadır.⁴⁷

Câ-be-câ tutdu cihânı hep sipâhım leşkeri

Zülfikâr-ı 'aşkla feth eylemişdim Hayber'i

Dü-cihânın lû'lû'-i mercânı dürr-i gevheri

Rehber-i rehbeynim (?) olmuşdur Hasenü'l-'Askerî

'Asker-i ceyş-i Hüdâ ol Asfiyâ'dandır bana (6/10 Mh.)

Aktarma: Sipahilerimin askerleri yer yer tüm cihanı tuttu! Aşk Zülfikâr'ı ile fethetmişdim Hayber'i! İki cihanın inci, mercan, dür ve mücevheri! Hasenü'l-Askerî rehberim olmuştur! Hüda'nın askeri o Asfiyâ'dandır bana!

Şair, aşağıdaki beyitte, sohbetlerinin mana incileri ile dolu olduğunu ifade etmektedir. Bunu da ayetten yaptığı bir iktibasla vurgular. Şair, sohbetimiz inci mercan kıymetindedir demektedir çünkü konuşmalarının ilham aldığı ana kaynak Kur'ân'dır.

⁴⁷ Hamid Algar, "Hasan el-Askerî, Hasan b. Ali", *DİA*, C. 16, İstanbul 1997, s. 289.

Şair, “mana deryası” manasına gelen *bahr-i ma‘ânî* terkibi ile Kur’ân’ı, “bulunmaz inci” manasına gelen *dürr-i nâ-yâb* terkibi ile de Kur’ân’dan yaptığı iktibaslarla süslediği sohbetlerini kastetmektedir. Bu ifadeler, ayrıca şairin iktibas ile alakalı görüşünü ve Kur’ân’dan yapılan alıntılara verdiği ehemmiyeti göstermektedir:

Her sohbetimiz bahr-ı ma‘ânî dürr-i nâ-yâb

Hem-kıymet olur lü’lü-i mercân arasında (250/5 G.)

Aktarma: Her sohbetimiz, manalar denizi, el değmemiş incidir; inci ve mercan ile aynı kıymette olur!

Şair, aşağıdaki beyitte de *lü’lü* ve *mercân* iktibası yapmaktadır. Yukarıdaki beyitte sohbetinin inci ve mercan kıymetinde olduğunu ifade ederken burada, sözlerinin kıymetini bilmeyenlerin olduğunu da söylemektedir.

Şair, sarraf olmayanların inci ve mercan gibi mücevherlerin kıymetini bilmeyeceği gibi *bî-gâne* olanların da kıymetli sözün değerini takdir edemeyeceğini tekit etmektedir. Mutasavvıf şairin sözlerinin kıymetini bilmeyenler ise *bî-gâne* olanlardır. Tasavvuf literatüründe arif olmayanları ifade etmek için *bî-gâne* lafzının yanı sıra *nâ-dân*, *câhil*, *bî-dil* gibi tabirler de kullanılır:

Sarrâf değil ol çün ne bilir kıymet-i gevher

Bî-gâne olan lü’lü-i mercânıma bakmaz (157/4 G.)

Aktarma: Sarraf değil ki cevherin kıymetini bilsin, bî-gâne olan inci ve mercanıma bakmaz!

1.23. NESTA‘ÎN

Ayet: *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ*

Transkripsiyonu: İyyâke na‘büdü ve iyyâke nesta‘în.

Meali: Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Sen’den yardım dileriz (Fâtiha, 1/5).

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk suresi olan Fâtiha suresi 7 ayetten oluşur ilk sure olduğu için başlangıç anlamına gelen *fâtiha* kelimesi ile isimlendirilir. Surenin Ümmü'l-Kitab, es-Seb'u'l-Mesânî (tekrarlanan yedi ayet), el-Esâs, el-Vâfiye, el-Kâfiye, el-Kenz, eş-Şifâ, eş-Şükr, es-Salât gibi adları da vardır. Sure her rekâtta okunmaktadır. Fâtiha suresi bir dua ve yakarış suresidir.

Ecrî divanında, Fâtiha suresinde geçen *nesta'in* lafzı bir defa iktibas edilmektedir. Şair, insanın yüzü ile Mushaf arasında bir ilişki kurmaktadır. Beyitteki *mushaf* lafzı ve *seb'a'l-mesânî* terkihi Kur'ân'a; *cemâl* lafzı ise insanın yüz güzelliğine işaret etmektedir.

Arapça'da ve Kur'ân'da “yardım” anlamı taşıyan çok kelime olmasına rağmen şair, *nesta'in* lafzını kullanmaktadır. Çünkü bu kelime, bir şeyi yapmak için çabalamak ama her hangi bir netice alamamak ve başkasından yardım istemek anlamına gelmektedir. Yani bu ayet, hem insanın çabasına hem de Allah'ın yardımına işaret etmektedir.

Şair, sevgilinin yüzünde Kur'ân'ı veya Fâtiha'yı okuduğunu fakat bunu yaparken Fâtiha'nın *ıyyâke na'büdü ve ıyyâke nesta'in* kısmını çıkardığını ifade etmektedir. Çünkü bu kısım Allah'a hitaben “yalnızca sana kulluk ederiz yalnızca senden yardım bekleriz” manasına gelmektedir. Şair, bu ifadesiyle, sevgilinin yüzündeki hatlarda Fâtiha suresini okuduğunu fakat bunun her hangi bir ibadet etme niyeti taşımadığını tekit etmektedir:

Cemâlin Mushaf-ı kübrâyıdı hatt anda hatm olmuş

Kırâ'at eylerim seb'â'l-mesânî nesta'însizce (245/3 G.)

Aktarma: Yüzün büyük Mushaftır, çizgiler ona mühür olmuş! Nesta'in'siz Seb'a'l-Mesânî'yi okurum!

1.24. SEB'A'L-MESÂNÎ

Ayet: وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

Transkripsiyon: Ve le kad âteynâke seb'an mine'l-mesânî vel kur'âne'l-'azîm.

Meal: Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'ân'ı verdik (Hicr, 15/87).

Kur'ân'da sadece iki sure 7 ayetlidir. Bunlar Mâûn ve Fâtiha sureleridir. “Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan yedi (âyeti) ve yüce Kur'ân'ı verdik.” ayet-i kerîmesinde geçen “tekrarlanan yedi (âyet)” anlamındaki *seb‘a’l-mesânî* terkihi, divan şiirinde çokça iktibas edilen ayetlerden biridir.⁴⁸ Bu ifade ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler olmakla birlikte genel görüş Fâtiha sûresinde birleşmektedir. Yani “tekrarlanan yedi âyet”ten maksat Ümmü'l-Kur'ân olan Fâtiha sûresidir. Ayrıca, her namazda, iki rekâtın ikisinde de okunduğu için Fâtiha suresinin ayetleri ikişerli yedi ayet anlamında olan “seb‘a’l-mesânî” vasfını almıştır.

Seb‘a’l-mesânî, Ecrî divânındaki beyitlerde sevgilinin yüz güzelliği ile ilişkilendirilerek verilir. Şaire göre yüzdeki güzelliği tamamlayan ve yedi hat olarak tanımlanan kaş, kirpik ve kâkül yedi ayetten oluşan Fatihâ suresinin yani *seb‘a’l-mesânî*nin bir yansımasıdır:

Ey kaşınla kirpiğin hurşîd-i hüsnün kâkülün

Heft hatt-ı âyet-i seb‘â’l-mesânîmdir benim (204/2 G.)

Aktarma: Ey -sevgili- kaşın, kirpiğin ve kâkülün ile güzellik güneşi olan yüzün; benim yedi ayetli Fâtiha suremdir!

Şair, sevgilinin yüzündeki hatları ezberlemektedir. Mushafa bakmanın sevap olduğuna dair telakkiyi de hatırlatan şair, sevgilinin yüzüne adeta ezberler gibi bakmaktadır. Gönlünü bir kitaba benzeten şair, sevgilinin bir sayfa kadar güzel olan cemalindeki yazıları/*hatt* ezberlerse gönül kitabında yazılan sözlerin kıymetinin artacağını düşünmektedir:

Cemâlin safhasın seb‘a’l-mesânî ezber eyler kim

Kitâb-ı müstetâb-ı dilde esrâr-ı peyâm artar (75/4 G.)

Aktarma: Seb‘al-mesânî olan cemalini ezberlerse gönlün güzel kitabında yazan sözlerin kıymeti artar!

⁴⁸ Bünyamin Ayçiçeği, “Divan Şiirinde Seb‘ü’l-Mesânî Kavramı ve Anlam Çerçevesi”, *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, Aralık 2018. ss. 491-503.

Aşağıdaki beyitte ise şair, peygamberin yüzünü *seb‘a‘l-mesânîye* yani Kur‘ân’a benzetmektedir. *Cemâl* ve *hurşîd* lafızları ile hem güzelliğini hem de parlaklığını vurgulayan şair, bu riya barındırmayan yüzün ancak Fâtiha suresinin ve/veya Kur‘ân‘ın bir yansıması olacağını tekitli bir şekilde ifade eder:

Ey cemâlin âyet-i seb‘al-mesânî bî-riyâ

Ey nübüvvet menba‘ı hurşîd-i müstesnâ-nümâ (4/1 G.)

Aktarma: Ey yüzün riyasız yedi âyet, ey peygamberlik kaynağı, müstesna güneş!

Şairin aşağıdaki beyitinde *cemâl* ve *seb‘a‘l-mesânî* birlikte geçmektedir. Şair, insanın yüzü ile Fâtiha suresini veya Kur‘ân‘ı ilişkilendirmekte, her ikisinde de yaratılışın mükemmelliğinin sırlarını barındırdığını düşünmektedir. Tefsir usulü ile ilgili olarak, Süyûtî’nin Kur‘ân‘ın sırları ile alakalı görüşlerine de gönderme yapmaktadır:

Süyûd-ı sırr-ı mükemmel ey cemâlin hattına

Âyet-i seb‘a‘l-mesânî sâbit oldı kâmyâb (23/5 G.)

Aktarma: Ey yüzünün çizgilerinde Suyûtî’nin mükemmellik sırları işlenmiş, yedi kez tekrar eden âyet (Fâtiha suresi) maksadına ulaştı!

Aşağıdaki beyitte ise şair, âriflerin yüzünü *seb‘a‘l-mesânîye* benzetmektedir. *Men ‘aref* lafzı ile şair, nefsinin bilen rabbini bilir manasına gelen *men ‘arefe nefsehû ‘arefe rabbehû* sözüne atıf yapmaktadır. Şair, âriflerin kendilerini bildiklerini, dolayısı ile rablerini bildiklerini, bunun da yüzlerine yansıdığını söylemekte, onların hor ve hakir görülmesinin ise mümkün olmadığını düşünmektedir:

Ecriyâ seb‘a‘l-mesânîdir sıfât-ı ‘ârifân

Men ‘aref esrârın anlar hor hakîr olmak ne güç (54/3 G.)

Aktarma: Ey Ecrî! Âriflerin yüzü Fâtiha suresidir. “Men ‘aref’in esrarını anlayanlara hor ve hakir görülmek güç mü gelir!

Şair, aşağıdaki bentte ise *seb‘a‘l-mesânî* terkiibini sevgilinin iki kaşı ile ilişkilendirir. Şair, sevgilinin kaşlarını/*ebrû* yanyana yazılan ve bir beyti oluşturan iki mısra gibi düşünmektedir:

El ermez ol kadd-i bâlâsına serv-i semen-bûnun

Güşâd olmaz nazargâh-ı dile ol çeşm-i âhûnun

Okunur hakkına *seb‘a‘l-mesânî* iki ebrûnun

Tılısmı genc-i hüsnün fethedem derken o meh-rûnun

Sataşdım zülf-i sevdâsıyla yâre her çü bâd-âbâd 65/7 Mh.)

Aktarma: Hoş kokan servinin o yüce boyuna el ulaşmaz, o gözleri ahu, gönlün seyrinde açılmaz. O ay yüzünün güzellik hazinesinin tılısmını açayım derken; iki kaşının hakkına “Fâtiha” okunur. Her ne zaman rüzgâr eserse, sevgilinin kara zülfüyle karşılaşırım!

Şair, aşağıdaki beyitte *mushaf*, *âyet*, *seb‘a‘l-mesânî* ve *ilm el-esmâ* lafızlarını bir tenasüp grubu içerisinde kullanmaktadır:

Mushaf-ı kalbinde gözler âyet-i seb‘a‘l-mesân

Âdemiyyet menziline ‘alleme‘l-esmâ bulur (78/3 G.)

Aktarma: Kalbinin mushafında Fâtiha suresini gözler; İnsanlık yolunda isimlerin ilmini bulur.

Aşağıdaki beyitte ise şair, *zülf* ve *hatt* lafızlarını birlikte kullanmaktadır. Şair, sevgilinin dalgalı zülfünde Fâtiha suresinin yedi ayetini okumaktadır. Sevgilinin zülfüne aşık olan aşıkların da bu şekilde kaderleri yazılmış olur. Beyitteki *kıl kalem*, *sevdâ* ve *yaz*-lafızları arasındada ayrıca bir tensüp alakası vardır:

Zülf-i pîçtâbı hattı âyet-i seb‘a‘l-mesânî

Kıl kalemlle riştesi ‘âşıklara sevdâ yazar (96/4 G.)

Aktarma: Karışık zülfü ve yüzündeki çizgiler Fâtiha’nın ayetleridir; kıl kalemlle âşıklara sevda (karalık) yazar.

Aşağıdaki beyitte ise şair, *seb‘a‘l-mesânî* ile insanın sıfatları arasında bir alaka olduğunu, bu ilişkiyi ise ancak *âkil* ve *ârif* olanların çözebileceğini ifade etmektedir:

Sıfât-ı Âdem‘i idrâk eden seb‘a‘l-mesânîden

İhâta eyledi bu Ecri-yi ‘irfân-ı ‘âkildir (132/5 G.)

Aktarma: Fâtiha suresinden insanın yüzünü anlayan ki her şeyi ihate etmiştir, bu âkil ve ârif olan Ecri‘dir!

Aşağıdaki beyitte şair, yirmi sekiz harf/*bîst ü heşt, âyet, seb‘a‘l-mesânî* ve ‘*ilmi el-esmâ* lafızlarını bir tenasüp alakası içerisinde kullanmaktadır. Şair, Allah‘ın *seb‘a‘l-mesânî*yi yani Kur‘ân‘ı tamamlayarak insanlara, Arap alfabesinin yirmi sekiz harften oluşmasına da bir gönderme yaparak, yirmi sekiz harf vasıtasıyla esmâ ilmini verdiğini ifade etmektedir:

Sıfât-ı âyet-i seb‘a‘l-mesânî eyleyip tekml

Hurûf-ı bîst [ü] heşti ‘alleme‘l-esmâ‘yı ben verdim (202/2 G.)

Aktarma: Fâtiha suresinin ayetlerinin vasıflarını tamamlayarak, yirmi sekiz harfî ve isimlerin ilmini ben verdim!

Genelde saç, siyah rengi sebebiyle geceye teşbih edilmektedir. Aşıkları tuzağına düşüren *zûlf* hem karanlıktır hem de aşıkları mahveder. Şair, aşağıdaki beyitte *leyl* ve *Leylâ* kelimeleri arasındaki cinastan yararlanırken *seb‘a‘l-mesânî*, *leyl* suresi ve *zûlf* arasında tenasüp ve iham-ı tenasüp alakaları kurmaktadır:

Kahr-ı zûlfü âyet-i seb‘a‘l-mesânî Ecriyâ

Kâkül-i Leylâ gibi ve‘l-Leylet-i esrâr mıyım (221/7 G.)

Aktarma: Ey Ecri! Zülfünün kahrı, Kur‘ân ayetleri gibidir; Leyla‘nın kâkülü gibi Leyl suresinin sırrı mıyım?

Aşağıdaki bentte de şair yüz/*vech*, *seb‘a‘l-mesânî*, *âyet* ve *nûr* kelimelerini birlikte kullanmaktadır:

Âyet-i seb‘a’l-mesânî nûr-ı vechinden güher

Ârız-ı hattında gösterdi cihâna şûleler

Taşradan kevkeb-i arşa süreyyâ hükm eder

Mu‘cizât-ı Mustafâ ahkâmın anda tâcâver

Feyz-yâb-ı feyz-i Deyyân mehdî-yi âhir zamân

Rahmet eyler adl-i Rahmân mehdî-yi âhir zaman (233/3 Ms.)

Aktarma: Fâtiha’nın ayetleri yüzünün nurundan mücevherdir. Yanağının tüylerinde tüm cihana kıvılcımlar saçtı! Dışardan arş gezegenine kadar Süreyya yıldızı hükmeder. Hz. Mustafa’nın hükümleri orda geçerlidir. Ahir zamanın Mehdî’si, dinlerin bereketinin feyzine kavuşandır. Ahir zamanın Mehdî’si Rahman’ın adaleti ile rahmet eyler!

1.25. SIRÂTE’L-MÜSTAKÎM

Ayet: اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

Transkripsiyonu: İhdine’s-sırâte’l-müstakîm.

Meali: Bizi dosdoğru yola ilet! (Fâtiha, 1/6).

Doğru yol anlamındaki *sırâte’l-mustakîm* izafeti, Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette geçmektedir: Fâtiha/6; Bakara/142, 213; Âl-i İmrân/101; Mâide/16; En âm/39, 87, 161; Yûnus/25; Hûd/56; Nahl/76, 121; Hac/54; Mü’minûn/73; Nur/46; Yâsîn/4; Sâffât/118; Şûrâ/52; Zuhruf/43.

Ecrî divanında *sırâte’l-müstakîm* terkibi birkaç defa iktibas edilmektedir. Aşağıdaki bentte, Farsça yol manasına gelen *reh* lafzı ile Arapça yine yol manasına gelen *sırât* lafızlarını birlikte kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, yolunun *sirate’l-müstakîm* olduğunu söylemekte bunun da *cezbe-i Hakk* ile mümkün olduğunu ifade etmektedir:

Enîsin rûz-ı mahşerde hemân *limâ yürîd* olsun

Selâsil-feyz-i ‘aşka peste-i *habli’l-verîd* olsun

Seni ta‘n eyleyen kurb-ı muhabbetden ba‘îd olsun

Müeyesser eyledi ol dil-berâ vuslat mezîd olsun

Rehindir cezbe-i Hakk'dan *sırâte'l-müstakîm* Ecrî

Cemâlin lem'a-i esrâr-ı Kur'âne'l-Hakîm Ecrî (258/3 Ms.)

Aktarma: Kıyamet gününde dostun hemen “Allah’ın dediği” olsun; aşkın bereketli zinciri şah damarına bağlansın. Seni ayıplayan, sevgi yakınlığından uzak olsun; o sevgili, nasip etti; kavuşma artsın. Ecrî, Hakk’ın cezbесinden doğruluk yolu yolundur! Yüzün, doğru yolu gösteren Kur’ân’ın sırlarının aydınlığıdır!

Kur’ân’da *sırât* kelimesi çoğul olarak kullanılmaz. Ecrî de bazen *sırât* yerine yine müfret olarak *tarîk* lafzını kullanır. *Sırât* yol anlamına gelirken *tarîk* kelimesi de aynı anlamdadır. Aşağıdaki beyitte şair, aynı anlama gelen bu iki kelimeyi kullanmaktadır. *Sırâte'l-müstakîm* doğru yol yani İslamiyet manasına kullanılırken, şair yine aynı manaya gelen bir lafız tercih ederek en doğru din ile birlikte en doğru tarikat göndermesi de yapmaktadır:

Bu tarîk-i Hak *sırâte'l-mustakîm*imdir benim

Müstakîm idrâk olan tab‘-ı selîmimdir benim (203/1 G.)

Aktarma: Bu Hakk yolu, doğru yolumdur! Doğru idrak sahibi olan, kusursuz tabiatımdır benim!

Aşağıdaki bentte şair, *tarîk-i müstakîm* terkiбini kullanmaktadır. Tarîk kelimesini yine sırât yerine kullanan şair, kemal sahibi/*sâhib-i kemâl* olmanın ancak *tarîk-i müstakîm* içinde olmakla mümkün olduğunu düşünmektedir:

Cemâli gün gibi tâbân olup ferhunde hâl olsun

Erip maksûduna cânâ dem-â-dem ber-visâl olsun

Şu‘a-i pertev-i hüsnî ziyâsı ber-cemâl olsun

Tarîk-i müstakîm içre hemân sâhib-kemâl olsun

Bizi tahkîr eden âlemde yâ-Rabb ber-murâd olsun

Dil-i nâ-şâdımı ber-bâd eden kûyunda şâd olsun (231/3 Ms.)

Aktarma: Yüzü güneş gibi aydınlanarak mutlu olsun! Maksuduna ererek ey can, her zaman kavuşma üzerine olsun! Güzelliğinin ışığının parıltıları cemalinin üzerine düşsün! Doğru yol üzerinde her zaman kemâl sahibi olsun! Bizi tahkîr eden alemde Yâ-Rab muradına erişsin! Mutsuz gönlümü berbat eden senin yanında mutlu olsun!

1.26. TÂHÂ

Ayet: طه

Transkripsiyon: Tâ. Hâ.

Meal: Tâ. Hâ. (Tâ-hâ, 20/1).

Tâ-Hâ, Kur’ân’ın 20. suresidir ve 135 ayetten oluşmaktadır. Sure, ismini ilk ayette yer alan harflerden almıştır. Tâ-Hâ suresi “Biz sana bu Kur’ân’ı güçlük çekmen için indirmedik!” sözleriyle başlar. Surede Musa, Harun ve Yahudilerin Mısır’dan çıkış hikayesi ile ahiret hayatı için yapılan nasihat ve ikazlara yer verilir. Sertliği ile tanınan Hz. Ömer’e okunan ve onun müslüman olmasına vesile olan sure de budur.

Ecrî divanında *tâ hâ* ifadesi bir defa iktibas edilmektedir. Aşağıdaki bend, ahir zamanda gelecek olan mehdî ile alakalıdır. Şair, ahir zaman Mehdî’sinin Furkân’ın gizli hazinelerine ve Tâ-hâ harflerinin sırrına vakıf olacağını düşünmektedir:

Hüccet-i tenzîl-i Kur’ân mehdî-yi âhir zamân

Fâtih-i ebvâb-ı bürhân mehdî-yi âhir zamân

Fazl-ı Yezdân-ı nümâyân mehdî-yi âhir zamân

Sırr-ı Tâhâ kenz-i Furkân mehdî-yi âhir zamân

Eyledi tecdîd-i îmân mehdî-yi âhir zamân

Hel etâ şânında şâyân mehdî-yi âhir zamân (233/1 Ms.)

Aktarma: Ahir zamanın mehdisi, Kur’ân’ın inişinin delili; burhan kapılarının fatihi; Yezdân’ın fazlını gösteren, Furkân’ın hazinesi, Tâhâ’nın sırrı, imanı yenileyen, *hel atâ* onun şânında gelendir!

1.27. TARFETÜ'L-'AYN

İbare: طرفة العين

Transkripsiyon: Tarfetü'l-'ayn.

Meal: Göz kırpması kadar kısa bir süre.

Tarfetü'l-'ayn terkibi, göz kapağının bir kere açılıp kapanması kadar geçen kısa süre demektir. Bu ibare doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemekle birlikte Nahl suresinin 77. ve Kamer suresinin 50. ayetlerinde *lemhi'l-basar* yani “göz kırpması kadar kısa bir süre”ye değinilmektedir. Yani *tarferü'l-'ayn* terkibi bu iki ayete telmih yapmak için kullanılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte de bu ayetleri hatırlatacak bir ifadenin kullanıldığını görülür. Şair, dünya vakti ile göz açıp kapayıncaya kadar süren mirac hadisesine gönderme yapmaktadır.

Leyle-i İsrâ tabiri genellikle esrâ gecesi şeklinde kullanılmaktadır, gece yürüyüşü manasına gelmektedir ve mirac ile alakalıdır. Bu tabir, miraç ile alakalı olan surenin de adıdır ve surenin ilk ayetinde geçmektedir (İsrâ, 17/1).

Şair, *küfr* ve *zülf* lafızları ile gece manasına gelen *leyle* lafzı arasında renk bakımından bir tenasüp ilişkisi kurar. Şair, aşağıdaki beyitte, sevgilinin siyah ve uzun zülfü ile, bir gece yürüşü ile başlayan ve dünya vakti ile çok kısa süren mirac hadisesi arasında hem benzerlik hem de bir tezat alakası kurmaktadır:

Küfr-i zülf-i dil-berin şerhinde kim tavsîl olan

Tarfetü'l-'ayn-ı rumûz-ı *leyle-i isrâ* benim (214/3 G.)

Aktarma: Sevgilinin zülfünün karasının şerhine ulaşan ve *tarfetü'l-'ayn* olan *leyle-i isrâ*nın sırrı benim!

1.28. TEVELLÂ

Ayet: وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَانْجِبُوا وُجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Transkripsiyon: Ve li'l-lâhi'l-meşriku ve'l-mağribu fe eynemâ tuvellû fe semme vechu'l-lâhi inna'l-lâhe vâsi'un 'alîm.

Meal: Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir (Bakara, 2/115).

Tevellâ başını çevirme ve yönelme manalarının yanı sıra sevmek ve muhabbet beslemek anlamına da gelmektedir. *Tevellâ* ve *teberrâ* bağlamında ehl-i beyte olan muhabbet ve ehl-i beyte düşmanlık edenlerden de uzak durmak manaları vardır.⁴⁹ *Fe-eynemâ* ise “her nereye” manasına gelmektedir.

Yukarıdaki ayet Ecrî divanında bir defa ve kısmen iktibas edilmektedir. Şair, nereye dönersen dön orada apaçık/*âşikâr* Allah'ı görsün demektedir.

Aşağıdaki beytin ikinci mısrasında ayetin lafızları vezin zaruretiinden dolayı takdim tehir edilmekte, “*tevellâ* eyleyip *fe-eynemâ*’dan say-” şeklinde Türkçe ibarenin içine yerleştirilmektedir:

Gün gibi hüsn-i cemâlin âşikâr olduğuçün

Ger *tevellâ* eyleyip *fe-eynemâ*’dan saydılar (90/6 G.)

Aktarma: Yüzünün güzelliği gün gibi ortaya çıktığı için; *tevellâ* eyleyip “ne tarafa dönülürse orda olan”dan saydılar!

1.29. ÜLÜ’L-‘AZM

Ayet: فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعِزِّ مِنَ الرُّسُلِ

Transkripsiyon: Fasbir kemâ sabere ülü’l-‘azmi mine’r-rusuli.

Meal: (Ey Muhammed!) O halde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret! (Ahkâf, 46/35).

Şair, aşağıdaki beytinde peygamberin miraca çıkmasına telmih yapmaktadır. Mirac, Hz. Muhammed’in diğer peygamberler arasında en üstün olduğunu gösterir. Şair, *kasr-ı dilârâ* ile peygamberin miraçta ziyaret ettiği arşı kasdetmektedir.

⁴⁹ Mustafa Öz, “Teberrî”, *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 214.

Allah, peygamberlik vazifesinde sabreden Hz. Muhammed'i mirac ile taltif etmiştir. Aşka sabredildiği takdirde insanın makamının yükseleceğini düşünen şair, kendisinin bu işte oldukça mesafe kat ettiğini düşünmektedir:

Ecrî gibi var mı 'aceb 'aşkda ülü'l-'azm

Ol kasr-ı dilârâya kadar eyleye mi'râc (46/5 G.)

Aktarma: Ecrî gibi acaba aşkta yükselmiş var mı? O sevgilinin sarayına kadar yükselsin!

1.30. URVETÜ'L-VÜSKÂ

Ayet: قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا

Transkripsiyon: Kad tebeyyene'r-rüşdü mine'l-gayy, fe men yekfur bi't-tâgûti ve yû'min bi'l-lâhi fe kadistemseke bi'l-urveti'l-vuskâ, lenfisâme lehâ.

Meali: Artık, doğru olan yanlış olandan kesin olarak ayrılmıştır. Kim tağutu reddedip, Allah'a inanırsa, kuşkusuz ki kopması mümkün olmayan en sağlam kulpa tutunmuş olur (Bakara, 2/256).

“Kopmaz ve sağlam kulp” anlamına gelen *el-'urvetü'l-vüskâ* terkihi, Kur'ânî ifadeyle, sahil düşünce ve sağlam görüş ile Hakk'a sınıksıkı tutunma demektir.⁵⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de şu iki âyette geçmektedir: “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. O halde kim tâgûtu tanımayıp Allah'a inanırsa kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır.” (el-Bakara 2/256); “İyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden kimse şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur.” (Lokmân 31/22).

'Urvetül-vüskâ terkihi bazı hadislerde de rastlanmaktadır. Sağlam kulp manasına gelen bu terkihi *islâm*, *iman* veya *kelime-i tevhid* olduğu şeklinde bazı yorumlar mevcuttur.⁵¹

Şair, sağlam kulp manasına gelen *'urvetü'l-vüskâ* terkihi ile sevgilinin saçının her bir telini ilişkilendirmektedir. Şair, beyitte, saç misk ve anber sürme adetine ve saç teli ile

⁵⁰ Mustafa Ünver, *Hurufilik ve Kuran, Nesimî Örneği*, Fecr Yayınları, Ankara 2003, s.184.

⁵¹ Gıyasettin Arslan, “el-Urvetü'l-Vüskâ”, *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 185.

hazırlanan kuş tuzaklarına da gönderme yapmaktadır. Şair *saç*, bağlanmak/*bend olmak* ve tuzak/*dâm* tenasübü ile bu tuzaktan kurtuluşun olmadığını da vurgular. Çünkü sevgilinin anber kokulu saçının her bir teli âşıklar için sağlam birer tuzak gibidir:

Saçın her riştesi ‘anber-feşân oldukça bend oldum

Rehâ yok dâm-ı ‘aşkın ‘*urvetü*’l-*vüskâ* kader çekmiş (168/4 G.)

Aktarma: Saçının her bir teli anber yaydıkça bağlandım! Aşkının tuzağından kurtuluş yok, kaderimizde ‘*urvetü*’l-*vüskâ* yazılmış!

1.31. VASBİRÛHÛM

Ayet: فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ

Transkripsiyon: Fasbir ‘alâ mâ yekûlûne ve sebbih bi hamdi rabbike kable tulû‘u’ş-şemsi ve kable gurûbihâ.

Meal: O halde, onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tespih et (Kâf, 50/39).

Aşağıdaki beyitte dünya ve içindekilerden el çektiğini söyleyen şair, onların söylediklerine sabret manasına gelen *vasbirûhüm* ayetine gönderme yaparak bunun farklı bir hikmet/özge *hikmet* olduğunu söyler. Şairin ilk mısranın sonundaki *yine* ifadesi, bu uzlete çekilmeyi zaman zaman tekrarladığını vurgulamaktadır.

İkinci mısrada geçen *sübûr* kelimesi kovulmak, mahvolmak, sürülmek manalarına gelmektedir. Şair, ilk mısrada, dünyadan ve dünya nimetlerinden el etek çekip uzlete veya inzivaya çekildiğini söylemektedir. Bu uzlet halini ise kovulmak, helak olmak ve mahvolmak manalarına gelen *sübûr* lafzı ile ifade eder. Bu halin, *sabrediniz* ayeti bağlamında farklı bir hilmet hali olduğunu söyler.

Şair, beytin ikinci mısrasında geçen *sabr* (صبر) ile *sübûr* (ثبور) kelimeleri arasındaki lafzi cinastan da yararlanmaktadır:

Hikmet-i dünyâ vü mâfihâdan el çekdim yine

Vasbirûhüm menziline özge hikmetdir sübûr (74/4 G.)

Aktarma: Dünya ve içindekilerin hikmetinden el çektim yine; *vasbirûhüm* menziline bir başka hikmettir sübûr!

1.32. VE'L-LEYLİ

Ayet: وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ

Transkripsiyon: Ve'l-leyli izâ secâ.

Meal: Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki... (Duhâ, 93/2).

Aşağıdaki beyitte Ecrî, karanlık geceye yemin eden ayeti alıntılanmaktadır. Şair, aynı zamanda karanlık ve siyah manalarına gelen *sevâd* lafzını *zûlf*, *leyl* ve *hatt* kelimeleri ile birlikte bir tenasüp grubu içerisinde kullanmaktadır.

İlk mısrada geçen *sevâd-i 'uzmâ* terkihi Hz. Muhammed'i ve eshabını takip eden ve büyük çoğunluğu oluşturan ehli-i sünnet müslümanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Ayrıca *es-Sevâdü'l-A'zam*, Hakîm es-Semerkandî'nin (ö. 342/953) akaide dair eserinin de adıdır.⁵²

Beyitteki *leyl* lafzı, iham-ı tenâsüp bağlamında *Leyla*'yı çağrıştırmaktadır. Çünkü hemen alttaki mısrada karine olarak Mecnûn lafzı bulunmaktadır:

Beyitte, *Leylâ* ve *Mecnûn* hikayesine yapılan gönderme ile birlikte, delilerin/*mecnûn* kendilerine ve çevreye zarar vermemeleri için zincirle/*selâsil* bağlanmaları uygulamasına da gönderme yapılmaktadır:

Sevâd-ı 'uzmâ ve'l-leyli hattın istivâsında

Nice Mecnûn olmuş zûlf-i zencîrin selâsilhâ (12/4 G.)

Aktarma: Sevâd-ı uzmâ ve gece (gibi siyah) olan hattının istivasında, niceleri Mecnûn olmuş zûlfünün zincirinin halkalarında!

⁵² Muhammed Aruçi, “es-Sevâdü'l-A'zam”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 578.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ecrî Divanının İktibaslar Bakımından İncelemesi adlı çalışmada, şairin divanındaki tüm şiirler tarandı. İktibaslar tespit edildi. Türlerine ayrıldı. İktibas ihtiva eden beyitler ve kıtalar Latin alfabesine transkripsiyonları yapıldı. Beyitler, günümüz Türkçesine, nesre çevrilerek ve sadeleştirilerek aktarıldı. Divandaki iktibaslar; beyitlerdeki edebi sanatlar, telmihler ve kullanıldıkları bağlam ile ilişkili olarak yorumlandı.

Dört bölümden oluşan çalışmanın bölümlerinde, incelenen konular ve tek tek ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

İlk bölümde şairin hayatının, mensub olduğu tarikatının, tasavvufla ve Hurufilik ile ilişkisinin divanına, şiirlerinin muhtevasına ve üslubuna yansımaları değerlendirildi.

İkinci bölümde, şairin doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'e yaptığı göndermeler ortaya konuldu ve incelendi. Ecrî divanında *Ümmü'l-Kitâb*, *Furkân*, *Kur'ân el-Hakîm*, *Kur'ân-ı Mecîd* ve *Mushaf* lafızları ile doğrudan Kur'ân'a; *İncil*, *dört kelâmullâh*, *dört kitâb* ve *Suhf-ı İbrâhîm* lafızları ile de diğer kutsal kitaplara ve bazı peygamberlere verilen *suhuf*lara atıf yapılmaktadır. Ecrî divanında ayrıca Kur'ân'ı ifade etmek için *Mu'ciz-i Âlem*, *Mushaf-ı Hüsn* ve *Mushaf-ı Kübrâ* tamlamaları kullanılmaktadır. *Mu'ciz-i Âlem* tabiri, tüm âlemi aciz bırakan mucize bir kitap manasına gelmektedir. *Mushaf-ı Hüsn*, güzellik Mushaf'ı; *Mushaf-ı Kübrâ* ise en büyük Mushaf anlamındadır.

Üçüncü bölümde ise divandaki bazı kavramlar Kur'ân ile ilişkileri bakımından incelendi. Divanda sık sık geçen *sabır*, *melek*, *nefha*, *Hz. İsa* gibi isimler ve kavramlar lafzen Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir. Ayrıca bu kavramlar açıklanırken yine Kur'ân'a bakılması gerekmektedir. Bu kavramların, zımnen veya telmih yoluyla yapılan iktibaslara misal olarak incelenmesi yapıldı.

Dördüncü bölümde ise divanda en çok kullanılan iktibas türü olan lafzi iktibasların geçtiği beyitler tespit edildi. Aynı ayete gönderme yapan beyitler ve kıtalar birlikte gruplandırıldı. Divanda alıntılanan ayetin Arap alfabesiyle orijinal hali, Latin alfabesine transkripsiyonu ve meali verildi. Daha sonra bu beyitlerin, iktibas ettikleri ayetlerin geleneksel tefsiri ile ve divan edebiyatı geleneği ile ilişkili olarak şerhleri yapıldı.

Ecrî divanındaki tüm iktibaslar genel olarak değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür:

1. Ecrî divanında iktibaslar çok sık kullanılmaktadır. Bu iktibasların pek çoğu doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'den ibare alıntılanmasını içeren lafzi iktibaslardır. Fakat divanda, mealen ve telmih yoluyla yapılan iktibaslar da bulunmaktadır.

2. Çalışmada teklif edilen ve uygulanan şablon diğer divan şairlerine de uygulanabilecek niteliktedir.

3. Çalışmada yalnızca iktibasların tespit edilmesi ile yetinilmemiştir. Bu iktibasların önce bir tasnifi yapılmış daha sonra alıntılanan ayetler, sebep-i nüzulleri de göz önünde bulundurularak, divan şiiri geleneği ve tefsir geleneği bağlamında yorumlanmıştır.

4. Bazı edebî sanatlar, şairlerin üslubunu şekillendirir. Ecrî divanındaki iktibaslar da şairin üslubunu belirleyen en temel unsur olarak dikkati çekmektedir. Yani divandaki iktibasların incelenip yorumlanması Ecrî'nin estetik algısını ve sanat görüşünü yansıtacak, genel olarak da poetikasını ortaya koyacak mahiyettedir.

5. İktibas yalnızca Kur'ân-ı Kerîm'den alıntı yapmaktan çok daha fazlasını ihtiva etmektedir. Bir belagat ıstılahı olarak iktibas hem şairin Kur'ân bilgisini hem de bu bilginin şiir geleneğiyle harmanlanmasını ifade etmektedir. Aksi takdirde yalnızca divanlardaki ayetlerin tespit edilmesi, şairin Kur'ân bilgisinin değerlendirilmesi ve hafızlığını ortaya koymaktan öteye gidemeyeceği ortadadır.

6. Ayetlerin edebî metin içerisine yerleştirilmesi, hem bu ayetin anlamı hem de divan şiiri geleneği ile ilişkilidir. Şair, bazen geleneksel tefsirlerin dışına çıkarak ve edebi bir yorum da katarak ayeti farklı bir bağlam içerisinde kullanır. Bu tür kullanımlar, şairin yalnızca bir alıntılama yapmadığını, gelenekselden farklı bir tefsir algısına sahip olduğunu da göstermektedir.

7. Şair, tefsir ile alakalı bazı ilmi kaynaklara da gönderme yapmaktadır. Ecrî divanında Suyûtî'ye, onun tefsir ile ilgili görüşlerine ve *el-İtkân* adlı eserine birkaç defa telmih yapılmaktadır. Ecrî için bu bağlamda ilmi müktesebata da sahip müfessir bir şair demek çok daha doğru olacaktır.

8. Divanda sık sık kullanılan *rumûz*, *ilm-i ledûn*, *esrâr*, *vâkıf ol-*, *hikmet* gibi tabirler, şairin Kur'ân'ın zahiri anlamının yanı sıra bazı kapalı manalara da haiz olduğunu yani batını olarak da tefsir edilmesi gerektiği algısına sahip olduğunu göstermektedir. Kur'ân ayetlerinin zahiri anlamlarından daha fazlasına sahip olduğunu sık sık tekrarlayan şairin, ayetleri alıntılama şekli edebî bir dirayet tefsiri olarak adlandırılabilir.

9. Ecrî divanında sık sık geçen *hatt*, *yedi hatt*, *hurûf*, *Mushaf*, *nokta*, *insan yüzü* vb. lafızlar ve *hurûf-ı mukattaa* ile alakalı yapılan gönderme ve yorumlar, şairin harflere verdiği ehemmiyeti ve onlara yüklediği anlamı vurgulaması bakımından oldukça önemlidir. Harflerle ilgili pek çok gönderme yapmasına rağmen şairin bir Hurûfî olduğunu söylemek oldukça zordur. Ecrî'nin, tefsir literatüründe ve divan şiiri geleneğinde zaten var olan harflerle ilgili telakkileri, kültürel bakımdan Hurufilikle de harmanlayan bir sentezci olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

10. Ecrî, şiirini ve sanatını besleyen ana kaynağın Kur'ân olduğunu söylemektedir. Hatta Kur'ân'a el basarak girdiği tarikat yolunun, hayatını öncesi ve sonrası şeklinde ikiye böldüğünü ve hayatının tamamen Kur'ân ile değiştiğini vurgulu bir şekilde ifade etmektedir.

11. Ecrî divanında, şairin Hz. Ali'ye olan muhabbeti oldukça dikkat çekici seviyededir. Allah, Muhammed ve Ali hiyerarşisine dikkat eden şairin şiirlerinde sık sık Hz. Ali'ye gönderme yapılır, bazı ayetler Hz. Ali ilişkilendirilir, Hz. Ali'nin bazı ayet ve/veya surelerin sırrına vakıf olduğu hatta bazı ayet ve surelerin onun hakkında indiği sık sık vurgulanır.

12. On iki imam/*isnâaşariyye*, Muhammed Bakır ve Hasenü'l-Askerî gibi bazı imamlar, *ehl-i beyt* ve *hanedân* gibi peygamberin ailesine ve akrabalarına gönderme yapan lafızlar, şairin bazı ayetleri tefsirine etki eden diğer bazı unsurlardandır.

13. İktibaslar şekil olarak incelendiğinde şairin, alıntıladığı ibarelerde lafzen bazı ufak değişiklikler yaptığı da gözlemlenir. *Zaruret-i şiir* veya *zaruret-i vezn* denilen sebeplerden dolayı yapılan bu müdahaleler ayetin manasını bozacak veya değiştirecek şekilde değildir.

14. İktibas edilen ayetlerin ibaresinde takdim ve tehir yapılması, bazı hareke ve harflerin düşürülmesi, iki farklı ayetin birleştirilerek tek bir cümle yapılması, bazı ayetlere mealen gönderme yapılması Ecrî divanındaki dikkat çekici diğer bazı iktibas uygulamalarıdır.

Bir divanın baştan sona iktibaslar üzerinden değerlendirilmesini ihtiva eden bu çalışma alanında bir ilktir. Bu çalışmada kullanılan şablon bilhassa tasavvufî ve dinî muhtevalı şiir yazan pek çok şairin divanına da uygulanabilir.

Bu çalışmada, yalnızca divanda kaç tane iktibas olduğunun tespit edilmesi değil, iktibasların şairin üslubuna katkısının tespit edilmesinin yanı sıra şairin tefsir metodunu da açığa çıkarmak hedeflenmektedir. Şairin tefsir algısını da ortaya koyma imkânı veren bu tür çalışmaların sayısı arttıkça, doğrudan tefsir ile alakalı eserlere paralel olarak devam eden ve divan edebiyatı içinde oldukça ehemmiyetli bir yekûn tutan dinî-tasavvufî tekke edebiyatının tefsir metodunun ve Kur'ân algısının da daha iyi ortaya konulabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ALGAR, Hamid. "Hasan el-Askerî, Hasan b. Ali", *DİA*, C. 16, İstanbul 1997.
- ALTINDAŞ, Mücteba. "Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfuz ve Ümmü'l-Kitab", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11/1, Ocak 2013, ss. 221-242.
- ARSLAN, Gıyasettin. "el-Urvetü'l-Vüskâ", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012.
- ARUÇI, Muhammed. "es-Sevâdü'l-A'zam", *DİA*, C. 36, İstanbul 2009.
- ATAY, Rıfat, Mustafa CİĞER. "Bir Kur'an Terimi Olarak Habl-I Verid İfadesinin Tarihsel Süreci", *Harran İlahiyat Dergisi*, 48, Aralık 2022, ss. 58-86.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin. "Divan Şiirinde Seb'ü'l-Mesânî Kavramı ve Anlam Çerçevesi", *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, Aralık 2018, ss. 491-503.
- AYKANAT, Timuçin. *Ecri Divanı İnceleme-Metin-Sadeleştirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- BİRİŞİK, Abdulhamit. "Tîn Sûresi", *DİA*, C. 41, İstanbul 2012.
- DEVİRİM, Melis. *Ecri Divanı İnceleme-Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011.
- DUMAN, M. Zeki, Mustafa ALTUNDAĞ. "Hurûf-ı Mukattaa", *DİA*, C. 18, İstanbul 1998.
- DURMUŞ, İsmail. "İktibas", *DİA*, C. 22, İstanbul 2000.
- GÖLPINARLI, Abdulkaki. *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.
- GÜNAYDIN, Alper. *Ahmed-i Dâî Dîvânı'nın Edebî Sanatlar Bakımından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- İDİZ, Ferzende. "İmam Suyuti'nin İlm-i Batına Dair Bir Risalesi: el-Bahir fî Hükmi'n-Nebi bi'l-Batın ve'z-Zahir", *Ekev Akademi Dergisi*, no.48, 2011, ss. 177-202.
- İŞİK, Emin. "Fâtîha Sûresi", *DİA*, C. 12, İstanbul 1995.
- KARAMAN, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006.
- KESKİN, Hasan. "Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2, Aralık 2002, ss. 107-126.
- KÜÇÜK, Abdurrahman. "Beytülma'mûr", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992.
- MAŞALI, M. Emin. "Mushaf", *DİA*, C. 31, Ankara 2020.
- ÖZ, Mustafa. "Teberrî", *DİA*, C. 40, İstanbul 2011.
- ÖZERVARLI, M. Sait. "Melek", *DİA*, C. 29, Ankara 2004.
- ÖZKAN, Halit. "Süyûti", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010.
- PALA, İskender. "Mushaf", *DİA*, C. 31, Ankara 2020.
- SARI, M. Ali. "el-İtkân", *DİA*, C. 23, İstanbul 2001.
- SOFUOĞLU, Mehmet. *Sahîh-i Buhari ve Tercemesi*, C. IX, 1987-1990.
- TANRIKULU, Adnan. *Ecri Divân'ının Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2022.
- TAŞPINAR, İsmail, Ömer ZÜLFE. "Refref", *DİA*, C. 34, İstanbul 2007.
- TOPALOĞLU, Bekir. "Cennet: Cennetin İsimleri", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993.
- TOPALOĞLU, Bekir. "Mecîd", *DİA*, C. 28, Ankara 2003.
- ÜNVER, Mustafa. *Hurufîlik ve Kuran, Nesîmî Örneği*, Fecr Yayınları, Ankara 2003.
- USLUER, Fatih. "Divan Şairleri ve Hurûfîlik", *Türkoloji Dergisi*, 23.1, 2019, ss. 80-104.

- USLUER, Fatih. “Nesîmî Şiirlerinin Şerhlerinde Yapılan Yanlışlıklar.” *Electronic Turkish Studies*, 4.2, 2009.
- USLUER, Fatih. *Hurufilik, İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2009.
- USLUER, Fatih. *Hurufilik*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2014.
- UZUN, M. İsmet. “İktibas - Türk Edebiyatı”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000.
- UZUN, M. İsmet. “Yâr-ı Gâr”, *DİA*, C. 43, İstanbul 2013.
- VEHBİ, Konyalı Mehmed. *Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-XVI, (4. Baskı), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1969.
- YAVUZ, Y. Şevki. “Gılman”, *DİA*, C. 14, İstanbul 1996.
- YAVUZ, Y. Şevki. “Hamdele”, *DİA*, C. 15, İstanbul 1997.
- YAVUZ, Y. Şevki. “İslam İnancında Mehdî”, *DİA*, C. 28, Ankara 2003.
- YAVUZ, Y. Şevki. “Levh-i Mahfûz”, *DİA*, C. 27, Ankara 2003.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili I-X*, Çevik Matbaası, İstanbul 2007.
- YEKBAŞ, Hakan. “Divan Şiirinde Kur'ân”. *İstem*, 16, Aralık 2010.
- YILMAZ, M. Yılmaz. “Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler”, *Ansiklopedik Sözlük*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.